

ROND DE TOREN

ANTON EJKENS

ROND DE TOREN

NEDERLAND'S BOEKHUIS, TILBURG
VLAAMSCHE BOEKCENTRALE,
ANTWERPEN.

Illustraties en bandversiering van Kees Mandos

I.

Het is een klein dorp, waar ik woon. Het ligt aan een brede, gladde verkeersweg tussen twee fabriekssteden en telt enige honderden inwoners die hun brood met landbouw, kleinambacht of niksdoen verdienen. Veel bizonders is er op het oog niet aan. Behalve de massieve, machtige kerktoren. De huizen staan rond zijn schacht geschaard als paddestoelen rond een reusachtige eik.

Het dorp is belachelijk klein tegenover zijn toren, zoals vele dorpen in onze streek dat zijn. Het is alsof de mensen eens heel hun kracht en rijkdom aan dit grootse bouwwerk besteed hebben; zózeer, dat voor hun eigen behuizingen maar schamele resten overbleven.

Daar moet een grootse gedachte, een verheven droom in zo'n stenen hemelbestormer steken. Men hoeft de zuilen en bogen en spitsen niet te laten zingen. Men hoeft de sterke of tedere, ernstige of luchtige lijnen alleen maar een ogenblik te volgen en men zal erkennen, dat in zo'n toren de wonderlijke bewegingen van de menselijke droom en gedachte een duurzame vorm hebben gezocht. Een onvoltooide droom en een onvoltooide vorm. Want gij zult het onmiddellijk zien, dat dezelfde wanverhouding als tussen dorp en toren evenzeer tussen schacht en spits bestaat. Daar moet een moment geweest zijn —

was er gebrek aan geld of oorlog of pest of alles tesa-
men? — dat de handen die truweel en hamer hanteerden,
stilvielen. Hij die de droom gestalte gaf, moet vermoed
de steiger verlaten hebben, met de dood in zijn hart.
Niets bleef hem over dan met schemerige ogen steeds
weer de werktekeningen te beturen en te treuren om wat
had kunnen zijn. Zo eindigt het leven van elke schepper.
En een later geslacht dat niet veel meer van de oor-
spronkelijke droom begreep, meende, dat een deftig heer
niet blootshoofds kan zijn, en zette de toren onverhoeds
een muts op zijn eerbiedwaardig hoofd. Zo komt het, dat
de toren zelf op een grootse wijze de scheppingskracht
van de mens vertolkt en de koddige muts op zo'n humo-
ristische wijze het onvermogen van de mens. Soms denk
ik : misschien waait Gods zuiverende wind nog eens door
dit land en ontdoet hij de toren van zijn malle muts. Op
andere tijden wens ik uit de grond van mijn hart, dat hij
daar altijd onveranderd zal blijven staan. Want het is
ontroerend, hoe grootsheid en nietigheid, ernst en luim
elkaar niet schijnen te kunnen ontberen hier op aarde.

Zoals elke mens heeft elke toren zijn bijzondere geschie-
denis. Dat wordt niet allemaal nauwkeurig genoteerd op
perkament of in boek. Dat is jammer en gelukkig tegelij-
kertijd. Ik wil het er niet over hebben, dat er zo onnoe-
melijk veel pietluttigheden meer op de wereld zouden zijn,
wanneer men vroeger zo statistisch-uitvoerig was als vele
geleerden van nu. (Als de tand des tijds niet zo grondig
tewerk ging, zou ik mijn nakomelingen innig beklagen.)
Evenmin wil ik stilstaan bij de schaduwzijde van het ont-
breken van een nauwkeurig genoteerde geschiedenis. (Ik
laat dat graag aan de vakmensen over.)

De toren van mijn dorp, die gij naar ik hoop langzamerhand zult gaan liefhebben zoals ik hem liefheb, laat ons heel weinig zekerheid aangaande zijn feitelijke historie. Hij verliest zich in een nevel van sage en legende. Zelden zult ge er een vinden, die zo'n poëtische genesis heeft. We moeten daarvoor enige eeuwen terug. Het was in die tijden, die Léon Bloy niet helemaal onjuist *une longue prière* noemde. Tijden, waarin gij evengoed als ik wel eens wenste geboren te zijn geweest. Toen regeerden bidsnoer en zwaard. Niet het minst het zwaard, laat ik dat vooropstellen. De koning die half Europa op de knieën kon dwingen, met het zwaard in de vuist, kroop weinige ogenblikken later met de rozenkrans in zijn hand op zijn knieën naar de Paus. De ridders die het bloed onder de nagels van hun horigen uithaalden en de ganse buurt terroriseerden, gespten met evenveel enthousiasme het harnas met het kruis aan en togen met een God-wil-het! op hun lippen naar het H. Land.

En in die tijden wilde een Kempisch hertog ter ere Gods een machtige kerk met een machtige toren laten bouwen. Wie deze hertog was, ik kan het u evenmin vertellen als mijn zegsman, en voor het begrip van dit verhaal is dat ook niet nodig. Hij zal ofwel vreedzaam op zijn onderdanen een bom geld hebben verdiend ofwel met geweld op zijn naburen veroverd, en met dat geld wilde hij zijn zucht tot groots vertoon botvieren.

Hij schreef een wedstrijd uit onder de bouwmeesters van zijn tijd voor het schoonste ontwerp. Vlaamse, Brabantse en Franse bouwmeesters, bekende en onbekende, togen aan het werk, gelokt door roem en geld. Daaronder was er een jonge, onbekende Antwerpenaar die nacht en dag op zijn slechtverlichte werkkamer peinsde en tekende tot

de tranen in zijn ogen kwamen. Niemand wist van zijn droom dan het frisse, blozende meisje van Roderik.

Na een jaar liet de hertog zich de werktekeningen van de mededingende bouwmeesters tonen. Eén ontwerp verraste hem bijzonder. Het was gewaagd als een salto mortale en teder als een eerste lentedag. Daar zat de ernst in van een prelaat en de speelsheid van een ree. Het had, kortom, het aantrekkelijke, dat alle dingen bezitten, die haast onuitvoerbaar lijken.

Maar de jonge Roderik was volkomen onbekend en de hertog verkoos tenslotte boven zijn ontwerp dat van een oude, vermaarde bouwmeester. Voor ons is dat een zeldzaam geluk geweest, zoals zal blijken. Voor Roderik zelf een diepe teleurstelling. Met de tekeningen en drie francs op zak keerde hij op een late najaarsdag naar huis terug. Hij durfde niet goed eraan te denken, dat hij over een paar dagen weer heel gewoon op zijn kamer zou zitten en heel gewoon zijn dunbesmeerd brood zou eten en heel gewoon met zijn meisje zou wandelen in schemerdonker over de stadswallen.

Zo kwam hij door deze streek, waar ergens een boers kasteel stond met wat hoeven en stallen rondom. Eén van de hoeven was zowat als herberg ingericht, ge weet wel, zo'n lage gelagzaal met een toonbank en drie of vier scheve zetels en een vettige kasteleinsvrouw. Daar ging toevallig Roderik binnen, uitgehongerd en uitgedroogd. Wie vond hij daar? Natuurlijk de stalknecht van het kasteel, die allang geeuwde van de goed- en kwaad-weerpraatjes van de herbergierster. Een buitenkansje was zo'n vreemdeling op doorreis voor iemand die zijn hele leven niet veel meer ziet dan paarden, boeren en kaarten. Vóór het aan de ramen schemerde, zat de stalknecht

broederlijk naast Roderik aan een stevig maal. Er was gerookte ham, eieren en gerstebier. Als men zijn grote droom in rook heeft zien vervliegen, moet men niet dwaas zijn en het goede wat in het bereik ligt, niet voorbij laten gaan.

Ik ben van mening, dat een smakelijk maal en een hartige dronk vaak van de grootste invloed zijn op de gang van zaken in de wereld. In de geur van spijs en drank rijpen plannen die anders wellicht nimmer gerijpt zouden zijn, krijgen dromen gestalte die anders wellicht altijd droom zouden zijn gebleven. In ieder geval zou de toren van mijn dorp hier nooit gekomen zijn, als Roderik en de stalknecht van het kasteel zich niet zo tegoed hadden gedaan aan de spijs en drank van de vettige herbergierster.

Want Roderik luchtte zijn hart in het bijzijn van de stalknecht en vertelde hem de geschiedenis van zijn vruchteloze reis naar de residentie van de Kempische hertog. Nu begreep de stalknecht niet alles wat Roderik hem over zijn droom van steen en hout vertelde. Maar toen hij 's avonds in de grote zaal van het kasteel de kasteelheer en zijn vrouw zwijgend bij het vuur zag zitten, zocht hij een gelegenheid de geschiedenis van de jonge bouwmeester op te dissen.

Daar hing een onvatbare atmosfeer van melancholie en onvervuldheid in de rechthoekige zaal. Het scheen, of deze atmosfeer zich steeds nauwer rond het haardvuur sloot en de vlammen doofde. De gestalten van de kasteelheer, zijn vrouw en de stalknecht vervaagden als de wegtrekkende beelden van een onvoltooide droom. En rond het huis waaide de grote

landwind, die van nergens komt en naar nergens toegaat. De stalknecht begon aarzelend. Langzaam gingen zijn woorden in de schemering glanzen. Zijn stem scheen uit de verte te komen als een langontbeerde muziek. Een jonge bouwmeester kwam voorbij, die dag en nacht een heerlijke droom van steen en hout koesterde, zoals een jonge moeder haar kind in de warme moederschoot. Waarom kreeg dit simpele verhaal de glans en de diepte van de eeuwigheid?

Want toen de stalknecht allang weg was, bleven de beide oude mensen zwijgend denken aan Roderik, die nu ergens in de nacht voortging; denken aan hun eigen tasten in de schemering van onvervuld verlangen. Rond hun gestalten klom de gloed van de vlammen, de zware atmosfeer werd verklaard, er werd een gezicht op de eeuwigheid geopend.

— Nu kunt ge me geven, waar ik mijn hele leven naar heb verlangd, zei de kasteelvrouwe, nu behoeft ons leven niet meer onvruchtbaar te zijn.

De kasteelheer boog zich dieper naar het vuur. Wilde hij verdriet of vreugde verbergen? Hij wachtte op de woorden die zouden volgen, bang en verlangend tegelijkertijd. Hij voelde de reeds rimpelig wordende hand van zijn vrouw over zijn wang strelen.

— Ja, nu kunt ge mij een kindje geven, waarin we zullen voortleven. Ik bedoel een stenen kindje: de toren van die jonge bouwmeester

— Weet ge, dat zo'n stenen kindje heel veel geld kost? Dat we het misschien niet helemaal zullen kunnen betalen?

— Wat is geld voor wie elkaar liefhebben? Ik weet, dat ge me liefhebt tot elke prijs.

Rond het huis waaide de grote landwind, die van nergens komt en naar nergens toegaat. Allebei luisterden ze er naar als naar een feestelijke bruiloftsmuziek. De liefde aarzelt niet. Een ogenblik later stond een paard op het binnenplein te trappelen. De ruiter bromde vloeken en onzeverders tegelijk tussen zijn tanden. Verduiveld, wat een vreemde dag. Daar moest hij nu in het holst van de nacht op zoek naar die bouwmeester. Waarom?

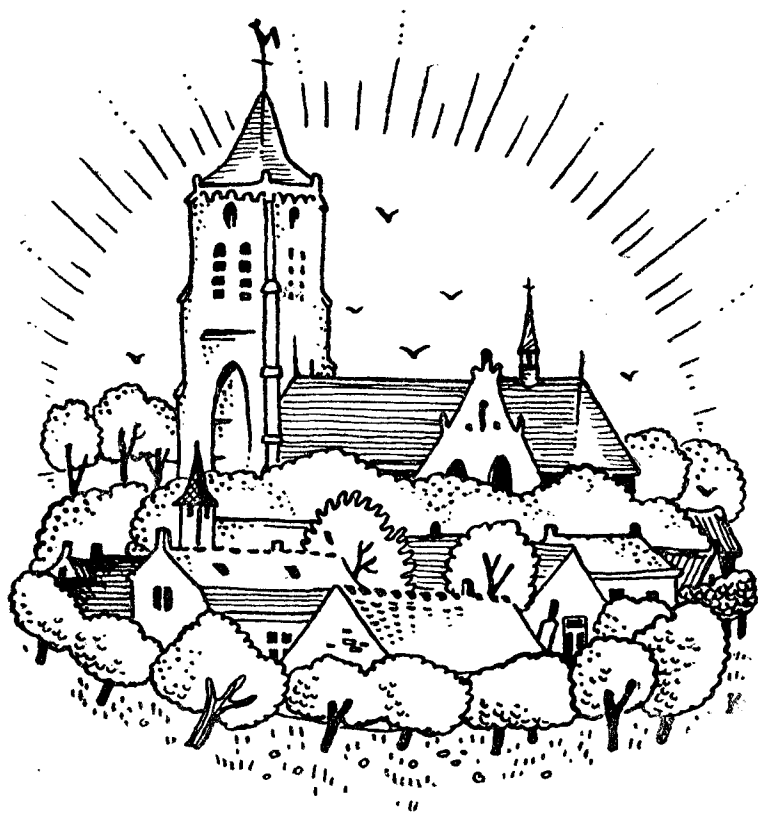
Waarom? De toren van mijn dorp is het zwijgende antwoord. In de wijde vlakte van koren, hei en moeras verschenen de arbeiders met spade, truweel en hamer. Verscheen een jonge, blonde man, wiens haren overmoedig in de wind wapperden.

Langzaam verreezen de fundamenteën boven de schrale grond. Wie weet hoe lang het duurde en wie weet hoeveel geld het kostte. De kasteelheer en zijn vrouw zagen het stenen kindje groeien en stierven met een glimlach op hun lippen, omdat zij niet kinderloos hoefden te sterven. Zij stierven zonder geld en goed.

Wie weet hoe lang het duurde. De haren van de bouwmeester wapperden niet meer overmoedig in de grote wind van de vlakte. Grijs en dun werden zijn haren, onvast en beverig zijn hand. En op zekere dag beklom hij voor het laatst de steiger. Boven op de onvoltooide kop van de toren tuurde hij over het verre land dat zich verloor in de Novembernevels. De wolken trokken zich samen boven zijn hoofd. Huiverend sloeg hij zijn mantel dicht om zijn mager lijf, toen hij de werklieden zag wegtrekken. In de verte rommelden haakbussen en schetterden trompetten. De oorlog naderde. Weer was hij even eenzaam als op de dag, dat hij uit de residentie

van de Kempische hertog naar huis trok met de werktekeningen en drie francs op zak.

En zo staat hij daar nu, de toren van mijn dorp. Gij kunt zien, waar de hand van de meester het werk moest laten rusten: een onvoltooide droom.

II.

In de schaduw van de toren staat het vriendelijke huisje waar ome Sjef woonde. Een huisje met drie kamertjes, een keukentje en zonder verdieping. Het is helemaal begroeid met wingerd. Als ge door de voordeur naar binnen gaat, moet ge flink bukken, wilt ge uw hoofd niet stoten. Achter het huisje ligt een lange, mooie hof met fruitbomen, groenten en bijenkorven.

Daar sleet Ome Sjef, de oude schoolmeester, zijn leven. 's Zomers zag ik hem dagelijks bezig in de tuin of lezend in het prieeltje: 's Winters zat hij voor het vensterraam met slijpwerk of schrijvend op lange bladen papier. Wanneer ik hem groette, keek hij steeds even vriendelijk van zijn werk op, zette zijn bril recht en riep me glimlachend een goeiendag toe.

Bijzonder in het laatste jaar dat hij leefde, leerde ik hem beter kennen. Ik kon moeilijk zijn huisje voorbijkomen zonder een ogenblik binnen te gaan en te luisteren naar zijn kalme, wijze woorden of zwijgend zijn bewegelijke fijnbeaderde handen in hun werk te volgen. Daar hing een sfeer van goedheid en geluk rond alles, waarmee hij leefde. 't Was of alles een fijnere geur, een diepere glans had gekregen door zijn altijddurende aanwezigheid. Want heel zijn leven voltrok zich binnen de beslotenheid

van zijn huis en tuin. Sinds hij te oud was om voor de klas te staan, had de wereld zich vernauwd tot dit kleine gebied. Alles wat daar buiten bestond en gebeurde, werd alleen binnengelaten door de filter van zijn gevoelige wijsheid. Wat de zuivere atmosfeer van zijn bestaan zou kunnen schaden, bleef haast vanzelf aan de grenzen staan. Hij weerde dit zacht en beminnelijk en kwetste niemand.

Hij teelde groenten en fruit. Allerlei soorten: van sla en appels tot artisjokken en abrikozen. Hij kon hun naam en geschiedenis met zijn zachte stem aan u vertellen zoals een moeder vertelt van haar kinderen. Maar zijn bijzondere liefde hadden de appels. Dat had zijn reden. Hij brouwde namelijk allerlei soorten fijne appelwijn van zigeunerinnen, groninger kroon, bellefleuren en goudreinetten, ieder met zijn apart aroom. Ik heb meer dan eens een glas wijn met hem gedronken en ik kan u zeggen, dat hij zeldzaam goed was .

En dan wandelde hij gewoonlijk over het tuinpad naar de bijenkorven en vertelde mij het wonderlijk bedrijf van de bijen. Hij kon daarover niet uitgepraat komen. Hij kon daarover niet uitgeschreven komen. Want hij had een mooi boek over de bijen samengesteld en schreef nog steeds artikelen in De Imker. Daarvoor waren de winterdagen, als hij voor het raam zat en de ganzeveer over het witte papier liet glijden.

Eigenlijk kon hij alles. Zo sleep hij voor het hele dorp brilleglazen. Als hij gebogen zat over de slijpsteen, moest ik dikwijls aan Spinoza denken, die zijn tijd verdeelde tussen denken, slijpen en schrijven in een klein huis ver van de wereld. Maar ik verkoos de wijsheid van Ome Sjeff boven de Ethica van Spinoza. Deze wijsheid was

omgeven door een gemoedelijke rust, door een zachte ernst en een speelse luim, die mijn somberheid steeds verhelderden en mijn uitgelatenheid kalmeerden.

Het leek, alsof het leven altijd mild voor hem was geweest. Ik kon me moeilijk voorstellen, dat hij grote moeilijkheden en tegenslagen moest overwinnen, voor hij temidden van zijn boeken, bloemen en bijen dit kleine paradijs vond. Hij glimlachte maar, als ik daarop zinspeelde. Ik kon voorlopig niet meer te weten komen dan dat hij uit een arm gezin kwam; dat hij met het geld van anderen eindelijk voor meester kon studeren, nadat hij allerlei beroepen had uitgeoefend; en dat hij in zijn jeugd een gesloten, sombere jongen was.

Op een Zondagmiddag in Juli riep hij me binnen. Het was snikheet. De mussen zaten met uitgespreide vleugels in de schaduw van de bomen. Daar was nergens een adem wind die koelte bracht.

— Kom een glas wijn drinken, zei Ome Sjef en hij ging me voor naar de koele, schemerige kelder, waar de ronde vaatjes appelwijn stonden.

Hij tapte twee grote glazen goudreinettenwijn. Wij glimlachten allebei tegelijkertijd, toen we de rinse geur in onze neus voelden stijgen.

— Zon en honing, zei ik.

— Goedheid en geduld, prevelde hij en tikte zijn glas tegen het mijne.

We dronken langzaam en deugdelijk.

— Gij wordt een kenner, zei Ome Sjef.

— Als ik nog dikwijls in deze kelder kom tenminste, antwoordde ik.

In de stilte van de kelder was nauwelijks een geluid boven uit de wereld te horen.

En toen vertelde hij mij met een paar woorden de geschiedenis van zijn familie. Ik was vooral benieuwd naar zijn eigen geschiedenis, maar daar kwam hij nauwelijks aan toe:

— Bij Nor van den Broek hing de unster voor de deur. Dat wil zeggen, dat hij alles mat met geld en goed. Hij was mijn grootvader, die ik niet meer gekend heb, zodat ik niet te lang over zijn persoon zal uitweiden.

Hij bezat voor deze streken uitgestrekte landerijen die hij nauwkeurig en zuinig beheerde. Zijn woord was wet. Voor zijn ondergeschikten niet alleen, maar ook voor zijn vrouw en kinderen. Op zijn doodsprentje, dat ik altijd zorgvuldig bewaard heb, schreef de pastoor, die geen blad voor de mond nam: hij was een rechtvaardig man, maar zijn rechtvaardigheid was hard.

Hij moet eerst voor goed gevoeld hebben, dat hij niet alles naar eigen wet kon bepalen, toen zijn vrouw stierf. Ze was pas bevallen van haar zesde kindje en zat het onder de schouw te zogen. Niemand weet, hoe het precies gebeurde. Meteen dat mijn grootvader binnenkwam, viel de zware ijzeren haak uit de schouw op haar hoofd. Weinige dagen later stierf ze.

Op haar doodsprentje schreef dezelfde pastoor andere woorden. Ik heb mijn grootmoeder evenmin gekend, maar deze woorden en haar portret, dat ge zeker wel eens in de voorkamer hebt zien hangen, spreken boekdelen. Een zacht, ovaal gelaat had ze, overtoegen door een weemoedige, bijna lijdende uitdrukking die ik niet behoef te verklaren. In de herinnering van haar kinderen, die toch bijna allemaal meer het karakter van de vader hadden, leeft zij voort als een heilige vrouw.

Dat zesde kindje was Frans, mijn vader. Hij werd van begin af aan door zijn broers en zijn vader bijzonder ontzien. Geslagen als hij was door het verlies van zijn vrouw, vertederde mijn grootvader zich over de kleine Frans. Juist omdat deze zo sprekend in gezicht en karakter op zijn moeder leek, zette grootvader zich over zijn harde rechtvaardigheid heen en liet hem alles doen, wat hij maar wilde. En toen Frans groter geworden was, bleef dat zo.

— De jongen heeft nooit een moeder gehad, moet grootvader eens gezegd hebben, en daarom hoeft hij niet te werken als de anderen.

Frans trok meestal met de koeien of de schapen naar de weiden en bleef hele dagen alleen met zichzelf en zijn droom. Hij was in zichzelfgekeerd als een kluisenaar. Hij mengde zich zelden in de gesprekken van de grote mensen en bekommerde er zich niet veel over, dat de dorpingen een loopje met hem namen, omdat hij zijn haar lang liet groeien en een groenfluwelen vest met een gouden horlogeketting droeg.

Toen hij zeventien was, gebeurde het beslissende in zijn leven. Daar kwam in het huis van zijn vader een meisje als naaister, die tegelijkertijd het huishouden moest beredderen. Ze kwam uit Pruisen, waar een molenaar zijn molen aan koffie verdronken had en zijn enige dochter in een werkhuis moest doen. Ze noemden haar daarom Mieke Pruiske en ze had lange, zwarte haren die glanzend over haar kleine smalle rug goldfen.

Het leven in huis bleef zijn kalme gang gaan. Niets wees erop, dat onder de gladde oppervlakte driften roerden die eens naar boven zouden komen. Mieke deed met altijd dezelfde beminnelijkheid haar naai- en huiswerk,

Frans dreef de koeien naar de wei en bespeelde de blokfluit en grootvader ploeterde van de vroege morgen tot de late avond, eenzellig en gesloten als altijd. En toch lag grootvader 's avonds dikwijls wakker in de bedstee en luisterde naar de geluiden in de opkamer, waar Mieke zich uitkleedde, en dacht erover na, wanneer zij oud genoeg zou zijn, dat hij haar trouwde.

Mieke en Frans waren allebei negentien jaar. De dorpskermis stond voor de deur en in huis werd alles aan kant gedaan voor de komende feestdagen. 's Avonds tevoren zat de hele familie bij elkaar. Grootvader keek de kring eens rond en zei:

— Dus morgen begint de kermis. Wie een vrijer of vrijster heeft, kan de hele kermis vrijaf krijgen. Wie geen vrijer heeft, tja, die moet op het huis blijven passen. Alle jongens hadden een meisje behalve Frans en ze maakten zich al vrolijk over hem. De meiden hadden ook allemaal een vrijer behalve Mieke.

— En gij Mieke, vroeg grootvader, Mieke bloosde en zweeg. Allemaal keken ze naar haar.
— Nou, zeg eens wat, drong grootvader aan en zijn stem moet gebeefd hebben.

Mieke stond op en ging naar Frans die tegenover haar in de schouw zat. Ze nam zijn hand en ging met hem voor grootvader staan.

— Dit is mijne jongen, waarmee ik kermis wil gaan houden, lachte ze, nietwaar Frans?

Ik heb horen vertellen, dat grootvader doodsbleek werd en dat ze allemaal verschrikt rond hem kwamen staan, wat hem plotseling mankeerde. Ze konden geen woord uit hem krijgen, maar voelden vaag, dat onder de opper-

vlakke van het dagelijkse, vertrouwde leven een beroering ontstaan was, die nu naar boven kwam. Ze gingen allemaal naar de kermis, maar ze genoten niet zoals andere jaren.

Frans en Mieke trouwden een jaar later. Verzet en dreiging van grootvader hadden niets geholpen. Hij kon tenslotte niets anders doen dan ze zonder geld of goed te laten gaan. Hij verscheen zelfs niet op de bruiloft, niet bij de geboorte van hun kinderen. In de familie kreeg mijn vader de naam van arme Frans. Hij had het inderdaad niet breed, maar hij was gelukkig. Hij was een man, die niets nodig had dan de liefde van een vrouw en een stuk eerlijk verdiend brood. En daarom moest ik al met mijn tien jaren een vak leren. Dat is de eerste keer geweest, dat ik mijn vader verdrietig zag kijken. Ik werd schoenmaker, metselaar, slager en bakker: twaalf ambachten en dertien ongelukken. Onder mijn werk las ik verstolen de boeken die mijn vader zich had aangeschaft van zijn kleine tractementje. Allerlei zonderlinge boeken over allerlei wetenschappen, die mijn dorst naar kennis en weten niet konden verzadigen. Als mijn baas me op straat schopte, had ik een open boek in mijn hand; dat zegt genoeg.

Ik zou u nog lang kunnen vertellen over mijn eigen jeugd, waarin ik een beetje onbeholpen rondliep als een hond die zijn meester kwijt is. Jazeker, ik was een sombere knaap, die het leven niet aankon en op een gegeven ogenblik geen uitweg meer zag. Maar ik zwijg daar over. Gij moogt alleen weten, dat ik eindelijk een uitweg vond, doordat ik met hulp van anderen 's avonds na mijn werk voor meester kon studeren. Gij moogt alleen weten, dat het leven goed en schoon is voor alle mensen die goed en

gelukkig willen zijn en een beetje geduld hebben. Kom, mijn jongen, wij zullen nog eens uitdrinken! —

Ome Sjef was de broer van mijn grootmoeder, een wijs en gelukkig man, aan wie ik steeds weer terugdenk, als ik zijn huisje in de schaduw van de toren zie staan. Zijn huis en tuin, zijn bloemen, bijen en appels, zijn boeken en ganzeveer, dat was voor hem de hele wereld die alles gaf, wat hij voor zijn geluk nodig had.

Hij was bijna blind, toen de oorlog in '40 over ons land kwam. Hij zat in het prieeltje en schreef een nieuw artikel over zijn bijen, toen het bevel werd gegeven, dat het dorp naar het zuiden moest evacueren. Hij verweerde zich tegen zijn zoons die hem op een kar tilden, en schudde mistroostig met zijn hoofd. Hij schreide, omdat men hem wegnam uit zijn kleine, gelukkige wereld; als een kind, dat zijn speelgoed wordt ontnomen.

Het gaat wonderlijk hier in de wereld. Opgenomen in de stroom vluchtelingen die als een kudde blindelings werd voortgedreven, kwam hij in Zuid-Frankrijk aan, hoofdschuddend en bedroefd. Daar werd hij ziek en stierf binnen weinige dagen. Hij die altijd genoeg had aan zijn huis en tuin, reisde naar 'n ver, vreemd land om daar te sterven. En daar ligt hij nu tegen een helling, waar de druiven groeien, waaruit de befaamde Franse wijn wordt geperst. Hij die zijn zelfgebrouwde appelwijn boven alle wijnen stelde. Toen zijn zoons terugkeerden naar het dorp, schonken ze mij 'n vaatje appelwijn uit zijn nalatenschap, goudgele wijn van goudreinetten, louter zon en honing. Ik heb hem in de stilte van mijn dakkamertje opgedronken en dikwijls stonden de tranen in mijn ogen.

III.

Allemaal hebben ze hun zorg en kommer, de mensen van mijn dorp. De mannen werken lang en hard voor het dagelijks brood. De vrouwen zijn van 's morgens tot 's avonds in de weer voor de kinderen. Op hun gezicht ziet ge de groeven die labeur en verdriet hebben achtergelaten.

Maar God slaat en geneest. Daar komen dagen, waarop ze alle zorgen vergeten en herboren worden tot spelende kinderen. De secretaris met zijn houten been evengoed als de bakker met zijn dikke buik; evengoed Meester Frans die zo hoog in zijn schouders zit, als de koster met zijn kale vogelenkop. Het is ontroerend ze verslonden te zien in hun feestroes, als het Kop-van-Jut gaten in de hemel slaat of de rommelpot door de straten ronkt. Ze kennen dan geen maat of tijd. Ze doen dan wel eens dingen die nauwelijks door den beugel kunnen. Maar God slaat en geneest. Zelfs de pastoor durft hiervoor zijn waakzame ogen met een gerust geweten dicht te doen.

Het schoonste feest dat we elk jaar vieren, is wel de Vastenavond. Dan zeggen we het vlees vaarwel aan de vooravond van Aswoensdag, voor we de veertigdaagse vasten ingaan. Dat doen we in geuren en kleuren, waarop

Pieter Breughel jaloers zou zijn geweest. Heel het dorp hangt vol van de wasem die van de pannekoeken, olie-bollen, appelbeignets en punchdranken slaat. Rond de toren ronken de rommelpotten langs de huizen. Hun muziek maakt u weemoedig en uitgelaten als een matroos die ver van huis in een havenstad ronddoelt. Hoort gij daar in de avondschemering die gebarsten jongensstemmen:

Moeder, 't is vastenavond,
ik kom niet thuis voor t'avond,
t'avond in de maneschijn,
als vader en moeder naar bed toe zijn.
Hier 'ne stoel en daar 'ne stoel,
op elke stoel een kussen;
meiske, houdt uw kinnebak toe,
of ik gooi er 'ne pannekoek tussen.

Dat klinkt schoon, nietwaar? Het doet u de dagelijkse zorg voor een paar ogenblikken spoorloos vergeten. Gij weet niet meer, wie daar langs u komt. We gaan in elkaars armen hangen en zeulen naar de eerste de beste herberg die op onze weg ligt. Wat is eigenlijk het verschil tussen een secretaris en een schoenmaker, als ze allebei in een zot costuum steken en hun pen en priem vergeten zijn? We eten een pannekoek uit de vuist en lachen elkaar uit, omdat het vet langs onze wangen druipt. We drinken ons glas in één teug uit, alsof we bang zijn dat we anders niet klaar komen, en kijken elkaar aan als een verliefd paartje in de maneschijn.

Als ik later in het jaar zo eens terugdenk aan deze feest-roes, dreig ik wel eens een beetje critisch en wantrouwend te worden. Maar elk jaar opnieuw stort ik me met mijn dorpsgenoten vol overgave in die fontein van

geuren, kleuren en muziek. Met des te meer profijt kan ik de volgende dag voor de pastoor neerknielen en het askruisje op mijn voorhoofd ontvangen. De stem van de pastoor klinkt dan zegenend en opgewekt boven mijn hoofd: Gij zijt stof en tot stof zult gij wederkeren. De stem van de pastoor en de stem van de rommelpot, tussen deze twee bestaat voor mijn gevoelen een geheimzinnige verwantschap van vreugde en genade.

Vorig jaar was ik in gezelschap van de gemeente-secretaris, de Sik, Dries de mulder, Vincent de bakker en Hieronymus de schoenmaker. Ik weet niet precies, hoe ik bij hen verzeild raakte. Ik wandelde in de schemering rond de toren en luisterde naar de ronkende rommelpotten die van alle kanten uit de donkerte kwamen. Voor ik er goed en wel erg in had, stond ik naast de Sik in de Rode Leeuw, de herberg van Pierre Lamoen.

— Ik heb uw gedicht over de Vastenavond gelezen, jonkske, begon hij tegen mij. Ik begrijp er zowat niks van, als ik het eerlijk moet zeggen. Maar ge zijt een artiest. Jazeker, wist ge, dat gij een groot artiest zijt? Hédáar, Hieronymus, schreeuwde hij naar de schoenmaker, kom eens als de weerlicht hier. Hebt gij wel eens een artiest gezien? Nee, zeg maar gerust nee, vondeling van Sinte Chrispijn. Dat kruipt maar weg achter de tafel en eet maar mikkeboterhammen met suiker en slaat maar op zulke zielige kopspijkerkes en weet niet eens, dat er een artiest, een groot artiest in het dorp woont!

Allemaal lachten ze de tranen in hun ogen. De Sik roffelde met zijn houten been op de vloer en Hieronymus rommelde op de pot, dat horen en zien verging. Vincent

en Dries dansten met hun dikke buiken vast op elkaar een rondedans rond Pierre Lamoen, die de glazen met cognac-groc boordevol schonk. En Hieronymus probeerde met zijn maagdelijk stemmetje boven het rumoer uit te komen:

Ik heb zo lang met de rommelpot gelopen;
ik heb geen geld om brood te kopen;
rommelpotterij, steek op zij,
geef me 'n cent en ik ga voorbij...

Toen ging de deur wagenwijd open en stapte Meester Frans zo waardig mogelijk de gelagkamer binnen. Allemaal stieten we elkaar in de ribben. Maar de Sik fronste zijn wenkbrauwen, maakte een diepe buiging en zei plechtig:

— Meester Frans, zijt welgekomen.

Heel de herberg galmde zowat eenstemmig:

— Meester Frans, zijt welgekomen.

Meester Frans zijn ziel krulde als een paling in de lekkere boter. Want Meester Frans is op zijn titel zo trots als een kardinaal op zijn kardinaalshoed. Ik weet niet, hoe hij aan deze titel komt, evenmin als hij zelf. Hij doet in het dorp alle werkjes, waarmee men zo gauw geen blijf weet. Hij veegt evengoed uw schoorsteen, 's zomers in de gloeiende zon, als uw stoep, 's winters na een zware sneeuwbuï. Hij speelt voor uw kinderen voor Sinterklaas tegen de schappelijke prijs van twee gulden en snijdt voor uw konijnen een hele mand ganzen-tongen voor een kwartje. Hij is nergens te goed of te slecht voor. Maar hij staat er op, dat ge hem Meester Frans noemt. Niet kortweg Frans of Franske, hij zou u niet horen, maar voluit Meester Frans, dan wil hij voor u desnoods door het oog van een naald kruipen.

En aan de Sik zag ik, dat hij juist op deze Vastenavond Meester Frans eens flink voor den gek wou houden. Hij had daar precies genoeg punch voor op. Hij fluisterde zowat in het oor van zijn naaste buurlieden, waarvan ik het mijne niet kon krijgen, omdat ik toevallig tezeer in beslag werd genomen door de dochter van Pierre, die zulke frisse lippen heeft. In ieder geval zaten de Sik en Meester Frans al dadelijk heel broederlijk naast elkaar en dronken om het hardst de cognac-punch van Pierre. En Meester Frans was het middelpunt van heel de herberg. Van alle kanten werd hij gevierd:

— Wat ge daar zegt, Meester Frans!

— Wat denkt ge van de punch, Meester Frans?

— Maar drink nog eens uit, m'n beste Meester Frans!

De Sik zweette van plezier en ik kon het hem aanzien, dat hij nauwelijks het ogenblik kon afwachten, waarop hij zijn grap zou uitvoeren. En Meester Frans werd dronken als een kanon. Dat was niet zozeer de punch als wel de titel die dat deed.

Hij keek door zijn spleetogjes als een jonge mus in de zon.

— Gij zijt een beetje bleek, Meester Frans, zei de Sik, me dunkt, dat gij een beetje ziek wordt.

Het manneke dacht, dat de Sik wel eens gelijk zou kunnen hebben, en keek in de spiegel van de toonbank. Hij vond, dat hij er inderdaad niet zo florissant uitzag als gewoonlijk.

— Waarachtig, Meester Frans, gij zijt werkelijk zwaar ziek aan 't worden, zei de Sik weer en hij kon niet op zijn stoel blijven zitten van het inwendige plezier.

Allemaal stonden ze nu dicht rondom Meester Frans en ik zag de gelegenheid schoon de dochter van Pierre wat

vrijpostiger te omhelzen. Ze liet zich kussen en strelen, zonder dat ze op mijn vingers tikte.

— Maar Meester Frans, hoorde ik plotseling de Sik roepen, ik geloof, dat gij gaat sterven! M'n beste vrienden, ziet gij, dat Meester Frans, onze beste Meester Frans gaat sterven?

Dat moest ik zien en ik liet Roosje in de steek. Frans trok werkelijk een gezicht, alsof hij dood ging. Hij liet zijn hoofd zelfs een beetje hangen op de arm van de Sik, die in zijn zakdoek met de grootste moeite een daverende lach bluste.

Het manneke dacht werkelijk, dat hij dood aan 't gaan was. Hij hoorde het van alle kanten rond zijn nevelig hoofd:

— Och, och! nu gaat Meester Frans, onze beste Meester Frans sterven.

Zo dwaas had de titel hem gemaakt, dat hij zich zelfs niet meer kon voorstellen, dat hij leefde. Meester Frans, dat was hij en niemand anders.

Hij zuchtte diep en keek met een bang oog naar de vlam van de kaars die de Sik hem tussen zijn vingers klemde. Was dat mijnheer pastoor die zich in zijn zwarte toog over hem heen boog? Het was Latijn, jazerker, het was Latijn, zoals alleen de pastoor het maar kon. En daar zei de pastoor duidelijk en langzaam:

— Vrienden, onderdrukt uw tranen, want Meester Frans, de arme Meester Frans heeft het tijdelijke met het eeuwige verwisseld.

Een vreemd gevoel dat doodzijn, als men hoort en voelt en ruikt als een levende. Hij deed zijn ogen voorzichtig dicht, omdat een dode nu eenmaal niet kijkt, en vouwde zijn handen. Hij voelde, dat ze hem op een soort baar

legden. Ze deden het naar zijn mening wel een beetje hardhandig. Het deed pijn in zijn botten. Hij had willen kreunen, maar dat gaf voor een dode geen pas. Iemand ging pardoos op zijn buik zitten, dat zijn darmen er van piepten. Hij had willen vloeken, maar wie had gehoord, dat een dode vloekte?

Wij droegen hem op de baar de herberg uit: Dries de Mulder, Vincent de bakker, Hieronymus de schoenmaker, en ik. De Sik ging voor de baar uit en zette in:

— In Paradisum te deducant angeli.

Wij vieren vielen in met stemmen die beefden van het lachen:

— In Paradisum...

Het klonk grotesk door het dorp, ondersteund door het verre gebrom van vele rommelpotten, en Meester Frans dacht, dat hij niet meer behoefde te twijfelen aan zijn dood, nu men het In Paradisum voor hem zong.

We gingen de ene herberg in, de andere uit. We waren aangegroeid tot een complete stoet, die bestond uit hansworsten, dominé's, koningen en pirouettes.

In elke herberg namen we een slok voor het verdriet, omdat Meester Frans dood was. De Sik had grif de tranen in zijn ogen, telkens als hij de naam van Meester Frans noemde en zijn glas leegdronk. En Frans zelf durfde zich op de baar niet te verroeren.

Ik hield hem steeds in de gaten. Af en toe opende hij voorzichtig zijn linkeroog en loerde naar de dampende glazen met punch. Hij dacht zeker: — Ik zou nu wel een glas punch lusten, maar een dode heeft nu eenmaal geen verdriet, laat staan dorst. Het oog ging langzaam weer dicht en een zucht ontsnapte zijn lippen.

In de laatste herberg was het In Paradisum allang vergeten. De stoet begon tekenen van vermoeidheid te vertonen. Verschillende zangers vielen in slaap, zo gauw ze op een stoel zaten. De nuchtersten gingen nog eens rond de baar staan. Toen vergat Dries de mulder zijn rol en zei ineens:

— Ocharme, ocharme, ons Franske is dood, ons Franske is dood. Wie zal nu voort mijn schoorsteen vegen?

Ik zag beweging in het roerloze lichaam van de dode komen, alsof hij met handen en voeten begon te denken. Hij sprong recht, voor we er erg in hadden. Hij strekte zijn verstijfde armen en benen.

— Nu komt de aap uit de mouw, zei hij triomfantelijk, Franske, zoals de mulder zegt, kan dood zijn, maar Mééster Frans, die leeft nog!

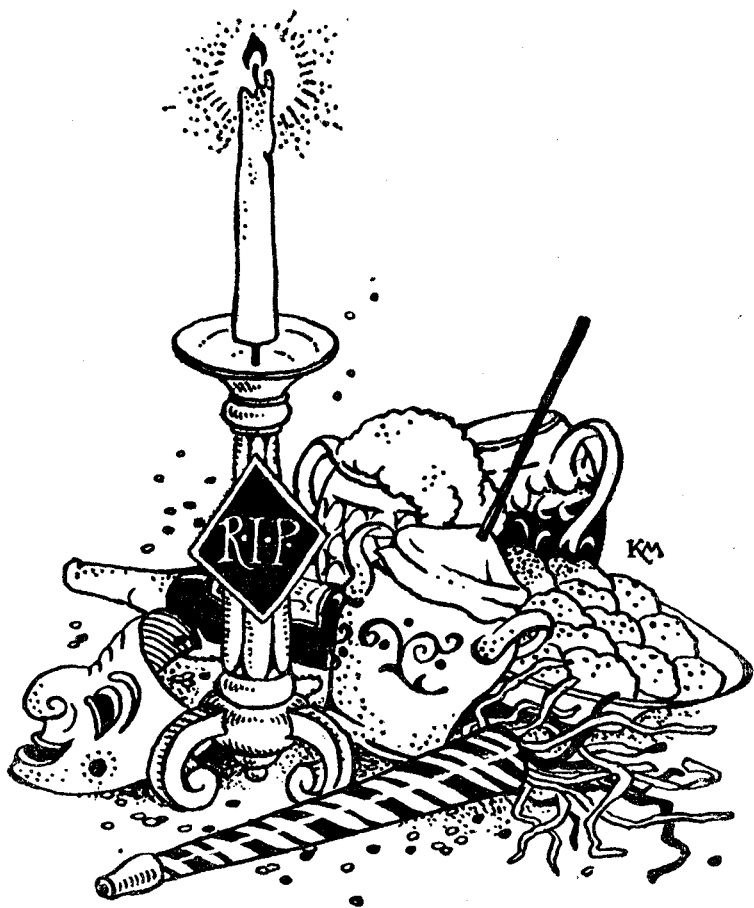
En hij stormde de herberg uit, alsof zijn meestertitel door het raam was weggevlogen.

Daar liep hij in zijn narrenpak door de stilgeworden dorpsstraat achter zijn titel aan. Meester Frans die wist, dat hij niet dood was, toen men kortweg zei, dat Franske dood was. De belletjes van zijn muts klepelden grappig door de stilte. Hier en daar langs zijn weg in een verborgen hoek zuchtte een meisje onder het gezoen van haar vrijer of neuriede een aangeladen feestvierder eenzaam naar huis. De geur van punch en pannekoek verwaaide in de grote landwind, die van nergens komt en naar nergens toegaat.

En boven deze uitdovende vonken van het Carnavel rees de toren, de eenzame hemelbestormer, die altijd het zelfde is, nacht en dag, jaar in jaar uit, in feest en verdriet. Ik

stond een beetje ontredderd aan zijn voet en volgde moeizaam de opstrevende lijnen van zijn lichaam. Ik voelde de kurk over mijn voorhoofd krassen en hoorde de stem van de pastoor:

— Gij zijt stof en tot stof zult gij wederkeren.

IV.

Met de dood van Jozef Michielsens wisten de mensen van het dorp geen raad. Zijn stiefzoon Karel wandelde op een gure middag in November langs het moer rond de Hondenberg en vond hem tussen wier en modder verdronken. Zijn misvormde benen staken boven het water uit, zijn gezicht lag vastgeklemd in de modder. Karel droeg het lijk op zijn schouders naar huis, maar op de begrafenis zag men hem niet. Hij was in stilte uit het dorp vertrokken. Niemand heeft hem ooit teruggezien.

Liesbeth van der Steen stond in de oorlog van '14 achter de toonbank in de herberg van haar vader in C. Ze beredderde het huishouden en bracht wat zonneschijn in het sombere huis, waar sinds de dood van de moeder het leven verzuurde. Ze was een schoon, rank meisje van zeventien met lange, blonde vlechten en twee prille borstjes. Haar ogen hadden de argeloze blik van een kind dat van zijn spel opziet.

In de herberg kwamen veel Belgische vluchtelingen op doorreis naar het Noorden. De stroom van mensen ging spoorloos aan haar reine leven voorbij en niets scheen haar kinderlijke gedachten te verontrusten. Maar op een avond tapte ze een glas bier voor een van deze Belgen

en ze zag in het schemerdonker de schittering van zijn ogen. Dit verontrustte haar een ogenblik. Toen ze later op de avond voor het een of ander over het erf ging, kwam dezelfde man naar haar toe. Het begon met elkaars namen, Liesbeth en Armand, zij kregen ineens in de oren van het meisje een ongekende, lokkende klank. Toen Armand haar zei, dat ze mooi, heel mooi was, lachte ze en streek met haar hand over haar haren. Ze zette haar kleine borstjes krachtig vooruit en wist plotseling, dat ze geen kind meer was. Zij was een vrouw die door de man begeerd wil worden. Haar bloed ruiste zwaar langs haar slapen. In een flits herinnerde zij zich, hoe zij als heel klein meisje op vaders schouder zat, toen hij uit de boomgaard terugkeerde. Het was een korte, vreemde pijn.

De Belgische vluchteling bleef in de herberg van van der Steen achter. Hij was vrolijk en verteerde goed. Liesbeth bleef 's avonds langer dan gewoonlijk weg, als ze de blinden sloot of over het erf ging voor het een of ander. Ze wist niet, of het wel goed was, wat ze deed. Ze sloeg haar ogen neer en liep trager door het huis. Vader van der Steen giste onraad, wist niet waar. Toen vond hij ze op een avond in de stal achter het huis, Liesbeth en Armand. Hij bleef roerloos staan, alsof alles aan hem in dodelijke kou verstijfde. Armand sloop halfbeschaamd, halfbrutaal door de zijdeur naar buiten, Liesbeth kleepte zich onder zijn verdwaasde blik aan en schreide wanhopig. Hij wist niet, wat hij haar zou zeggen. Hij keerde zich om en schonk zich een borrel in. Een, twee, drie borrels. Het smaakte hem niet, het verdoofde hem. 's Nachts klonk door het huis zijn dronkemansstem, zijn deerlijk geklaag om zijn vrouw.

De Belg verdween spoedig uit het dorp en liet Liesbeth schreiend over haar zwangere schoot achter. In het huis van haar vader schonk ze het leven aan een mooi kindje met lange, zwarte haren. Dat was Karelkje. Toen ze het voor het eerst haar kleine borst gaf, werden haar be droefde ogen groot van vreugde. Niet de uitbundige vreugde van een jonge moeder, maar de gedempte vreugde van iemand die nooit meer verwachtte gelukkig te kunnen zijn.

Daar bleef een droeve glimlach rond haar mond, die duidelijk toonde, dat zij hevige had geleden, maar haar kindje droeg ze fier in haar armen. Toen ze haar geboortedorp moest verlaten, omdat de mensen haar met scheve ogen bleven aanzien, ging zij met opgeheven hoofd midden over de straat en lette niet op de gordijntjes die aan beide zijden werden weggeschoven.

Liesbeth van der Steen kwam in ons dorp wonen. Daar was in het begin wat rumoer rond haar komst, maar de pastoor liet zijn woord horen en de mensen zwegen. Ze kreeg een paar werkhuisen en verdiende zo met veel moeite de kost voor Karelkje en zichzelf. Het viel haar zichtbaar zwaar, maar ze volhardde voor haar kindje. Ze spaarde voor hem het brood uit haar mond. Ze bad geregeld dat God haar mocht bewaren terwille van hem. Haar schuld mocht niet neerkomen op zijn onschuld.

En toen gebeurde het, dat Jozef Michielsens, de turfsteker uit Deurne, zijn kreupele benen vergat en voor het eerst naar een vrouw durfde zien. Daar was altijd een stomme hunkering geweest in zijn leven naar een gemeenzaam gedeeld geluk in een eenvoudig huisje met kinderen en bloemen. Hij lag lange nachten wakker, zijn

hoofd verhit door glanzende droombeelden. Hij beefde over heel zijn vergroeide lichaam, als hij dacht aan de dingen die voor elke man behalve voor hem schenen weggelegd.

Hij zag Liesbeth en praatte urenlang tegen zichzelf. Zij heeft haar verdriet en ik heb mijn verdriet. We zijn allebei op ons zelf maar halve mensen. Gij en ik, we zouden met wat goede wil een hele mens kunnen worden. En hij waagde het eindelijk Liesbeth aan te spreken.

Liesbeth luisterde verdrietig naar zijn eerste, stotterende woorden. Ze had medelijden met hem en wilde hem zacht afwijzen. Maar later dacht ze meer en meer over hem na, dacht meer en meer over de toekomst van haar kindje. En ze trouwde met Jozef Michielsen.

Hun leven ging in het begin helemaal in Karelkje op. Jozef werkte als een duivel voor het dagelijks brood. Voor Liesbeth en Karelkje was hem niets te veel. Hij scheen niet meer te vragen dan dat Liesbeth zijn eten klaar maakte en zijn kleren stopte. Liesbeth schreide om zijn goedheid, als hij 's avonds moei thuiskwam en heel zijn vrije tijd aan haar kind besteedde. In de heldere rust van Jozef's huisje vervaagde langzamerhand het dreigende verleden.

Karelkje was een mooi jongetje. Als Liesbeth hem 's Zaterdagavond in de grote teil waste, kon Jozef minutenlang naar zijn gave, ranke lijfje kijken. Hij rookte zijn pijp en keek van het kind naar de moeder, peinzend en onrustig. Deze onrustige, dwalende blik lei de eerste schaduw over hun kort samenzijn. Liesbeth voelde vaag, wat dit kijken van Jozef betekende. Het kwelde haar. Ze zei:

— Gij moet dit niet doen, Jozef, en Jozef ging dan naar

buiten en tuurde in de donkere nacht. Hij vervloekte zijn kreupele benen en wist, dat dit het begeerde geluk niet was.

Na een jaar of zo begon Jozef schuchter te praten over een kind, een kind van jou en mij. Dat deed hij met het gezicht naar het raam gekeerd; als hij het mooie, treurige gezicht van Liesbeth zag, kon hij het niet. Zijn stem was onvast, zijn handen beefden. Hij kon niet alles zeggen, wat hij bedoelde. Daar kruiste een zwerm gedachten in zijn arme hoofd, vaag en verward, behalve dit ene: het gave, mooie kindje van hem en haar samen. Liesbeth week voor zijn woorden terug, realiseerde zich plotse-ling, dat haar hart nooit wilde trouwen met deze man. Wat hem naar haar gebracht had, was eigenlijk alleen Karelkje. Het kwelde haar hoe langer hoe meer. Deze man die goed en mild was voor haar kind, was alleen goed en mild om harentwille. Op zijn gezicht zag ze de stomme hunkering, op haar eigen gezicht de troosteloze twijfel. Zij kon niet zeggen: ik ben niet met je getrouwd om kinderen te krijgen, ik heb je alleen maar getrouwd om Karelkje. In de winteravonden tegenover elkaar aan tafel, starend naar de reten in het hout, groeide de spanning tot het ondragelijke. Liesbeth gaf zich gewonnen, boog haar hoofd en werd zwanger.

Toen Jozef dat zag, ontroerde hij tot in het diepst van zijn ziel. Hij vergat de kloof die weinige weken tevoren tussen hen beiden gaapte, en voelde zich de gelukkigste mens van de wereld. Hij werkte tot diep in de nacht en spaarde zijn tractement uit om mooie kleertjes te kopen voor het komende kindje.

Het kindje kwam op een zonnige zomerdag, een beetje te vroeg, en leefde maar een paar dagen. Zonder tranen

zag Liesbeth het ventje met zijn verrimpeld hoofdje in het kistje liggen. Vreemd zat ze maar voor zich uit te kijken. Ze had het gevoel, dat dit kindje niet gevoed was met haar eigen bloed. Ze knikte afwezig, toen de pastoor zei, dat het een mooi engeltje in de hemel zou zijn. Jozef liep maar zijn hoofd te schudden. Hij begreep niets van alles, wat rond hem gebeurde. Toen hij het kindje ging begraven, kwam hij de hele dag niet thuis. Hij zwierf langs het moer aan de Hondenberg en durfde niet naar huis gaan, naar de stilte en droefheid tussen hem en haar. Zoals een hond, die gehavend door de zweep niet naar huis durft. Met zijn gezicht in het vochtige bunt had hij liggen kreunen, vloeken en bidden door elkaar.

Toen hij 's avonds laat de kamer binnenkwam, keek hij Liesbeth niet recht in de ogen. Liesbeth maakte boterhammen voor hem klaar en wenkte Karelkje bij zich, dat hij stil moest zijn. Maar hij klom op de knieën van Jozef met zijn houten paard. Of vader de staart van het paard aan zijn gat wilde vastplakken? Liesbeth snikte. Jozef nam zwijgend de plakpot. Zijn handen beefden, toen Karelkje opnieuw vader zei. Hij had het willen uitschreeuwen, vlak in het gezicht van Liesbeth, dat hij zijn vader niet was.

En met het tweede kindje dat kwam, ging het niet beter. Het was dood, voor het geboren werd; en het derde kindje kwam nimmer, omdat het niet mocht komen. Toen was de vervreemding tussen Liesbeth en Jozef voltooid. Niets bleef in huis over dan de flarden van een droom. Het enige dat hen samenhiield, was de ingeprente onverbreekbaarheid van het huwelijk. Zwijgend en gelaten deden zij beiden hun plicht en kwelden zich van tijd tot tijd met de vraag, wat de zin was van hun leven.

In deze atmosfeer groeide Karel'tje op tot een bleke, magere jongen met een vleugje mismoedigheid rond zijn eigenaardig-weke mond. Het leven thuis had zijn stempel gedrukt op zijn jongenshart. Hij voelde vaag, dat de stroeve stilte, die altijd in huis heerste, een dreigende betekenis had. Hij begreep niet, waarom het bij hem thuis zoveel anders was dan bij zijn vriendjes.

Maar toen hij een jaar of tien was, had hij eens ruzie met de zoon van de koster, die getrouwd was met een nicht van Liesbeth. Ze gooiden elkaar met modder en stenen. Toen Martje van de koster het ging verliezen, zette hij het op een lopen en schold:

— Jullie moeder is een vuile hoer ! Ze heeft met een Bels in de stal gelegen en Jozef Michielsen is jouw vader niet ! Lang schold Martje niet. Karel vloog als een haan boven op hem. Ze moesten hem van Martje losscheuren. Mis-moedig ging hij daarna door de stille dorpsstraat naar huis. De tranen stroomden over z'n wangen. Jullie moeder is een vuile hoer. Hij wist niet precies wat dat woord betekende. Maar de dochter van Sjarel Verbunt de stoelematter, die niet lang geleden naar de stad vertrokken was, hadden ze zo ook genoemd, omdat ze slecht was met de mannen. En Jozef Michielsen was zijn vader niet. Hij voelde zich plotseling door alles verlaten. Het hielp niet, dat Liesbeth hem in haar armen nam en hem met zachte woorden kalmeerde. Hij rukte zich los en ging voor Jozef staan:

— Ze hebben me gezegd, dat ge mijn vader niet zijt, hilde hij.

Jozef antwoordde niets en keek Liesbeth aan. Liesbeth beefde over haar hele lichaam, schreide zachtjes voor zich heen. En Karel voelde instinctief, dat ze voor

hem dingen verborgen hielden, die hij niet mocht weten.

Deze gebeurtenis bleef diep in Karel's hart gegrift. Hij sloot zich in de volgende jaren meestentijds in zijn kleine slaapkamertje op en las veel boeken. Daar zocht hij koortsachtig een verklaring van de dingen in de wereld die zich als geheimen aan hem voordeden. Hij ging niet als de andere jongens na de lagere school een ambacht leren. Hij bracht zijn tijd door met de mensen en gebeurtenissen van het dorp te bekijken en 's avonds bleef hij napeinzen over alle geziene dingen. Voor de kachel kon hij roerloos naar de neertikkelende vuurkooltjes zitten kijken, uren en uren, alsof Liesbeth en Jozef niet in de kamer waren. Liesbeth zag machteloos toe, dat hij zich meer en meer buiten haar levenskring plaatste.

Als ik me goed herinner, moet Karel achttien zijn geweest, toen Jozef Michielsen verdronk. Hij kwam op een gure dag in November van een boodschap uit het naburige dorp. Dicht bij huis hoorde hij twee stemmen die elkaar met horten en stoten antwoordden. De ene stem klonk zwaar en diep. Daar lag een klank in, die hem op een vreemde, onverklaarbare wijze aangreep. De andere was de lichte, weemoedige stem van zijn moeder.

Op de dorpel van de achterdeur stond hij plotseling tegenover een slanke, donkere man die hem doordringend aanzag. Hij had fletse ogen en rond zijn mond hing een misprijzende trek. Een kort ogenblik stonden zij zo tegenover elkaar en namen elkander nauwkeurig op. Zij stonden daar als twee mannen die elkaars krachten meten, niet als man en jongen.

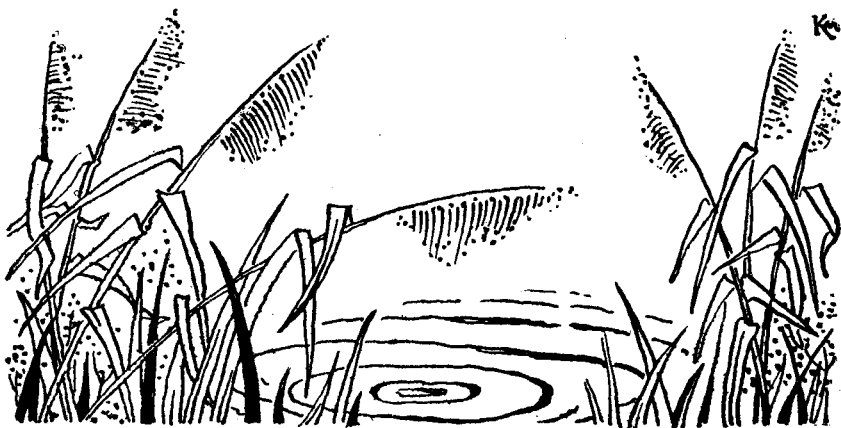
— Gij zijt dus Karel, glimlachte de vreemdeling ironisch. Ik wens je meer geluk in het leven als ik had.

Toen liep hij haastig het tuinpad af, sprong over de lage heg en was verdwenen.

En later in de namiddag liep Karel langs het moer rond de Hondsborg, geschokt door de ontmoeting met die slanke, donkere man, in wiens gezicht hij zichzelf herkende. Hij voelde zich mannelijker en troostelozet tegelijkertijd. Het ene tijpje van de sluier dat werd opgelicht, deed hem alles in een bliksemsnel herinneren begrijpen.

Met op elkaar gebeten tanden liep hij over de Hondsborg naar de andere kant, waar het moer zich guur in de strakke Novemberwind uitstreckte. En daar vond hij Jozef Michielsen tussen wier en modder verdronken. Zijn misvormde benen staken boven het water uit. Zijn gezicht lag vastgeklemd in de modder. En hij begreep, dat hij niet alléén die donkere man gezien had.

En voordat Jozef Michielsen begraven werd, vertrok Karel van der Steen met een bundeltje op zijn rug uit het dorp. Wij zagen hem hier nooit meer terug.

V.

Een stralende Zondag in de zomer. Door de gebrandschilderde ramen klaterde de zon in het priesterkoor, waar de pastoor juist met volle borst het Ite-missa-est inzette. Weinige ogenblikken later stommelden de dorpeelingen loom langs het wijwatersvat naar buiten.

Daar was met het wijwatersvat iets niet in orde. Op het kerkplein stonden een paar jonge kerels, die nieuwsgierig en grinnikend naar de gezichten van de kerkgangers keken. Onder hen zag ik onmiddellijk Frans, de kleine, olijke knecht van de stadsschilder die onze kerk kwam opknappen. Hij onderdrukte met moeite zijn lach en stiet zijn kornuiten van plezier in de ribben.

Ik wilde er het mijne van hebben en keek om. Het was grotesk. Daar kwamen ze aan, de zedige nonnekes van 't klooster met hun vleugelkappen die zo kuis in de wind kunnen flapperen. Daar kwamen ze aan, de waggelende boerinnen met hun poffers en oorbellen en de stijve boeren met hun zijden petten en zuinige monden. De ernst en de vroomheid van de kerk hing nog rond hun gezicht en ik ben de laatste die hiermee zou lachen.

Maar ik wist niet waar ik het moest zoeken. Op al deze ernstige, ingetogen voorhoofden prijkte een vage, roet-

achtige vlek, juist zoals de pastoor met de kurk op Aswoensdag geeft. En ondanks de stuiptrekkende lach die mij kwelde, dacht ik onmiddellijk aan het wijwatersvat. Inderdaad, daar was met het wijwatersvat iets niet in orde.

Het was roetverf. Daar was geen twijfel over mogelijk. Wie het niet geloofde, kon naar de pastoor gaan, die zelf de laatste resten uit het vat geveegd had. Of liever, ge moest niet naar de pastoor gaan, want hij was met geen riek te voeieren. Het was een schandaal, dat zoiets in zijn dorp, in zijn kerk kon gebeuren. Hij moest en zou de kerkschender, de godslasteraar vinden. En hij vond hem.

Wie de pastoor op het spoor heeft gebracht, ik weet het niet. Zeker de een of andere kwezel of kerkluis, ik noem geen namen, waarvoor ge alleen maar uw schouders kunt ophalen. In ieder geval kon de pastoor de dader de volgende morgen bij zijn kladden pakken.

De stadsschilder stond met zijn knechts op de steiger in het priesterkoor. Ze penseelden vlijtig, alsof er geen vuiltje aan de lucht was. De pastoor kwam de kerk binnen, zag de drie schilders een ogenblik aan, alsof hij met zichzelf in beraad stond, en stapte naar de ladder.

— Hédaar, riep hij naar boven, hédaar, wilt ge eens naar beneden komen?

Zijn stem galmde als een naderbijkomend onweer door de lege kerk.

— Bedoelt ge mij, mijnheer pastoor? riep de patroon terug naar beneden.

— Wie ik bedoel, wie ik bedoel? Dat zal de schuldige zelf wel weten!

Het was daarboven op de steiger een ogenblik doodstil. De schilders zagen elkaar onderzoekend aan.

— Kom er maar af, riep de pastoor dreigender, ja, gij daar met uw zotte kuif en uw onschuldig gezicht.

Dat kon niemand anders zijn dan Frans, de jongste gezel, die in de weinige dagen dat hij in het dorp verbleef, al naam had gemaakt door zijn grappen en aardige gezegden.

Frans boog zich naar beneden.

— Ik? riep hij onnozel, of hij geen tien kon tellen.

— Ja gij, lelijke snotneus, ja gij, schold de pastoor, kom er maar eens af!

Als een onschuldige martelaar daalde Frans langzaam de ladder af. Hij was nog niet op de begane grond aangekomen, of de pastoor brak voorgoed los:

— Dat zijt gij dus, die met het gewijde water spot en de vroomheid in 't belachelijke trekt! Wat zijt gij eigenlijk voor iemand? Zijt ge Katholiek of Protestant of Scheurmaker of Jood? Dat zou ik wel eens willen weten! Frans zijn ogen schitterden.

— Mijnheer pastoor, zei hij deemoedig, ik sta nog in de grondverf. Gij kunt nog alles uit mij maken!

De pastoor opende zijn mond van verbazing. Hij had het gevoel, alsof de grond onder hem wegzonk. Alsof hij als een ballon werd opgeblazen en naar boven werd gezogen en weer even vlug leegliep. — Mijnheer pastoor, ik sta nog in de grondverf, ge kunt nog van alles uit me maken. — Zijn woede was hij ineens vergeten. Hij barstte in lachen uit.

— Gij lelijke snotneus, zei hij tegen Frans, kom vanavond een glas bij me drinken!

— Kom vanavond een glas bij me drinken, dat hoefde men tegen Frans geen tweemaal te zeggen. Hij kwam tegen het vallen van de avond in zijn witte sloof de studeerkamer van de pastoor binnen, juist toen ik de pastoor goeienavond wenste met mijn geleend boek onder mijn arm.

— Ah, zijt ge daar, verdorveling, zei de pastoor, ik dacht, dat ge u zo zoudt schamen, dat ge niet durfde komen. Neem 'n stoel en ga zitten.

— Als ge wilt, wendde hij zich naar mij, dan kunt ge wel blijven.

Ik deed niets liever en legde mijn boek weer op tafel. Het duurde niet lang, of we zaten alledrie in de veranda voor een fijngeslepen kelk Bordeauxwijn.

De tuin geurde en de wijn geurde. We lieten ons door deze geur voortdrijven naar verre en nabije herinneringen. Als de pastoor uit zijn rieten zetel opstond en de glazen uit de bestofte fles volschonk, luisterden we plechtig naar het klokkende geluid als naar een stem uit het paradijs. De gebaren, waarmee hij een nieuwe fles ontkurkte en de hals met een blank servet schoonmaakte, volgden we met bijbelse aandacht.

— Een mens kan veel meemaken, zei Frans na de tweede fles en hij raakte los.

Het eerst kwamen de herinneringen uit zijn vroege jeugd op. Heel zijn gezicht glinsterde. Dat was een mooie tijd, toen Sus Muil in Tilburg nog voor de kerk stond en voor de ene halve cent een schep karnemelk en voor de andere een stroopsoldaatje in schriftpapier verkocht na de catechismusles. Toen ge bij vrouw Snoeren voor een cent kont vogelen pikken en bij Door Tik chocolaadje

tikken : wie het chocolaadje in drieën tikte, kreeg gratis een tweede.....

— Ja, mijnheer pastoor, zei Frans, wat kan het leven rijk zijn voor een arme mens zoals ik. Weet ge wat het verschil is tussen een rijke boer en een arme schilder? Nee? Nou, ik zal het u zeggen: de boer leeft arm en sterft rijk en de schilder leeft rijk en sterft arm!

De pastoor kreeg hoe langer hoe meer plezier in het schilderke. Boven de kerk steeg de volle maan op en vulde de kom van de hemel met zacht licht. Een vleermuis scheerde rakelings over de ruisende pereboom.

— En daar zijn zo'n aardige mensen op de wereld, mijnheer pastoor, zo'n aardige mensen, vervolgde Frans na een diepe teug uit zijn glas. Zo had ge daar Voetje van Dooremalen, ha-ha-ha, met zijn voeten als pannekoeken. Die moest niet door uw moestuin lopen, mijnheer pastoor, laat staan door uw kiekenkooi. Hij zou er maar ongelukken maken met zijn kolossale voeten. Maar hij had een hart van goud, mijnheer pastoor, een hart van goud. Kijk, daar gingen Voetje en ik 's Zondags na den boog en den borrel langs de hof van een rijke boer.

— Da's een schoon vak, Frans, zei Voetje, zo rijk en welgedaan op een hoeve te zitten. Als de boeren maar van hun rijkdom wisten te genieten. Ge moet ze eens zien kijken, alsof het zout in de pap te duur is. De duivel doet het op één hoop, Frans, op één hoop, jongen. En weet ge, wat ik ook altijd heb willen worden? Landmeter, ge weet wel, gij kunt door alle hoven en weiden en akkers heen lopen, zoveel ge maar verkiest. De veldwachter tikt u niet op de vingers en de mensen noemen u mijnheer de landmeter.

Wij stonden stil, alsof we plotseling geslagen waren door het vak dat het lot ons had toebedeeld. Maar na enige ogenblikken veranderde Voetje zijn gezicht.

— Frans, jongen, zei hij stralend, dit is de enige kans die ik heb om het vak van mijn dromen uit te oefenen. Ge moet het ijzer smeden, als het heet is, nietwaar? Kom mee.

Hij ging met zijn reuzige gestalte de poort van de boerentuin binnen en ik volgde hem nieuwsgierig. Met zijn grote voeten trad hij zwijgend de omtrekken van de tuin af en noteerde in een boekje allerlei dingen met een potlood, waar geen punt aanzat. Ik trad hem na, zwijgend en ernstig, voor zover ik mijn lach kon houden. Alles ging bedaard en ambtelijk. Ge hadt ons daar eens moeten zien, mijnheer pastoor, het is niet na te vertellen.

Het duurde niet lang, of de boer kwam halsoverkop zijn tuin ingelopen:

— Wel gij hier en ginder, dat loopt mijn kostelijke groentes plat en vernielt mijn aardbeien, wat heeft dat te betekenen?

Voetje liep onverstoorbaar over en weer door de groentes en telde: acht, negen, tien, elf... En ik zei:

— Als ge nu wijs zijt, boer, moet ge liever zwijgen, want dat is de hoofdlandmeter!

Ik hoefde niet meer te zeggen. Alleen het woord landmeter deed wonderen. Ik zag Voetje glunderen van voldoening.

— Dus, mijnheer, zei de boer, gij zijt de hoofdlandmeter? Mag ik mijnheer vragen, waarvoor hij komt?

Daar was onmiskenbaar angst in zijn stem, Want in die tijd werd veel gesproken over het kanaal dat langs die kanten zou worden geprojecteerd.

— O, zei Voetje, dat kan ik u wel vertellen. Kijk eens, het kanaal komt dwars door uw hof, als ik goed meet. Maar ga eens uit de licht staan. Eén, twéé, drie, vier, vijf..... Onverstoorbaar ging hij in de richting van de hoeve, gevolgd door mij en de boer, wien het angstzweet steeds meer uitbrak, naarmate hij Voetje zijn huis zag naderen.

— Vijftien, zestien, zeventien.....

Voetje stapte kalm over het erf, ging de deur van het achterhuis binnen en telde maar.

— Acht en twintig, zei hij midden in de woonkamer en hij bleef stilstaan.

— En, mijnheer de hoofdlandmeter? klaagden de boer en zijn vrouw.

— Collega, zei Voetje achteloos tegen mij, spit deze plavuis uit de vloer en sla er de paal van de geit in. Hum, hum, tot zover zullen we het kanaal dan maar door-trekken.

De boer en zijn vrouw waren radeloos. Ik spitte dood-gemoedereerd de plavuis op en sloeg met de voorhamer het geitepaaltje in de schimmelige grond. Maar of er dan helemaal niks aan te doen was, mijnheer de hoofdlandmeter? D'r ganse leven hadden ze zich voor de boerderij kromgewerkt. Het zou niet te boven te komen zijn.

Voetje fronste zijn breed, dom voorhoofd en bekeek de notities die in zijn boekje moesten staan, als er een punt aan zijn potlood had gezeten.

— Tja, tja, zei hij alleen maar en de boer kreeg hoop. Hij schonk ons koffie in en sneed wittebrood met ham en peperkoek. Ze hadden zo'n schoon varken geslacht de laatste week. Of de vrouw van de hoofdlandmeter een stukske zou lusten van de zult en de carbonaadjes? Nergens karnde men zo'n lekkere, zoete boter. Of mijn-

heer de hoofdlandmeter een keuls potje zou willen aannemen? En als mijnheer de hoofdlandmeter dan eens aan hun hoeve zou willen denken.....

Voetje deed, alsof hij met zijn geweten van rijksambtenaar in tweestrijd was.

— Nou, zei hij ten leste, omdat gij het zijt, zal ik er dan maar een streep door halen. We zullen het kanaal een beetje verderop leggen.

Hij zette een grote kras door zijn notities met het potlood dat niet schreef, en legde de boer en zijn vrouw de meest strikte geheimhouding op.

En toen gingen we. Och, mijnheer pastoor, ge hadt ons moeten zien gaan. De carbonaadjes, zultvormen en boter puilden uit onze zakken:

— Welbedankt, mijnheer de hoofdlandmeter, welbedankt. Als ge nog eens iets nodig hebt, gij komt maar gerust terug!

Maar we zijn nooit teruggegaan, dat behoef ik u wel niet te vertellen! —

We lachten alledrie hartelijk en sprongen nog eens in ons glas. De pastoor ontdeed de derde fles van haar kurk, veegde met het servet de hals schoon en zag met een schuins oog naar de klok:

— Ik zal vlug moeten zijn, jongens, wil ik mijn part nog van deze fles krijgen: het is bijna twaalf uur.

Door de maanlichte nacht gingen we arm in arm naar Frans zijn kosthuis: Frans, de pastoor en ik. De pastoor stond erop, dat hij zelf meeinging.

— Nietwaar, lachte hij, Frans is tijdelijk een van mijn schapen en de herder mag zijn ogen niet dicht doen, voor hij weet, dat ze allemaal warm en wel in hun stal liggen!

VI.

Het is voor Thijske Martens een bijzonder geluk, dat juist voor zijn huis de kloterdop ligt, waar de bewoners van de Mispelkant 's avonds in de zomer bijeenkomen, pijp-rokend en pratend. Daar achter het blauwe horretje ligt hij de godganse dag alleen in zijn bed en hoest beetje voor beetje het leven uit zijn borst. Als de zon eindelijk schuilgaat achter de huizen aan de overkant, komt Marie hem zijn medicijn geven en het raam openzetten, zodat de avondkoelte naar binnen kan stromen. Hij krijgt een kussen in zijn rug en ongeduldig wacht hij, tot de mensen van de Mispelkant rond de kloterdop bijeenkomen.

En iedere avond zijn ze allemaal zonder mankeren present, want ze weten, dat ze Thijske daar een groot plezier mee doen. Barend van Gorp de stroper, die helemaal alleen aan het einde van de Mispelkant woont, komt het eerst. Maar hij moet ook het eerst weg, omdat hij 's nachts zijn brood verdient. Nella Winter, die voor iedereen een goei tas koffie schenkt sinds haar man stierf en haar enige zoon naar Amerika ging, is meestal tweedens en zij is ook de enige vrouw onder de mannen. Dan komt Nico Baardman de socialist, die werkt in de stad op de fabriek en maakt uit principe geen overuren, zodat hij altijd stipt om half acht zijn kinderloos huis

met de fauteuiltjes en de gemaakte bloemen in de steek kan laten. En daarna komen op ongeregelde tijden de boeren die op de Blauwe Hoeve werken.

Dat zijn Martje Wolfs met zijn negen kinderen, die alles van de vrolijke kant opneemt; Joachim Scherders, die altijd vloekt over de armoei en de rotzakkerij; Jan Verheyen de jongste onder hen, die thuis de kostwinner is en Mortelmans, de bezitter van de Blauwe Hoeve, frank in de ogen kijkt, als hij het voor zijn collega's tegen hem opneemt; en tenslotte Peter Flerackers met zijn bleek gezicht en zwarte krulharen, die zo schoon op de monika kan spelen en met de achttienjarige dochter van Martje Wolfs vrijt.

Ze praten daar rond de kloterdop met elkaar over het werk en de zorg en de grappige dingen die er zoal in de wereld gebeuren. Ze roken hun pijp en lachen over een geestig woord van Martje Wolfs of een hoogdravende redevoering van Nico Baardman. Thijske Martens die met een kussen in zijn rug rechtop in bed zit, kan hun gezichten door het raam heel goed zien en hun gesprekken volgen. Hij vergeet er zijn pijnlijke borst door en hoeft lang niet zoveel te hoesten als overdag. En soms praat hij vanuit zijn bed met hen mee.

Dan zwijgen de mannen en luisteren heel aandachtig. Het is aan hun gezichten te zien, dat ze Thijske willen ontzien en aanmoedigen. Thijske heeft daar recht op, want hij stond met hen jarenlang op dezelfde akkers, voor hij onder het werk neerbrak.

En als het tijd wordt om te gaan slapen, zeggen ze allemaal een voor een: — Wel te rusten Thijske en beterschap, en Thijske glimlacht en mompelt: — Dank je wel,

Joachim, dank je wel Nella, dank je wel Martje. Dan zakt hij tevreden in zijn kussens terug en valt in een diepe, goede slaap. Hij slaapt nog, als de arbeiders van de Blauwe Hoeve 's morgens langskomen om op de akkers te gaan werken.

Want als in het Oosten het eerste morgenlicht over de boorden der aarde vloeit en langzaam dichterbij komt over de dampende velden, gaan de deuren op de Mispelkant open en komen de arbeiders met hun drinkkan en boterhamzakje naar buiten.

Vandaag gaan ze allemaal naar de uitgestrekte korenakkers, waar het koren af moet. Ze kijken met een scheef oog naar de zon die achter de aarde opstijgt, en groeten elkaar stug en kort. Nella Winter steekt haar beslapen gezicht uit haar kleine keukenraam en Marie van Thijske Martens laat de emmer in de put plonsen. Allebei kijken ze naar de mannen die naar de Blauwe Hoeve trekken.

Daarginds laat de maaimachine haar harde stem door de morgenstilte klinken. Onder het scherptoeziende oog van Mortelmans, de heer en meester van de Blauwe Hoeve, beginnen de mannen en vrouwen hun werk. Zij buigen zich diep over het koren dat de maaimachine in golven achter zich laat. Zij grijpen de garven met vaste, lenige gebaren en binden ze met een snelle strik tot schoven. Zij zien naar hun handen, naar de zon die langzaam feller wordt en naar de boord van de akker, waar de drinkkruiken liggen. Ze voelen de hitte door hun strooien hoeden dringen, eerst aangenaam en zacht, later scherp en ondragelijk. Ze meten de lengte van de akker met elke stap die ze doen, en grijpen gulzig naar de drinkkruik, als ze aan de rand van de akker zijn. Hun

hoofden buigen achterover en hun lippen stulpen open aan de boord van de kruik.

Ze proberen een ogenblik uit te rusten in de schaduw van het elzenbosje, maar dat rusten duurt niet lang. Mortelmans is er onmiddellijk bij om hen weer aan het werk te zetten. Met lome bewegingen van lijf en armen staan ze op, zetten de strooien hoed dieper op hun kop en spuwen in hun handen. Weer grijpen zij de garven in het eendere ritme. Het speeksel kleeft aan hun gehemelte vast en het zweet kriebelt lastiger op hun rug. De zon klimt met groeiend geweld over de akkers en de uren vorderen trager. Joachim Scherders, Martje Wolfs en Jan Verheyen kijken elkaar soms aan en wijzen naar Mortelmans die de mannen en vrouwen op de voet volgt. In de namiddag is er plotseling een gebeurtenis die de eenderheid verbreekt. Michieltje van de Berkdijk, dat uitgemergeld manneke van zeventig jaar, stuikt tegen de grond. Hij spuwt bloed en speeksel tussen de dunne spleet van zijn mond en over zijn gezicht gaat een stuip-trekkende beweging. Joachim Scherders en Jan Verheyen schieten haastig toe en dragen Michieltje naar de schaduw van het elzenbosje. Ze geven hem een beetje thee te drinken en maken zijn kleren los. Hij knapt er een beetje van op, Michieltje, maar opstaan kan hij toch niet. Allemaal komen ze rond hem staan. Sommigen bijten op hun tanden, anderen vloeken. Joachim en de jonge Verheyen kijken elkaar aan en denken hetzelfde.

En dan komt er vanachter het elzenbosje ineens het geluid van paardehoeven. Op een mooie bruine vos met slepende staart rijdt Giel, de enige zoon van Mortelmans voorbij. Hij ziet de arbeiders langs de weg staan en wendt zijn paard met een scherpe zwaai naar het elzenbosje.

De vrouwen stuiven verschrikt uiteen en Giel lacht. Michieltje probeert op zijn krachteloze handen omhoog te krabbelen.

— Waarom wordt hier niet gewerkt, lelijke dagdieven, schreeuwt de jonge Mortelmans. — Allé, het geld groeit niet op onze rug!

Michieltje kijkt verschrikt in het rond en stamelt:

— Ja, ja, werken; gij moet het mij niet kwalijk nemen, maar ik was eventjes niet goed.

Jan Verheyen ziet het pijnlijk vertrokken gezicht van het oude ventje en voelt een krop in zijn keel komen. Hij gaat frank voor het paard van de jonge Mortelmans staan:

— Michieltje kan hier rustig in de schaduw blijven liggen, verstaat ge? Of zoudt ge willen, dat hij voor uw plezier op de akker dood blijft?

De jonge Mortelmans slaat driftig met zijn zweep tegen de elzentakken. Het bloed trekt uit zijn gezicht weg:

— Wat! schreeuwt hij, gij durft zo tegen mij spreken? Allé, aan het werk of anders kunt ge de laan uit!

De mannen en vrouwen gaan in een verbeterde stilte de akker op. Jan Verheyen doet, alsof hij niks gehoord heeft. Hij legt zijn jas over Michieltje, laat hem nog eens drinken en gaat uiterlijk volkomen kalm vlak voor het paard zijn kop door. Hij neemt zijn plaats tussen de andere arbeiders in, zonder een woord te zeggen. In zijn binnenste kookt het. Hij hoort het klappen van de zweep en het wegdraven van de vos. Een schoon paard, denkt hij, een schoon paard. Waarom moet hij nu juist zo pijnlijk aan de mooie vos met zijn slepende staart denken? Blindweg grijpt hij de volle garven. De helderblauwe hemel verdonkert rond zijn ogen, de geluiden van de mensen komen als van achter een scherm.

Zo werkt hij, tot de koelte van de avond over het stoppelveld komt aanwaaien. Dan gaat hij samen met Martje Wolfs, Joachim Scherders en Peter Fleerackers naar de Mispelkant, waar de canadese populieren zachte muziek maken in de bries. Thijske Martens ziet ze zwijgend voorbyslenteren:

— Dag mannen!

— Dag Thijske!

Hij wacht nu ongeduldig tot ze van het eten terug komen en zich rond de kloterdop voor zijn venster verzamelen.

Het is juist zo'n mooie zomeravond. Het koren geurt. In de toppen van de populieren kabbelt de wind. Het dorp donkert weg in de dieper wordende schaduwen. De avondster fonkelt in de diepe hemelkom. De mensen rond de kloterdop roken hun pijp en zwijgen. Hun lichaam is moe en hun hoofd is moe. De stilte stijgt als een water.

Maar Joachim Scherders kan de stilte niet goed velen. Thuis wordt hij er razend van, als zijn vrouw zo heel kalm tegenover hem aan tafel zit onder de zachte schijn van de petroleumlamp, zonder een woord te zeggen. Hij gaat dan luidruchtig met de kinderen ravotten of zoekt in de herberg gezelschap.

— Nico, schreeuwt hij tegen Baardman, weet ge, wat ons vandaag is overkomen? Gij kent Michieltje, nietwaar, Michieltje van de Berkdijk, dat oude ventje, die de botten door zijn vel steken? Hij is er op de akker bij neergevallen, heeft bloed gespuwd. En toen hebben we hem samen in de schaduw gelegd en hem thee laten drinken, nietwaar Jan Verheyen? En toen is Giel Mortelmans, die vervloekte leegloper met zijn paard op ons

ingereden en hij heeft gelachen en ons met de zweep naar de akker gedreven.

Joachim ziet naar Jan Verheyen, of die zijn verhaal niet zal voortzetten. Jan schudt onwillig met zijn hoofd en kijkt nors voor zich uit. Maar Nico Baardman heeft het vervolg niet nodig. Hij heeft zijn gebruikelijke redevoering al klaar. De arbeiders moeten samenspannen, met en door elkaar sterk worden, samen het kapitaal bevechten. De toekomst is aan hen, als zij maar eendrachtig willen zijn. Maar de anderen luisteren maar half naar zijn woorden. Weer valt een diepe stilte in.

Maar nu is het Thijske, die het gesprek probeert te hervatten. Hij heeft gespannen liggen luisteren, omdat hij zelf op dezelfde manier als Michieltje aan zijn ziekbed is gekomen. Hij hoest en vraagt Jan Verheyen, hoe het verder is afgelopen.

— Wat moeten we veel daarover praten, Thijske, zegt Jan, het was zoals altijd beestig.

Hij zwijgt en allemaal kijken ze naar de flikkering in zijn ogen. Barend van Gorp fluit zijn hond en wenst de mannen welterusten. De overigen blijven nog een tijdje rond de kloterdop bijeen, maar er wordt weinig meer gezegd. Thijske vindt, dat ze vanavond veel te vroeg naar huis gaan.

— Welterusten Nella, welterusten Joachim, welterusten allemaal, stamelt hij zoals altijd en blijft alleen in de donkere kamer achter.

Een voor een verdwijnen de mannen in de avondschemering. Hier gaat Joachim Scherders met zware stap en voorovergebogen lichaam. Hij voelt de koelte weldadig over zijn gezicht strijken en rookt met smaak zijn pijp.

Hij denkt nooit veel, Joachim, hij kan van de vroege morgen tot de late avond in de laaiende zon of de stortende regen staan werken, zonder dat drie gedachten in hem opkomen. Hij is louter kracht en gezondheid. Hij kon vroeger de sterkste man van de kermis met gemak aan en vijftig maal het Kop-van-Jut slaan met de hoogste prijs. Het vreemde is, dat hij, de grote, sterke vent, trouwde met dat fijne, bleke Joke, dat elk jaar van hem een kindje krijgt en even rank en broos blijft. Want ze zijn zo helemaal verschillend en hij voelt zich altijd zo onbeholpen, als ze met een betraand gezicht tegenover hem aan tafel zit.

Nu hij vlakbij zijn huis is, moet hij toch eventjes aan dat alles denken. Hij doet de deur van het achterhuis open. Zal Joke hem nog vragen het rozenhoedje te bidden? Hij zal eerst naar de slaapzolder gaan, waar zijn vijf jong liggen. Hij doet zijn klompen uit en steekt zijn kop door de deur van het woonvertrek:

— Ik ga eens naar de jong kijken, ik kom zo!

Dat doet hij elke avond. Hij klimt de ladder op en schuift zachtjes het luik weg. Daar liggen ze met hun vijven bij elkaar gerold. Hij blijft een ogenblik naar hun blozende koppen kijken.

Voor hij weer terug naar beneden gaat, steekt hij zijn hoofd uit het zolderraam. De wind zoekt in de vlierboom tegen de schuur. Ergens staan twee mensen tegen elkaar te praten.

Dat zijn Martje Wolfs en Nico Baardman. De gebarsten stem van Martje klinkt vrolijk tegenover de zware stem van Nico. Natuurlijk praat Baardman weer over de proletariërs en het kapitaal. Martje blijft alleen maar luisteren, omdat hij de avond te schoon vindt om nu al naar

huis te gaan. Hij lacht af en toe en dat maakt Baardman juist zo korzelig.

— Ja, zegt Martje, gijlie hebt de tijd om over al die dingen te praten. Ik wil niet zeggen, dat gijlie niet nuttig zijt, al weet ik niet precies, op welke manier ge nuttig zijt. Maar ik heb er de tijd niet voor. Ik heb geen asem meer over, als ik de hele dag voor mijn troep kinder heb geploeterd.

Baardman schudt zijn hoofd en begrijpt niets van Martje's onverstoorbare vrolijkheid. Hij loopt bedachtzaam naar zijn huis, waar het zo zindelijk en rustig is, en Martje stapt vinnig de kleine stal achter zijn hoeve binnen. Hij steekt een lantaren aan en houdt hem bij Sientje, die dezer dagen moet kalveren. De koe ligt kalm voor de ruif te herkauwen en knippert met haar oogleden in het plotselinge licht.

— Zo Sientje, praat hij tegen haar, gij hebt het daar maar goed, nietwaar?

Hij streelt haar over de breedhangende buik:

— Ja, gij eet maar, ik word er niet armer van dan ik al ben en gij hebt het hard nodig.

Dan scharrelt hij naar buiten, blaast het licht uit de lantaren en doet de deur van het voorhuis open. Daar vindt hij zijn vrouw aan de tafel met een grote witte handdoek rond haar hoofd. Ze heeft altijd tandpijn, Martje's vrouw. Onder de schouw zit Leentje met Peter Flerackers. Peter neemt schielijk zijn hand weg van Leentje's schouder en staat een beetje verbouwereerd op.

— 't Is tijd dat ge te bed komt, kwajong, roept Martje, is dat nou een manier om zo te zitten vrijen, terwijl moeders zo'n tandpijn heeft?

Martje meent het zo kwaad niet, maar Peter heeft de

deurknop al in zijn hand. Schielijk verdwijnt hij in de stille zomeravond. Hij loopt nog om langs de Berkdijk. Misschien vindt hij daar een paar mensen, voor wie hij op zijn monika kan spelen. De sterren wuiven boven zijn hoofd. Hij gaat in gedachten verzonken langs de Mispelkant. Hij komt daar Jan Verheyen tegen, die vlak bij huis is omgekeerd en weer de kant van Thijske Martens opgaat. Ze hebben allebei hun diepe gedachten naar het schijnt, want ze zien elkaar niet.

Daar gaat Peter Fleerackers, hij is al bijna niet meer te zien, en hier gaat Jan Verheyen. Hij plukt een grassprietje en kauwt erop. Hij kijkt eigenlijk naar de zilverige blaren van de populieren die in de avondwind ratelen. Maar uit het poortje van Thijske Martens komt Marie naar buiten. Ze maakt het geitje van de paal los. Het geitje mekkert met opgeheven kopje naar de avond. Dat is niets bijzonders en toch kijkt Jan Verheyen naar Marie en het geitje. Het is niet voor de eerste keer dat hij dat ziet, maar vanavond ziet hij het helemaal anders.

— Marie, roept hij zachtjes, als hij vlak bij het grasveldje is.

Marie kijkt op:

— Hé, ge doet me verschrikken, ja, dat doet ge.

Ze staat daar rank voor hem in de zachte schemering.

— Wat hebt ge een mooi geitje, zegt hij alleen, hebt ge het van Nella Winter?

— Ja, van Nella Winter, vindt ge het ook zo mooi?

Zo praten ze en de avond komt dichters rond hun gestalten. Het koren geurt zwaar. In de verte klinkt het lied van een monika.

Marie neemt het geitje bij zijn halsband en gaat terug naar het poortje. Dan zegt Jan weer:

— Marie! Zij kijkt hem een beetje verwonderd aan. Wat gaat Jan Verheyen tegen haar zeggen? Ze leunt tegen de schutting en voelt een trilling in haar handen.

Jan ziet haar zo staan, hij ziet haar anders dan vroeger. Ze is zo een vrouw. Een vrouw in de avond. Een vrouw na de hitte van een dag als deze. Hij neemt haar koele handen. Hij drukt zijn vaste lippen op haar halfopen mond en zij doet haar ogen dicht.

— Ik heb geweten, dat ge eens zoudt komen, zoals nu Jan.

— Dat ik zou komen?

— Ja, gij.

Haar stem klinkt vrolijk. Ze staan daar lang bij de schutting. Het geitje wordt ongeduldig en rukt aan het touw. Zij hebben geen besef van tijd. Zij hebben elkaar gevonden. Jan Verheyen heeft zijn zorg en Marie Martens heeft haar zorg. Ze weten, dat zij voortaan alles samen kunnen delen, verdriet en vreugde. Eerst als achter het raam van de voorkamer de hoest van Thijske klinkt, gaan ze uit elkaar.

Daar gaat Jan Verheyen in de avond. Hij kijkt naar de sterren en luistert naar de verre monika van Peter Fleerackers.

Hier gaat Marie Martens naar haar zolderkamertje. Ze kijkt ook naar de sterren en luistert ook naar de monika van Peter. Ze leunt met haar blote armen op de koele, ijzeren randen van het klepraam. Haar vingers spelen in het avondlicht als in donker water. Ze wiegt mee op de verre monikamuziek en haar haren vallen los in haar hals.

Daarna knielt ze voor het gebarsten kruisbeeld aan het houten beschoot. Ze vindt niet de gebeden van elke avond. Het is net of ze met Jan praat, zo vertrouwelĳk en rustig. Het is of ze nu voor de eerste keer in haar leven echt bidt. Haar ogen kijken groot naar de heldere sterrenhemel.

VII.

Daar staan ze, de arbeiders van de Blauwe Hoeve. Ze prikken met lenige bewegingen de schoven aan de vork en zwaaien ze in een boog op de hooggewielde kar. De paarden trekken de zware wagen moeilijk door het mulle stoppelveld, vracht na vracht. Het koren stuift met prikkelende geur. Ongemerkt vult de lucht zich met donkere regenwolken.

Als de laatste schoven zijn opgeladen, steekt de wind op en klinkt veraf de naderende donder. Jan Verheyen en Peter Fleerackers zitten samen op de laatste wagen. Het is een schoon gezicht dat zij hebben over het verdonkerende land. In de richting van de Blauwe Hoeve tornt de pastoor tegen de wind op, zijn toog wappert als een vlag rond zijn lijf. Aan de Mispelkant vliegen de rokken van de vrouwen omhoog die haastig het wasgoed van de bleek halen. De haan van de toren tolt als een kermismolentje rond zijn as.

Met de eerste, koele regendroppels rijden ze de wagen de schuur binnen. In het langsgaan hebben ze in het voorhuis de pastoor aan tafel zien zitten met een kroes schuimend bier voor hem. De pastoor heeft hen met een ernstig gezicht toegeknikt en Jan Verheyen heeft plotseling gedacht aan Michieltje en Marie's vader. Bij het

afladen van het koren blijven zijn gedachten in het voorhuis, tussen Mortelmans en de pastoor.

Intussen breekt de regen voorgoed los. Hij sputtert in de goten en op de stoepstenen, druipt tappelings langs de stoffige blaren. In het voorhuis steekt iemand de lamp aan. In het heldere licht worden de gezichten van de pastoor en Mortelmans eens zoo ernstig. Jan Verheyen vangt er een glimp van op, telkens als hij voor de schuurpoort komt.

Dan tuigt hij het paard af. Hij is er precies mee klaar, als de pastoor met opgestoken parapluie het voorhuis uitstapt. De pastoor kijkt niet op van zijn voeten die behoedzaam tussen de plassen doorwaden.

Jan geeft het paard zijn bekomst aan haver en strooi. Hij merkt niet, dat Mortelmans de stal is binnengekomen. Zwijgend staat de grote norske boer op zijn rug te kijken. Als hij zich omkeert, ziet hij twee onderzoekende ogen op zich gericht.

— Zijt ge ermee klaar? vraagt Mortelmans.

Jan knikt en hangt de drinkkan over zijn schouder.

— Ik heb nog een boodschap voor u, Verheyen. Gij komt toch langs Thijske Martens, nietwaar?

Jan recht zich. Hij kijkt Mortelmans scherp aan en probeert te doorgronden, wat er op dit ogenblik achter dat koude, onbewogen gezicht omgaat. Hij voelt zich ineens bedreigd en zet zich schrap.

— Gij weet, hoort hij Mortelmans zeggen, dat Thijske nu al vijf maanden ziek is. Natuurlijk heb ik hem de dienst niet willen opzeggen, omdat ik dacht dat hij wel gauw beter zou worden. Nee, ik ben geen onmens. Maar nu moet er onderhand iets gebeuren; zoals ge wel begrijpen zult, de hoeve kan zo maar niet blijven liggen.

Zoudt ge hem willen gaan zeggen, dat ik tegen de komende maand iemand anders in zijn plaats heb en dat hij dan natuurlijk niet op de hoeve kan blijven wonen?

Hij voelt een verstijvende pijn in zijn lijf, Jan Verheyen. Hij kan geen woord uitbrengen. Hij begrijpt, dat Mortelmans juist hem deze boodschap opdraagt. Mortelmans doet zoiets nooit zonder bedoeling. Hij voelt, dat het geen nut heeft voor te stellen, dat hij voor Thijske mee wil werken.

— Ik zal het gaan zeggen, zegt hij kortweg en laat Mortelmans abrupt in de donkerte achter.

Hij loopt haast willoos over het pad naar de Mispelkant. De regen heeft opgehouden. De geuren van grond, vocht en gemaaid koren. In de schoongeveegde hemel komen de eerste sterren. Daar voor hem ligt het helderverlichte vensterraam van Martens. Dadelijk zal hij daar binnen komen en voor Marie staan. Voor Marie en Thijske. Hij zou zijn boodschap willen vergeten en recht door naar huis gaan.

Langzaam doet hij de achterdeur open en staat meteen voor Marie.

— Marie, zegt hij, ik heb een boodschap voor vader, jazeke, een boodschap.

Hij kijkt haar lang en vreemd aan. Hij kijkt lang en vreemd naar de dingen rond Marie: de warme glans van de lamp, de zingende moor, de zachttikkende hangklok. Dit alles zal spoedig veranderen, onherroepelijk anders zijn. Marie schrikt van dit lange, vreemde kijken.

Ze gaan samen zwijgend naar de kamer, waar Thijske op bed ligt. Hij keert zich om, als hij de deur hoort opengaan. Zijn witte, uitgeteerde gezicht is doorschijnend in het licht van de lamp.

— Kijk, wie we daar hebben. Marie, schuif es gauw een stoel bij.

Maar Jan blijft staan. Hij komt precies van de Blauwe Hoeve en heeft nog niet gegeten. Inderdaad, hij komt van de Blauwe Hoeve met een boodschap. De woorden stikken in zijn mond, maar het weinige wat hij zegt, is voor Marie en Thijske voldoende. Thijske kijkt met starre ogen naar het spreukbordje aan de wand vóór hem, Marie staat met de tip van haar voorschoot aan haar ogen te schreien.

Na zijn woorden wordt het ondragelijk stil in de kamer. Hij zou deze stilte willen breken met een vuistslag of een vloek. De aanwezigheid van Thijske en Marie weerhoudt hem. Hij komt dichterbij het bed staan. Hij ziet, hoe op het deksel de hand van Thijske beeft.

— Dit wil ik u zeggen Thijske, dat ik er voor zal zorgen, dat het niet gebeurt en dat het nooit gebeurt. Is het niet goedschiks dan met geweld.

Thijske glimlacht en schudt zijn hoofd:

— Nee, Jan van Willeme, zo moet ge niet spreken. We zullen onze weg wel vinden. Als God dat nou eenmaal wil, dan zal het wel goed zijn ook.

Hij zakt terug in zijn kussen en hoest, of hij het besterft. En als Jan met een verbitterd gezicht weggaat, zegt hij:

— Bedankt, Jan van Willeme, bedankt voor de moeite. Dit kan Jan niet begrijpen. Hij begrijpt ook niet, dat Marie alweer door haar tranen glimlacht, als zij hem uitlaat. Marie ziet hem aan en zegt:

— Ge moet geen dwaze dingen doen, Jan, ge moet aan uw eigen broodwinning denken.

En zo trekt Thijske Martens op een regenachtige Sep-

temberdag met heel zijn hebben en houwen naar een noodwoning op het Neereind, waar allerlei arm volk woont: stoelematters, grondwerkers en zo. Ze hebben hem in een wollen deken gewikkeld op een boerenkar gelegd en hij bibbert over zijn hele lijf.

't Is een trieste optocht. Voorop gaat Jan Verheyen die op een handwagen bijna heel de huisraad voortduwt, dan Marie met het mekkerende geitje en een bundel lijf- en beddegoed op haar rug en tenslotte de kar met Thijske en de twee kleine jongens. Graatje is de enige die veel plezier heeft, omdat hij helemaal alleen de kar mag leiden. Wies Huibregs komt de kleine stoet tegemoet. Hij is de woordvoerder op het Neereind en niets gebeurt daar zonder zijn medeweten.

— Zo, Thijske Martens, roept-ie, gij wordt dus onze nieuwe buurman. Dat ge welkom zijt, hoef ik u wel niet te zeggen. Hoe meer hoe liever en hoe armer hoe beter, nietwaar?

Thijske lacht om dat gezegde dat zo goed gemeend is, maar Jan Verheyen trekt een lelijk gezicht.

Wies Huibregs roept zijn vrouw en Sjarel en Neelke van Wanrooy. Ze zullen eens 'n handje helpen, met de huisraad afladen en zo. Ze praten en lachen en wijzen elkaar op de mooie spullen die Thijske meebrengt.

— Veel te schoon voor het Neereind, giechelt Neelke van Wanrooy, terwijl ze met haar mouw vinnig over een koperen kan wrijft, zodat ze er haar zwart, vernepen gezichtje in kan spiegelen.

Wies veegt een haarlok uit zijn ogen en lacht zijn gele tanden bloot.

— Hoort ge nou dat wijf, Jan van Willeme? Veel te schoon? Ge moet bij gelegenheid eens bij ons komen

kijken, allemaal kussens op de stoelen en stromend water erbij.

Hij vindt dat zij daar eens hartelijk mee moeten lachen en dat Jan Verheyen niet zo zuur hoeft te kijken.

Tegen het vallen van de avond zijn ze zover, dat Jan in naam van Marie's vader Wies en zijn vrouw, Neelke en Sjarel van Wanrooy kan bedanken voor de bewezen diensten. Ze zitten daar wijd en breed rond de tafel die veel te groot is voor het kleine vertrek. Marie schenkt een borrel ouwe klare, omdat ze zo goed hebben gewerkt. Wies en Sjarel drinken met veel deugd en glimmende ogen. Wies zijn vrouw en Neelke houden hun zwarte vingers voorzichtig rond het fijne glas en nippen kleine teugjes.

Na de tweede borrel stoot Wies zijn vrouw aan. Hij schraapt luidruchtig zijn keel en zegt met een plechtige stem tegen Thijske:

— We zullen onderhand eens opstappen, Thijske Martens, het is mooi geweest voor vandaag.

Thijske wil er niet van weten:

— Gaat ge nu al, Wies? Ge kunt gerust nog een beetje blijven en een borrel drinken. Ge hebt het verdiend, jongen, ge hebt goed gewerkt.

Over zijn mager gezicht rollen twee tranen en de bezoekers voelen zich niks op hun gemak.

— Nee, zegt Wies, het is beter dat we gaan. Gij hebt rust nodig na zo'n dag en wij kunnen thuis niet gemist worden vanwege de klein jong, nietwaar Pieta?

Met veel rumoer staan ze op. Als de deur achter hun rug dichtvalt, is het ineens vreemdstil in het kleine vertrek. De hangklok tikt ongewoon hard en de lamp geeft veel te veel licht. Jan Verheyen denkt, hoe het zal zijn als hij

weggaat en Thijske, Marie en de twee jongens alleen achterblijven. Eindelijk staat hij op en wenst Thijske welterusten. Marie gaat met hem mee naar buiten.

De bomen laten hun blaren los in de drenzende regen. Jan leunt tegen de deurstijl en kijkt Marie aan. Zoals ze daar nu voor hem staat, is ze niet meer het meisje dat op die mooie zomeravond het geitje naar binnen bracht. Wat er aan haar veranderd is, zou hij niet precies kunnen zeggen, zij is nu meer een volwassen vrouw. Hij strijkt haar haren glad en wist de tranen uit haar ogen. De wind ruist in de toppen van de bomen, verdriet en vreugde tegelijk, ze luisteren ernaar als naar een goede, menselijke stem.

— Alles zal goed worden, fluistert Marie, we zullen alletwee sterk zijn en niet wrokken. Wilt ge me dat beloven?

En dan komen de koude Novemberbuien over het dorp. De bomen hebben hun blaren verloren en staan zwart voor de grijze lucht. Wind en water wissen de laatste sporen van de zomer uit en weer liggen de akkers vormeloos rond het dorp geschaard. En in één noodwoning op het Neereind gaat een mens sterven.

Door het stuk glas van het vensterraam dat niet met papier is beplakt, kan hij een reep grijze lucht zien en een zwiepende boomtop. Hij voelt de kou al niet meer die door de spleten van de houten wanden komt, en wacht tot het met hem zal zijn gedaan. Bij zijn bed zit een jonge vrouw en aan de tafel stutten twee jongens hun hoofd in hun handen. De oude hangklok tikt hard en gestadig tussen de nauwe wanden. Als een houtworm knaagt ze door de tijd. Buiten valt de schemering.

Zo gaat Thijske Martens dus sterven. Soms slaat hij zijn ogen op en kijkt onrustig naar de klok. Hij wacht op de pastoor en is bang, dat die er met zo'n weer niet door zal komen. Marie ziet dat en zegt, dat hij zich toch niet ongerust hoeft te maken. Maar Thijske mompelt, dat het weer en de weg zo slecht zijn en dat de pastoor al niet meer zo jong is. Daarom slaat Marie eindelijk een neusdoek rond haar hoofd en gaat naar buiten eens kijken, of de pastoor nog niet op komst is.

Het wordt al donker op de weg en ze ziet niets dan de stortende regens. Wies Huibregs komt toevallig langs en ze houdt hem staande :

— Wies, vader ligt op sterven en de pastoor is er nog steeds niet. Ik weet niet, wat ik moet doen.

Wies kijkt ervan op.

— Waarom hebt ge me dat niet eerder verteld? Natuurlijk moet de pastoor onmiddellijk komen, een Christenmens kan toch niet zo maar dood gaan. Ik ga hem zelf op staande voet halen.

En met grote stappen is hij al weg.

Marie vindt in het bedompte vertrek alles hetzelfde. Thijske knikt opgelucht, als ze vertelt, dat Wies zelf naar de pastoor is. Ze luisteren naar elke stap, die aan het raam weerklinkt. Graatje en Bartje krassen met hun nagels over het tafelblad en kijken schuw naar het bed. Eindelijk gaat de deur open en stapt de pastoor naar binnen. Wies volgt hem op de voet. Ze druipeu alletwee van de regen. De pastoor maakt in stilte alles klaar voor de bediening. Hij verricht zijn werk zo rustig en schoon, dat ze er allemaal kalm van worden. Hij kijkt ernstig en blij tegelijk, zoals alleen onze pastoor dat kan. Hij denkt ondertussen aan veel dingen, waar niemand in de kamer

erg in heeft. Hij ziet zichzelf staan tegenover Mortelmans en Jan Verheyen en de overige arbeiders van de Blauwe Hoeve. Maar hij laat niets van zijn droefheid merken, dat hij voor hen in het leven van alledag zo bitter weinig kan doen. Hij roept alleen in zijn zegenende handen en biddende woorden het hemelse leven op, dat voor hen allen bestemd is.

De pastoor is op tijd gekomen. Als Thijske het oliesel heeft ontvangen, ligt hij roerloos in zijn bed. Hij is heel tevreden. Vlak voor het einde slaat hij zijn ogen op en beduidt, dat ze allemaal wat dichterbij moeten komen: Marie, Graatje en Bartje, Wies en de pastoor.

— Marie, mompelt hij, ik hoef het haast niet te zeggen, maar zorg goed voor ons Graatje en Bartje, en bedankt voor alles, wat ge voor me gedaan hebt. En gij allemaal ook bedankt voor alle moeiten.

Dit is Thijske Martens: hij bedankt. Wies, die grote, rauwe kerel, weet niet waar hij met zijn eigen moet blijven. Hij slikt en klemt zijn tanden op elkaar. Bedankt, zegt iemand die zoveel bitteris in zijn leven heeft meege- maakt, die ze zo in de hoek hebben geschopt. Het zijn z'n laatste woorden. Hij zucht eventjes en het is gedaan. De pastoor keert zich om naar Marie. Hij legt zijn hand op Marie haar schouder.

— Gij zijt een pront meiske, Marie, een pront meiske. Wies gaat naar buiten. Hij voelt zich goed en mild als zelden in zijn leven. Hij gaat Jan Verheyen waarschuwen, hij gaat zijn vrouw en van Wanrooy waarschuwen, hij gaat heel de buurt waarschuwen, dat Thijske Martens dood is.

Of gij komt bidden voor Thijske Martens, zegt hij overal, hij is precies naar de hemel gegaan.

Hij zegt het met zijn zware, dreunende stem en de mensen kijken een beetje vreemd op, dat Wies voor aanzegger speelt.

En allemaal komen ze deze avond naar het huis van Thijske Martens. Ze geven de kinderen gauw een boterham, strijken hun kleren glad en gaan de avond in met gedempt gerucht van stemmen. Ze komen over de hoge dorpel naar binnen en knielen rond het bed bijeen. Neelke van Sjarel van Wanrooy bidt de rozenkrans voor. Allemaal bidden ze na met gonzende, ongelijkmatige stemmen en kijken naar Thijske Martens die daar als een wassen pop in bed ligt, naar Marie en Jan van Willeme. Neelke's kromme vingers tasten een voor een over de kralen van de rozenkrans. Wind en regen zoeven rond het huis.

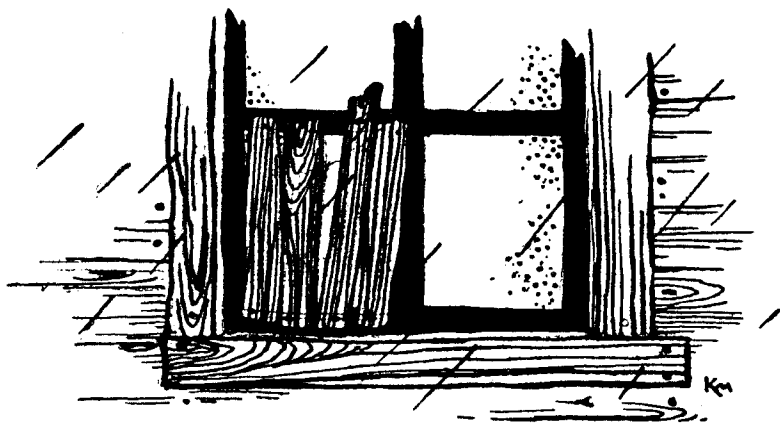
En na de litanie treden ze naar buiten, waar de regen heeft opgehouden. Er zijn zelfs een paar kille sterren in een schoongeveegd stuk hemel. Ze blijven voor het huis een wijltje staan praten. Zo is dat altijd, als er hier een mens gestorven is. In de schemering zijn hun gezichten allemaal eender en ook hun woorden klinken eender. Armoei en labeur hebben hen eenzelfde wezen gegeven. Ze kijken naar de lichtplek achter het scheve raam en hebben dezelfde gedachten. Daar ligt een van de hunnen die van armoede en ontbering is gestorven. Ze denken aan hun eigen leven, misschien aan hun eigen dood.

Langzaam gaan ze naar huis. Maar plotseling klinkt er een dronken stem door de stilte. Een stallantaarn waggelt voor twee donkere gestalten uit : een man en een vrouw die met schorre stem een smerig liedje zingen. Als ze wat dichterbij zijn gekomen, blijken het Giel Mortelmans en de Belse Mathilde te zijn.

De bijeengetroefte mannen en vrouwen zwijgen verbeten. Tussen hen in komt Jan Verheyen staan. Wies Huibregs vloekt en springt naar voren :

— Weet ge, dat hier 'ne mens gestorven is ? Wilt ge uw smoel houden ?

De Belse madam laat honend haar blinkende tanden zien en danst onverstoortbaar in Giel zijn arm voort. Giel houdt zich met moeite op de been en hikt luidruchtig. Achter zich aan sleept hij aan een touw een schone, verse varkenskop. De mannen en vrouwen kijken allemaal strak naar deze varkenskop. Wies haalt met zijn arm uit, maar Jan Verheyen staat meteen naast hem. Hij houdt Wies zijn arm stijf vast en zegt met een gesmoorde stem : — Kom Wies, laten we onze handen niet vuil maken. Hij is zelf verbaasd, dat hij dat zo rustig kan zeggen. Hij had in zijn lijf hetzelfde gevoeld als Wies, hij had hetzelfde als Wies willen doen. Het was Marie die hem terughield. Marie en Thijske met zijn zachte, dankbare ogen.

VIII.

Het leven neemt en geeft. Toen een maand na de dood van Thijske Martens de eerste sneeuw de aarde blank en glanzend maakte, kocht Joachim Scherders zijn zesde kindje. Heel het Neereind is komen kijken naar dat fijne, tere meiske. Joke lag met een stralend gezicht in bed en Joachim zelf deed niks dan lachen en grappen maken. 's Middags kwamen ze naar buiten in de blinkende sneeuw, Nella Winter met het kindje onder haar neusdoek, Joachim en Barend van Gorp, ze gingen het kindje ten doop houden en op het gemeentehuis aangeven. In de Rode Leeuw dronken ze een krachtige borrel, om de kou uit het lijf te houden en daarna konden we ze zien terugkomen, als ganzen op een smal paadje achter elkaar. Nella zag er blozend uit als een jong meisje en Barend had zo'n vreemd, lentelijk gevoel in zijn hoofd. Hij bepeinsde, of Nella hem een klap in zijn gezicht zou geven, als hij haar ten huwelijk vroeg. Maar toen hij een haas langs de weg over de sneeuw zag scholveren, was hij ineens weer helemaal ontuchtend.

Inderdaad het leven neemt en geeft. Nella Winter die sinds jaar en dag wacht op de terugkeer van haar blonde zoon Martijn, heeft de kinderen van Thijske Martens, Marie, Graatje en Bartje, bij zich in genomen en ze drentelt rond als een kip die op haar oude dag nog een

hele toom kuikentjes heeft gekregen. Toen ze met het zesde kindje van Joachim door de sneeuw dokkelde, vond ze, dat ze eigenlijk weer een echte, jonge moeder was geworden. En het was dus geen wonder, dat Barend van Gorp, die verstokte vrijgezel, zo'n vreemde gedachten kon krijgen.

Nadien is de winter voorgoed begonnen. De sneeuw hield aan en legde het werk buiten helemaal stil. Zoals elke strenge winter kwam er al gauw nood en zorg op het Neereind. Het zou allemaal nog wel loslopen, als ze maar zeker wisten, dat de Blauwe Hoeve zou blijven betalen. Joachim Scherders, Martje Wolfs en Jan Verheijen verwachtten elke week, dat Mortelmans hun loon zou verminderen of erger dingen doen. Zij kenden hem onderhand.

En toch waren ze nog verrast, toen ze op een Zaterdag in het begin van December hun loon haalden en van Mortelmans in eigen persoon hoorden, dat hij drie arbeiders voorlopig naar huis moest sturen. Joachim Scherders was een van de drie ongelukkigen en hij had zijn vuist tegen Mortelmans opgestoken. In de vallende schemering waren ze langzaam naar huis geslenterd, Joachim, Jan, Martje en Peter Fleerackers. Ze zeiden niet veel tegen mekaar, de een beet op zijn tanden en de ander was mismoedig. Joachim was niet te houden.

— Gij moet allemaal een borrel met me gaan drinken, zei hij somber.

Martje schudde zijn hoofd.

— Gij kunt uw geld nu wel beter gebruiken, Joachim.

— Kunnen die laatste centen me nog helpen? Ik zeg, dat ge van mij een borrel moet drinken, anders sla ik u de benen kapot.

— Joachim, gij moet geen gekke dingen doen, zei toen Jan Verheyen, ge moet naar huis gaan, naar Joke en de kinder.

Nee, Jan van Willeme, zei Joachim, het gaat niet. Nee, laat me nu maar.

En alleen ging hij de Rode Leeuw binnen en dronk achter elkaar vijf borrels leeg. Mismoedig keerde hij in de donkerte naar huis terug. Naar huis, waar Joke met de kinderen rond haar in de deur stond te wachten.

En daarmee steeg de nood in het huisgezin van Joachim Scherders en steeg de nood in vele huisgezinnen die op Mortelmans waren aangewezen. Het werd daarbij een ongewoon strenge winter met veel sneeuw en ijs, waaruit alleen Barend van Gorp profijt kon trekken. Hier was het wat beter, daar wat slechter. Maar overal heerste die mismoedigheid die schaars vuur en eten met zich meebrengen. De kinderen lastig en niet uit de honger te houden, de mannen steeds maar mopperend in hun stoel onder de schouw, de vrouwen zuchtend en tobkend, omdat het juist op hen neerkomt. Het was een opluchting voor de vrouwen, als de mannen naar de Bakertand gingen om wat stobben te rooien of naar de Blauwe Hoeve om een paar uur in schuur of stal te werken.

Zeker, er werd van alle kanten geholpen, in het bijzonder weer door onze pastoor. Hij deed wat hij kon en stelde de beschildering van de kerk voor het zoveelste jaar uit. Maar het ene gat was nog niet dicht, of het andere was weer open. De pastoor was daarom zo bedroefd, toen Jan Verheyen bij hem op de pastorie kwam en zijn bitterheid tegenover hem luchtte. Het was voor hem aanleiding om weer eens naar de Blauwe Hoeve te gaan. Vruchteloos als altijd.

Voor de tweede keer kwam Jan Verheyen op de pastorie en toen werd de pastoor voor hem bezorgd.

Daar komt een dag, dat Jan niet naar Marie gaat. Hij vermijdt de Mispelkant en loopt in een boog om het Neereind over de besneeuwde akkers. Marie zal vandaag tevergeefs op hem wachten.

Het is een van de donkere dagen voor Kerstmis. Roerloos en doods staan huizen en hoven in het korte, grijze licht tussen morgen en avond. Hier en daar een omgestulpte kruiwagen, een dunbesneeuwde mesthoop of een gebroken karwiel. Een grote, zwarte vogel klapwiekt soms naar een schoongeveegde stoep, waar kinderen etensresten hebben uitgestrooid.

Jan Verheyen gaat daar klein en eenzaam onder de grijze hemel, gekweld door vele gedachten. Hij zou die gedachten van zich af willen schudden, maar ze komen telkens terug. Iedere gedachte wordt een gezicht voor zijn vermoeide ogen. Daar is Thijske Martens met zijn uitgemergeld gelaat op het witte kussen, Michielke met zijn verschrikte ogen in de schaduw van de hazelaar vlak voor de mooie, bruine vos met de slepende staart, Joachim Scherders met zijn hulpeloos gebaar bij de Rode Leeuw en Joke met haar beschreide ogen, zijn eigen moeder die hem zo ernstig kan aankijken en Marie met het geitje, Marie aan het sterfbed, Marie die zei: — Gij moet geen dwaze dingen doen, Jan, gij moet aan uw eigen kostwinning denken. En alles cirkelt rond dit ene strakke gezicht van Mortelmans.

Hij klemt zijn tanden op elkaar. Daar is een plotseling schreeuwen in zijn binnenste, dat naar buiten wil. Hij moet zich met alle wilskracht daartegen verzetten. Hij

moet aan Marie denken, aan haar goede ogen, haar zachte mond en blanke handen, wil hij staande blijven in de storm van zijn gevoelens. In haar ogen is het blinken van de zomerhemel over de bloeiende aarde, in haar handen de overvloed die de vruchtdragende aarde schenkt, rond haar lichaam waait de geur van de lente. In zijn ogen beven tranen.

Zo staat hij ineens voor de Blauwe Hoeve, angstig en verwonderd. Het is zeer stil, alsof daarbinnen niemand leefde. In de vallende schemering wiekt een vlucht kraaien dieper het land in. Hij loopt het erf over. De hond slaat aan en blaft huilend. Hij let er niet op en klopt op de deur van het voorhuis. Binnen, wordt er met zware stem geroepen.

Hij draait de klink om en daar zit Mortelmans helemaal alleen bij het vuur, met zijn rug naar de deur. Hij keert zich langzaam om en ziet Jan Verheyen. Allebei zijn ze verwonderd. Ze kijken elkaar een ogenblik star aan. Dan wijst Mortelmans naar een stoel naast hem.

— Komt erin, Verheyen, wat is er van uw dienst?

Hij stopt een nieuwe pijp en rookt met diepe teugen. Jan Verheyen gaat werktuigelijk zitten en kijkt naar het grillige schijnsel dat het vuur op het ijzeren crucifix onder de schouw werpt.

Hij begint aarzelend te spreken. Hij weet niet meer, of hij zo maar toevallig of met opzet naar hier is gekomen. De mensen van de streek hebben het hard in deze dagen. Vooral zij die onlangs gedaan hebben gekregen, Mortelmans zal dat wel begrijpen. Daar is grote nood in veel huisgezinnen. Mortelmans is de enige die doeltreffend in deze nood kan voorzien. De pastoor kan alleen de gaten voor een wijltje vullen. Of Mortelmans nu niet

zo goed wil zijn? Hij houdt op bij de laatste woorden. Het is hem, alsof hij zijn eigen stem niet gehoord heeft en alleen maar gedacht.

Maar Mortelmans heeft hem goed gehoord. Langzaam en dreigend richt hij zijn bovenlijf omhoog en opent zijn mond: — Gij komt mij dus in mijn eigen huis zeggen, dat ik in mijn plicht ben tekortgeschoten, nietwaar? Het is verduiveld brutaal, Verheyen! Wat bent ge eigenlijk wel van plan?

Zijn gezicht wordt in de vlammingloed als een stuk roestig ijzer. Jan Verheyen ziet in dit gezicht niets als de gaten van ogen en mond.

— Ik ben niet voor mijzelf gekomen, zegt hij, maar voor de anderen, die noodlijden. Ik ben gekomen, omdat mijn geweten mij dwong. Ik vraag u alleen maar als Christenmens.....

— Genoeg, schreeuwt Mortelmans. — Ten eerste: ik behoef jou geen rekenschap af te leggen van mijn doen en laten, verstaat dat goed, en ten tweede, ik geef ieder eerlijk datgene waarop hij recht heeft. Ik kan dat voor God verantwoorden, als ge perse dat woord wilt horen. Jan Verheyen staat van zijn stoel op. Hij staat hier nu niet als Jan Verheyen alleen, hij staat hier in naam van Joachim Scherders, Thijske Martens, Michieltje en alle mannen, vrouwen en kinderen die gebrek hebben. Mortelmans schuift zijn stoel een beetje teruguit.

— Nee, gij hoeft niet bang te zijn. Ik wil u alleen maar zeggen, dat ge niet het recht hebt God erbij te halen. Als ge volhoudt, dat gij ieder datgene geeft waarop hij recht heeft, dan spot ge met de God Die daar aan het kruis hangt.

— Eruit! schreeuwt Mortelmans. Met een bevende hand

wijst hij naar de deur. — Daar is de deur, gij kunt gaan. Voorgoed gaan, verstaat ge? Ge kunt uw moeder zeggen, dat zij het aan haar eigen zoon te danken heeft, dat ze de straat op moet.

Jan Verheyen wankelt. De wanden van het vertrek schijnen naar hem toe te komen. Een krampende pijn schiet door heel zijn lijf. Hij ziet in een flits naar het grijze hoofd van zijn moeder. Dan drijft alles rond hem in een nevel weg. Hij wordt gedreven, hij weet niet wat hij doet. Hij grijpt het ijzeren crucifix van de muur en slaat op Mortelmans in. Opnieuw slaat hij. Blindelings. Het bloed springt uit Mortelmans' hoofd. Springt over het crucifix en zijn hand. Hij ziet naar dat bloed, verbijsterd en walgend. Hij gooit het crucifix op de vloer. Hij hoort het bonzen van een lichaam tegen een stoel. Het krijten van een vrouwenstem. Gestalten en gezichten, waar hij tussen door glipt. Een deur die openstaat. De kou die huiveren doet. De nacht.

De nacht met sidderende sterren en gapende stilte. Hij hoort niets dan het bonzen van het bloed in zijn hoofd. Dit bonzen wordt een stem: de stem van Marie en de stem van moeder. Hij loopt dwars over het donkere land met klapperende tanden. Hij heeft het niet gewild. Hij sloeg, maar hij heeft die man niet willen vermoorden. Soms staat hij stil, kreunend. Hij beziet zijn handen, waar bloed aan kleeft. Dezelfde handen die het zaad over de akkers wierpen, dezelfde handen die Marie's ogen streelden. Hulpeloos ziet hij rond naar de lichte vensters van het dorp. De avondwind dringt koud naar zijn lichaam. Hij gaat naar het dorp. Hij gaat recht naar de pastorie en haalt de bel over. Hij schrikt van het luide geschal dat zich in de gewelven voortplant. Maar hij blijft staan, hij

loopt niet weg. Daar is onze pastoor, die hem in de gang laat. Hij slikt zenuwachtig:

— Mijnheer pastoor, gij moet naar de Blauwe Hoeve, naar Mortelmans. In Godsnaam, misschien is hij al dood.

De pastoor schrikt. Nu eerst ziet hij het bloed op Jan zijn handen.

— Jan Verheyen, stamelt hij en buigt zijn hoofd naar de grond.

En zo laat hij de pastoor achter. Hij vlucht de donkerte in. Langs de Mispelkant komt hij. Hier in een van die huizen zit moeder Verheyen aan tafel met de koud geworden aardappelen en de koffie. Hij weet, hoe ze daar nu zit onder het helle lamplicht, maar hij kan niet naar binnen gaan. Langs het huis van Nella Winter komt hij. Als hij eens naar Marie ging? Voor de gedachte voltooid is, weet hij al dat het niet kan. Hij loopt verder. Dieper de akkers weer in. Waarheen, dat kan hem niet schelen.

De lampen in het dorp gaan een voor een uit. Alleen de vensters van de Blauwe Hoeve blijven helder verlicht. Daar ligt de man die hij vermoord heeft. Of heeft hij hem niet vermoord en leeft hij nog en blijft hij leven? Dat is een gedachte die een ogenblik verademing brengt. Maar dat is niet mogelijk : het bloed stroomde gulpend uit zijn hoofd. Hij doet zijn ogen dicht, maar hij blijft het bloed zien stromen. Dan kruipt hij als een gewond dier in een droge sloot. Daar blijft hij ineengedoken liggen. Nu voor het eerst schreit hij. Lang en hevig. Alles wijkt weg in een bloednevel en de nacht sluit zich eindelijk boven hem toe.

De volgende dag is het vigilie van Kerstmis. In de morgenuren heeft het verhaal al de ronde door het dorp

gedaan, dat Jan van Willeme Mortelmans met een ijzeren crucifix op zijn achterhoofd heeft geslagen. Voor het huis van Joachim Scherders staan de mensen van de Mispelkant in een troepje bijeen. Ze steken hun hoofden dicht bij elkaar en praten met gedempte stemmen. Ja, Jan van Willeme, ge kunt het eigenlijk niet begrijpen, maar het is zo. Het bloed gulpte uit Mortelmans zijn hoofd. Maar achteraf bleek het niet zo erg te zijn, als het er in het begin uitzag. Hij komt er wel bovenop, heeft de dokter gezegd. Ze staan daar kleumend van de kou elkaar de bijzonderheden te vertellen. Wat de een niet weet, weet de ander. Joachim Scherders zegt, dat hij al eerder gedacht heeft, dat er met Jan van Willeme iets niet helemaal in den haak was. Hij was naar zijn smaak een beetje te afgezonderd en hij praatte hem maar te veel over de verbetering van de toestand voor de arbeiders van de Blauwe Hoeve. Hij was bepaald uit den aard geslagen. Nee, als ge dan zijn vader kende, hoe was het in Gods naam mogelijk.

Hieronymus de schoenmaker komt er ook bijstaan. Jan van Willeme had zo'n eigenaardige gezegdes, als ge het hem vraagt. Hij is vanmorgen de schoenen van de pastoor gaan afleveren, ge weet wél zijn sandaalschoenen, en hij heeft in de keuken een wijltje met Agnes gepraat. Moet ge weten, dat Jan van Willeme gisteravond, nadat het gebeurd was, zelf op de pastorie is komen zeggen, dat het met Mortelmans zo en zo stond. Trouwens Agnes heeft hem eens tegen de pastoor horen praten, nog niet zoo heel lang geleden, over de hardheid van Mortelmans en of de pastoor daar nu niks aan kon doen en zo. Hij had het niet met evenzoveel woorden gezegd, nee, maar Agnes had toch wel begrepen, dat Jan van Willeme de pastoor bedekte verwijten deed. Dat geeft te denken, nietwaar,

dat geeft geen pas voor zo'n jonge kerel die pas komt kijken. En we weten allemaal, dat de pastoor zich zijn hele leven voor ons heeft uitgesloofd, dat mag nu wel eens gezegd worden. Kijk, dat hoort ge toch allemaal maar, als ge de schoenen van de pastoor repareert.

En dan het crucifix, zegt Joachim Scherders. Wie durft het in zijn hoofd halen iemand met een crucifix te lijf te gaan? Hij kan het in een soort van verblinding gedaan hebben, maar zeker is dat niet. In ieder geval sloeg hij met 't crucifix en daar moet ge als Christenmens met uw handen van afblijven. We weten allemaal wel, wat Mortelmans voor 'n mens is, maar 't gaat niet aan iemand daarom half dood te slaan. Wij zijn Christenmensen, nietwaar? En Jan van Willeme deed het met het crucifix.

Ze gaan nog wat dichter bij elkaar staan. Het is zo'n treurig geval en morgen is het Kerstmis. De veldwachter heeft hem vanmorgen halfbevoren in een droge sloot gevonden. Hij deed niks dan met zijn hoofd schudden. De veldwachter had compassie met hem, nee op zulke ogenblikken zoudt ge maar liever geen veldwachter zijn. En Barend van Gorp heeft er weet van, dat Jan van Willeme vanmiddag al met de trein naar Breda zal worden gebracht, naar de gevangenis, want de heren die op het gemeentehuis waren gekomen, hadden gesproken van poging tot doodslag. Nella Winter veegt dan met een tip van haar voorschoot door haar ogen, ze denkt aan Marie, zoals ze heel de morgen door het huis liep te schreien. Zij blijft hier niet langer staan. Daarbinnen heeft Marie haar nodig.

En 's middags zien we Marie het dorp uitgaan, langs het Neereind naar het nabijgelegen dorp, dat aan de spoorbaan ligt. Ze heeft een gladgesteven schort aan en een

neusdoek rond haar schouders. In de felle Noordoost schuift ze klein en armzalig langs de kale akkers. Ze ziet niet op naar de mensen die haar blijven nakijken, ze is verward door allerlei gedachten. Ze hebben haar van alles gezegd. Vooral: ze hebben van alles verzwegen, zodat ze pijnlijk voelde, dat Jan iets ergs gedaan had. Maar ze kan het niet geloven, dat hij met opzet Mortelmans heeft willen doden. Daarom wil zij hem zien, voor hij weg gaat.

Na een half uur ziet ze de spoorbaan waarover de trein komt die hem naar Breda zal brengen. Ze kan daar niets aan veranderen, niemand kan haar daarover troosten. Het kleine, grauwe stationnetje gaat ze in een mist van tranen binnen. Ze kent de man aan het loket.

— Gij gaat uw gang maar, Marie Martens, zegt hij en ze hoort dat medelijden in zijn stem dat haar wanhopig maakt. Ze wacht in een hoekje uit de wind. Ze schrikt telkens van een kar buiten op de straatweg of het naderen van voetstappen. Op de klok ziet ze, dat de trein over een kwartier zal binnenkomen.

Ze is zo met haar verdriet bezig, dat ze niet gemerkt heeft, dat de deur naar het perron met een slag is opengegaan. Haast plotseling staat ze tegenover Jan die begeleid wordt door de veldwachter en twee heren met vilten hoeden. Ze leunt vermoeid tegen de muur en kijkt naar hem, naar zijn ogen en zijn handen. Zij zou zijn naam willen roepen, maar er komt geen woord over haar lippen. Hij heeft haar ook aangekeken en dan zijn hoofd laten hangen. Langzaam loopt ze naar hem toe. De veldwachter praat met de heren met vilten hoeden en ze knikken. Marie mag dus een paar woorden met hem wisselen.

In de bocht komt de trein al aangereden. Marie hoort dit snerpende naderbijkomen. Zij legt haar hand op zijn bevende handen. Hij trekt deze hand tegen zijn borst : — Marie, zegt hij snikkend, Marie.

Ze had hem nu zoveel te vragen, maar zij kan het niet, haar hart is te vol. De trein staat al voor, Jan moet de coupé in, niets kan zij hem zeggen.

Langzaam rolt de trein weg van het perron. Jan kijkt uit het coupéraampje en ziet haar gestalte kleiner worden, haar flapperende schort en neusdoek. De akkers wentelen weg, de huizen en hoven wentelen weg, de mensen en wolken en wegen. Hij kan daar niets aan veranderen, hij kan zich daar niet tegen verzetten. Hij moet weg van zijn dorp, van zijn mensen, van Marie. In de verte kan hij even nog de toren van het dorp zien. Dan verdwijnt hij achter een bocht in de spoorbaan voorgoed.

En Marie heeft de trein zien wegschuiven, onherroepelijk, Ze is naar huis gegaan, klein en geslagen. De hele avond heeft ze stil tegenover Nella en de jongens gezeten, vooruitkijkend naar de lange, lege maanden van alleenzijn. De pastoor kwam nog, hij sprak een paar goede woorden en klopte haar weer op haar schouder, zoals toen vader stierf :

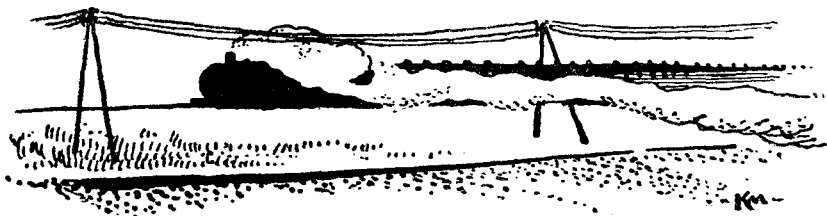
— Gij zijt een pront meiske, Marie, een pront meiske. Daarna zijn ze allemaal naar bed gegaan, omdat ze vroeg moesten opstaan voor de nachtmis van Kerstmis.

Na de nachtmis blijft onze pastoor voor het hoogaltaar zitten bidden. Hij hoort achter hem het schuifelen van de mensen die de kerk uitgaan. Links van hem vangt hij een glimp op van een meisje dat diep in haar neusdoek gedoken is. Hij kent dat meisje en hij buigt zich dieper voor-

over. De misdienaars schrapen hun keel en worden ongeduldig, omdat de pastoor zo lang blijft nabidden. Maar hij hoort ze niet. Hij is te zeer met zichzelf bezig. Hij stort zijn hart voor God uit :

— Het was weer zo mooi, God, deze feestelijke nacht, maar gij kent mijn zorgen. Licht en bloemen zijn rond me, maar ik kan niet anders bidden dan de psalmverzen van de arme mensen: *Quoniam non in finem oblivio erit pauperis; patientia pauperum non peribit in aeternum. Exsurge Domine, non praevalcat homo.* Ja, zo moet ik in deze mooie, lichte nacht bidden, God, en ik vertrouw op uw woorden en uw hulp. Ik kan zelf zo bitter weinig, ik ben al niet meer zo jong, ik wilde, dat ik nog zo jong en vurig was als die Jan Verheyen. Wat kan ik anders doen dan steeds maar weer bidden : Want gij zult de arme mensen niet voor altijd vergeten. Het geduld van de armen zal niet voor altijd verloren gaan. Sta op, o Heer, en maak, dat de mens niet overheerse...

Dat de mens niet overheerse. De pastoor buigt zich dieper voorover. Hij denkt aan dat meisje en die jongen, aan alle mensen die nood lijden en opstandig zijn. Dan zet hij de bonnet op zijn hoofd en loopt traag naar de sacristie, waar de misdienaars met een jolig gebaar hun hemden over hun kop uittrekken en ongeduldig op hem wachten, omdat zij de warme worstebroodjes al menen te ruiken.

IX

De toren staat in de strakke Novemberwind te krimpen. Rond zijn grijze kop fladdert een vormeloze zwerm kraaien. Hun schreeuw roept de vorst naar het dorp. De zon die op het punt stond door de nevels te breken, blijft onzichtbaar. In de verte op een verloren hoeve schreeuwt een varken hulpeloos onder het flitsende mes van de slager.

Dit is de tijd van Graatje Brem. Ieder krijgt op zijn beurt het fortuin op bezoek. 's Morgens als hij over het zware lichaam van zijn vrouw uit de bedstee stapt en in zijn onderbroek voor het raam gaat staan, tuurt hij glimlachend naar de torenhaan. Hij wrijft in zijn handen, als 's middags de Noordoostenwind zijn zeilen strakker over het nevelige land spant, en slijpt met glinsterende ogen het steekmes vlijmscherp op de slijpsteen achter zijn huis. En dan trekt hij fluitend op zijn kromme beentjes naar de een of andere hoeve met de varkensbak op zijn rechterschouder. Ieder krijgt op zijn beurt het fortuin op bezoek: de varkens schreeuwen van angst als het November wordt, Graatje Brem fluit van puur plezier. Elk jaar gooit het fortuin onveranderlijk op dezelfde wijze het roer om. Zijn de wintermaanden voorbij en nadert de lente, dan wordt Graatje verdrietig. Hij moet zijn mes

invetten en wegbergen tot de volgende winter, die niet gauw genoeg komen kan. Het werk dat hij 's zomers moet doen, ligt hem niet. Hier en daar een schilderskarweitje opknappen voor een paar dubbeltjes, daar wordt ge niet vet van. Niemand van de herbergiers verwelkomt hem zo hartelijk als 's winters. Het kost vaak de grootste moeite één borrel los te krijgen. Hij begrijpt niet goed, waarom het gezicht van zijn vrouw verheldert, als hij zwaarmoedig van zijn laatste varken thuiskomt.

Maar, als de vorst in de lucht komt, wordt hij een nieuwe mens. De deuren van de herbergen gaan wagewijd voor hem open en op de toog staat overal een kloeke borrel voor hem klaar. Alle wegen die hij in nevel, wind of sneeuw gaat, leiden naar de begeerde gloed van het prikkelende vócht dat rode vreugden door zijn bloed jaagt. Hij begrijpt niet, waarom het gezicht van zijn vrouw versombert, als hij voor het eerst in November het steekmes slijpt op de piepende slijpsteen.

Kijk, daar gaat hij met de varkensbak dit jaar weer zijn tocht langs de verre hoeven rond het dorp beginnen. De pastoor ziet hem langs de dorpsstraat aankomen en zijn gezicht krijgt een ernstige plooi. Hij overweegt een kort ogenblik, wat hij tegen Graatje zal zeggen ; overweegt en weifelt, omdat elk woord het verliest van Graatjes vinnig weerwoord.

— Zo, zo Graatje, zegt de pastoor, als het manneke vlak bij hem is, daar waait een harde wind.

Graatje zet de varkensbak tegen zijn knie, steekt de vlam in zijn hanglip en lacht met krakende stem :

— De wind kan zo hard niet zijn, of ik weet de zachte plek wel te vinden, mijnheer pastoor !

De pastoor schudt zijn hoofd :

— Graat, jongen, ik heb mijn zorg met jou. Als ik alles eens goed overweeg, daar breekt voor jou weer een kwade tijd aan. Den drank, den drank...

— Ha, ha, lacht Graatje, me dunkt niet zo zeer voor mij als voor de varkens!

Heel zijn gezicht is vol kleine, scherpe rimpeltjes van plezier, dat hij het de pastoor zo mooi gezegd heeft.

— Denk aan uw vrouw, Graatje, vermaant de pastoor, denk aan uw vrouw.

Daar moet ge bij Graatje niet mee aankomen. Hij mompelt, dat ieder zo zijn gebreken heeft, en loopt haastiger het dorp uit. De varkensbak danst op zijn schouder.

Ik heb hem meer dan eens op zijn tochten vergezeld. Voor ieder varken dat hij tegenkwam, nam hij eerbiedig zijn pet af, strijk en zet.

— Uw dagen zijn geteld, excellentie, lachte hij dan met zijn krakende stem. Graatje Brem komt op een uur, dat ge hem niet verwacht, als een dief in de nacht.

Hij had veel bijbelse teksten in zijn hoofd hangen, die hij te pas en te onpas citeerde.

Ik wil hem niet verdedigen, als 't gaat over zijn zwakheid voor een open herbergdeur, en ik ben begaan met het leven van zijn vrouw, dat allerminst aangenaam is. Maar ik blijf hem desniettemin in een of twee opzichten bewonderen.

Het is een zeldzaam genoegen hem bezig te zien, als hij de varkens slacht. Zijn gebaren zijn bijna priesterlijk en het is niet onmogelijk, dat hij zich onbewust verwant voelt aan de priester die vroeger het offerdier slachtte. Hij vangt het varken nooit zelf. Bedaard blijft hij toezien,

tot het hijgend en schreeuwend voor hem ligt. In zijn witte schilderssloof knielt hij op de grond of op de buik van het beest, wanneer het heel onhandelbaar is. Zijn vingers glijden achteloos langs het mes, zijn ogen volgen even een vlucht kraaien die overkomt, of zoiets. En dan buigt hij zich over de hals van het varken en steekt toe. Zijn gezicht krijgt een glanzende luister, als hij het bloed uit de snede ziet stromen.

Hij is een vakman, zoals ge zelden tegenkomt. Het duurt niet lang, of het beest hangt met zijn opengespleten buik aan de leer in de stijve vrieswind. Voor hij weggaat, bekijkt hij het een paar minuten aandachtig. Waaraan hij dan denkt, hij heeft het me nooit willen vertellen. Misschien denkt hij aan de borrel die nu voor hem klaar staat in het voorhuis; of aan het geld dat hij voor zijn werk zal opstrijken, of misschien denkt hij helemaal niets. Bedaard steekt hij het slachtgeld in zijn zak. Ge zoudt niet zeggen, dat hij zich ooit zou kunnen te buiten gaan aan de drank. Eerst als hij de borrel in het voorhuis langzaam uitdrinkt, glinsteren zijn ogen.

Hij wordt vrolijk. Met zijn hand in de broekzak laat hij het geld rinkelen; zijn benen gaan haastiger en onvaster. Hij loopt een beetje voorover en zegt minder tegen de mensen die hij tegenkomt. In de eerste de beste herberg die op zijn weg ligt, gooit hij de varkensbak in een hoek en drinkt zuchtend de ene borrel na de andere.

Ik ben dikwijls met hem van zijn tochten naar huis teruggegaan, niet veel begrijpend van zijn vreemde, onverwachte zwijgzaamheid. Ik heb hem aan de toog zien zitten, verstrooid en eenzelveig, met ogen die steeds onrustiger begonnen te schitteren. Ik heb geweten, telkens als ik hem zo zag: dit is voor hem het paradijs.

En dan herinner ik me, dat hij altijd bij de een of ander in het krijt stond. Dat woog zwaar op zijn hart en het maakte hem soms zelfs een beetje zwaarmoedig. Maar geld of geen geld, hij gaf meestal de moed niet gauw op om hier of daar een borrel los te krijgen. Voor een borreltje zou hij met liefde en plezier in een muizenholletje gekropen zijn. Zijn gevatheid en geestigheid kwamen hem daarbij vaak goed van pas.

't Gebeurde, dat ik hem op een winterdag aan de rand van het dorp ontmoette. Het vroor, dat het kraakte. Het was doodstil rond de toren en de schaarse mensen die men op straat zag, keken lelijk van de kou.

— Hondenweer, Graatje, riep ik hem toe.

— Hondenweer? Dat is nou het mooiste weer, dat ge kunt hebben, grinnikte hij en heel zijn gezicht schoot vol kleine, scherpe rimpeltjes. — Ik meen het, jongske; ik wou, dat het altijd zo plezierig vroor.

Wanneer men zo tegen elkaar praat, kan men elkaar niet verstaan. Ik verwonderde me over de uitgelatenheid die zich plotseling van Graatje meester maakte. Hij danste compleet over de weg.

— Ja, zei hij, ik zal het u zeggen, waarom ik me met zo'n weer zo op mijn gemak voel en zo plezierig kan zijn.

Hij kwam met zijn mond dichterbij mijn oor en fluisterde:

— Want ik kan nu zonder gevaar langs de ramen van de herbergen lopen, waar ik in het krijt sta. Nietwaar, met geen vergrootglas kunnen ze door de ijsbloemen kijken, met geen vergrootglas. De schoonste bloemen voor Graatje Brem zijn dus de ijsbloemen, hi-hi-hi!

We lachten samen luidruchtig door de bevroren stilte en stapten door de dorpsstraat. Als ge het over de duivel hebt, ziet ge zijn staart. Nauwelijks waren we halverwege,

of we zagen uit het Zwaantje de herbergierster Trui 't Sas komen. Daar was geen ontkomen aan, naar de verkeerde kant kijken hielp niet. Trui had ons zien aankomen en bleef kleumend in haar schort voor de deur staan.

Ik zag Graatje zijn gezicht schielijk betrekken als de lucht bij een zomeronweer.

— Hédaar Graat ! riep Trui, dat treft goed. Weet ge, dat ik er nog vijftien van jou heb staan ?

Graatje draaide zijn hoofd naar rechts en naar links en keek Trui doordringend aan. Dan pakte hij mijn arm, beduidde mij verder te gaan en riep doodnuchter naar Trui :

— Och, ik heb vandaag niet zo heel veel zin. Als ge wilt, moogt ge ze zelf wel opnemen. Ik gun het u grif !

Trui stond verpletterd. Ze werd kalkoensrood van nijd, alsof ze zo dadelijk uit elkaar ging barsten. Wij lachten en liepen arm in arm de dorpsstraat verder in en letten niet op de machteloze scheldwoorden die Trui ons achterna gooide.

Zo heb ik Graatje Brem gekend tot aan zijn dood. Nogmaals : ik verdedig hem niet, want ik weet te goed, dat zijn vrouw veel van hem heeft moeten verdragen. Hij was een zwak mens, waarop vermaan geen vat had. Zijn hart was goed en onschuldig, maar zijn wil was ziek. In mijn herinnering vervagen zo gemakkelijk zijn gebreken, als ik aan de uren denk, dat ik met hem op pad was. Uren, ontroerend door het ritueel van zijn vak en gekruid door zijn eenvoudige, onovertrefbare geestigheid.

En hoezeer zijn vrouw tijdens zijn leven heeft geschreid en geleden, toen hij dood was streek ze over mijn wang en klaagde, waarom Graatje niet nog een tijdje had

mogen blijven leven. Ik voelde me onbeholpen onder haar ruwe hand en zachte woorden. Het enige wat ik kon doen was, dat ik haar beloofde een gedicht op zijn doodsprentje te maken.

Daar is niks van gekomen. Dat wil zeggen van het doodsprentje. De koster zette grote ogen op, toen ik hem mijn gedicht voorlas. Wie kreeg het in zijn hoofd een gedicht op een doodsprentje te zetten en dan zo'n gedicht. Hij voelde zich diep beledigd. En van een beledigde koster kunt ge het nooit winnen. Hij schreef zoals gebruikelijk de tekst van Graat zijn doodsprentje : hij was een rechtvaardig en godvrezend man, enzovoort, enzovoort. Ik heb hem zo hard en honend in zijn kaarsvetgezicht uitgelachen, dat ik er nu nog spijt van heb.

X.

Als de lente komt, voltrekt zich een wonderlijk mysterie rond de toren. De geuren van jong gras, omgeploegde grond, bottende bomen en sidderende beesten mengt de zon tot een bedwelmende drank, die de mensen loom en dromerig maakt. De toren, die zich hoog boven de aarde probeert uit te rekken, schijnt hetzelfde lot te ondergaan. Zijn strenge lijnen vervloeien in de zon tot arabesken. Zijn plechtige stem klinkt speelser en zoeter. In zijn stem zingt een meisje, dat voor het eerst in de avond loopt en de mond van een jongen huiverend op haar lippen voelt. Vooral 's avonds is het, alsof alle dingen en mensen een nieuw, mysterieus gezicht hebben gekregen. De geuren verdichten zich, de geluiden worden geheimzinniger, de mensen gaan leniger en schijnen de dagelijkse hoekigheid verloren te hebben. Dikwijls heb ik gedacht, dat het dorp dan gehuld werd in een betovering, waaraan het zich niet kon onttrekken. Op mijn lippen heb ik de wasem geroefd van de bedwelmende geuren van bomen, grond en bloemen, alsof het een minnedrank was, die een fee voor uitverkoren stervelingen brouwde. Met anderen moet het vergaan zijn als met mij.

In deze atmosfeer van bekoorlijke verleiding, die steeds weer terugkomt als het lente wordt, is Maria opgegroeid.

Rond haar ranke, jonge lijf bleef het hele jaar iets van deze atmosfeer hangen, wanneer het dorp weer ont-nuch-terd onder de heldere hemel lag. Kwam ik haar tegen, ik proefde op mijn lippen weer de minnedrank van de lente. Temidden van de vertrouwde, eenvoudige mensen van mijn dorp was zij een vreemde verschijning, zoals een tropische bloem in een Noords landschap. De wiegende gang van haar heupen verbrak het eentonig ritme van het dorpsleven, haar stralende blik stiet de nauwe horizon van alledag open en haar versluerde stem riep verre, exotische tuinen op.

In haar lichaam had het mysterie van de eerste lentedagen duurzame vorm gekregen. Ik kan het nog steeds niet begrijpen, hoe dit in ons dorp kon gebeuren. Alles aan haar versterkte de indruk, dat haar wezen en bestemming niet in de levenskring van het dorp pasten. Daarom werd zij een gevaar voor de gemoedelijke rust en vrede die bij ons gewoonlijk heersen. Een gevaar dat men kan beminnen en haten tegelijkertijd. Van tijd tot tijd flitsten plotseling messen in de schemering voor haar huis en hoorde men haar zorgeloze lachen boven het geschreeuw van de vechters uit. Ze hield ervan, dat men om haar vocht en dat vele jonge kerels 's nachts wakker lagen, verlokkt door haar nodende mond of gepijnigd door haar willekeur.

Want zij was niet voor deze of die in het bijzonder. Wie voor het ogenblik de meeste bewondering voor zijn kracht en ridderlijkheid afdwong, kon enige avonden met haar spelen in de dreigende zekerheid, dat hij plotseling haar spottende lach zou horen, juist als hij haar dacht voorgoed te bezitten. Zij was voor allen die het avontuur durfden wagen, maar niemand is heelhuids van zijn avontuur teruggekomen.

jongens met hun ruige, verwilderde gezichten, omdat meidjes niet zo preuts moesten zijn. Dat lachen ergerde haar en dat vergat ze niet, als de jongens een volgende keer een stuk chocolade of een kaatsebal voor haar meebrachten en haar een beetje knuffelden.

Hoe groter ze werd, hoe meer ruzie er in het huis kwam. De jongens brachten dikwijls hele weken geen geld meer thuis en vloekten dan nog, dat ze geen eten genoeg kregen. Sjarel zelf deed al niet veel beter en sakkerde op zijn godvergeten zoons, die hem recht in zijn gezicht uitlachten. Maria schoot er voort helemaal over. Ze moest maar zien, dat ze wat te eten of wat kleren kreeg. Ze voelde zich verongelijkt en verwaarloosd.

Het tengere, bleke meisje was slank en vol van gezicht geworden. In de gebarsten spiegel van haar slaapkamer-tje ontdekte ze haar eigen schoonheid. Ze hield ervan zich mooi te maken met wat goedkope snuisterijen die ze hier of daar kon bemachtigen, en het hinderde haar, dat de lelijke rijkeluijskinderen juist de mooie spullen droegen. Wanneer ze haar uitlachten, omdat ze liever haar haren kamde als de borden waste, trok ze kinderlijk-hooghartig haar schouders op en liep hard de deur uit met de tranen in haar ogen. Het stond bij haar vast, dat ze hier niet thuishoorde en dat ze nooit zo zou zijn als alle anderen. Toen de dorpsjongens voor het eerst met haar wilden vrijen, was ze beledigd en gevlaid tegelijkertijd. Ze voelde, dat zij in de ogen van de jongens begerlijk mooi was, en ze liet zich door hun bewonderende ogen strelen als een haveloos, mooi hondje dat voor het eerst een vriendelijke hand voelt. Van de andere kant verzette zij er zich tegen, dat een van deze dorpsjongens haar voor zichzelf zou opeisen, zoals ze dat gezien had rond haar. Vaag en

verward wenkte in de verte een andere, mooiere toekomst. Daarmee begon het half behaagzieke, half spottende spel, waarin zij tenslotte helemaal zou opgaan.

Ze speelde dit spel zoals kinderen doen, vol overgave en blind voor andere dingen. Zonder dat zij er zich zelf bewust van scheen te zijn, verliep de kalme onschuld spoedig in rusteloze hartstocht. Alle grenzen van goed en kwaad begonnen te vervagen, alles werd gelijkelijk opgenomen in haar zucht naar bewondering en zorgeloosheid. Ik weet niet, hoe lang het duurde, voor zij vrolijk werd, als de jongens om haar vochten, en luid lachte bij het flitsen der messen. Ik weet evenmin, hoe lang het duurde, voor zij spotte met de oudere mensen uit het dorp die hun gedachten niet thuis konden houden. Ik weet alleen, dat zij in de grond van haar hart goed en eenvoudig was, en dat zij niet ineens van het in zichzelf gekeerde kind tot de uitgelaten jonge vrouw werd.

En toen kwam het jaar, dat de pastoor zich over zijn gewetensbezwaren heenzette en voor haar een dienst in de stad vond. Maria vertrok uit het dorp met een zucht van verlichting, omdat ze nu een nieuwe, onbekende levenskring zou binnengaan, die zij altijd achter het dorp had gevoeld als de wenkende toekomst. Ze had niets van het dorpsmeisje dat een beetje beschroomd in het drukke, nerveuze leven van de grote industriestad staat en zich langzaam aan vele vreemde dingen moet gewennen.

In het dorp had ze eigenzinnig en hooghartig haar bestaan boven alles geplaatst, haar roekeloze spel als het hoogste geluk gesteld. In de stad kon zij haar hunkering naar een zorgeloos, rijk leven en haar zucht naar bewondering en avontuur pas voor goed ontplooiën. En zij ontplooiëde zich snel als een bloem die in één nacht haar volste bloei vindt.

Ze verbrak haar dienst als bellemeisje, die zij maar als een aanloop naar haar gedroomde toekomst beschouwde, voordat haar vader zijn eerste en laatste bezoek aan haar bracht. Hij zag bevreemd haar mooie kleren, haar halsnoer en armbanden die schitterden. Deze schittering vlijmde als een mes door zijn dronkemansziel. Hij wist ineens klaarbewust, wat dit betekende en vloekte in zijn machteloos verdriet, dat hij haar de benen zou kapotbreken. Zij lachte haar heldere, lokkende lach en kuste hem op zijn vuile baard. Als een klein kind kwam hij 's avonds bij zijn vrouw aanschreien, dat het met Maria de verkeerde weg opging.

Welke verrukkingen en welke vernederingen Maria daarginds gekend heeft, niemand zal het ooit weten. Terwijl in het dorp haar gestalte vervaagde en de gestoorde rust weerkeerde, bloeide en verwelkte in de stad haar mooie lichaam, vond elke nacht de hartstocht van haar bloed vermoeider, elke morgen haar gezicht meer verbitterd.

Ik kan alleen vermoeden, wat zich binnen de vier wanden van haar kamer, binnen de kleinere ruimte van haar hart heeft afgespeeld. Zonde en bederf hoopten zich in haar op als wormen in het cadaver. Zij mat met steeds troosteloziger ogen de kloof die haar scheidde van haar vroegere leven, dat ondanks alles een glans van geluk droeg. Als allen die samen met haar in de schemering zitten te lokken, wist zij zich tenslotte zonder uitkomst, zonder hoop.

Vaag rees soms nog de dorpstoren voor haar uitgebluste ogen, de gebogen gestalte van de moeder en het stoppelige gezicht van de vader. Maar de weg terug kon zij niet vinden.

Toen ontving zij na vele jaren een brief van haar broers, dat moeder op sterven lag. Ergens waar zij haar hart voor altijd dood waande, vlijmde een diepe pijn in haar. Ze stond lang met de brief in haar handen, gepijnigd en besluiteloos. Nu kwamen de gestalte en het gezicht van moeder duidelijk en tastbaar voor haar ogen. Ze keek in de spiegel naar haar eigen gestalte, naar haar eigen gezicht, waar het bederf aan knaagde. En ze had angst om zo terug te keren.

Maar de gedachte aan moeder liet haar niet meer los. Ze zocht naar een kleed dat ze aan kon doen, naar geld voor de bus en naar een rozenkrans. Ze lag op haar knieën voor de kast, waar nog allerlei dingen uit haar jeugd in opgeborgen waren, en tastte met koortsige handen over hun armelijkheid. Toen ze niet voldoende geld vond, was ze radeloos. In Godsnaam, prevelde ze, gij moet het me vergeven; en zo liet zij die nacht haar laatste bezoeker binnen.

Het was weer een van die eerste lenteavonden met het wonderlijk mysterie van geuren, schaduwen en muzieken. Ik zat voor mijn huis en keek naar de sterren die in waaierende ruikers over de hemel waren uitgestrooid. Waaraan ik precies dacht, ik zou het niet kunnen zeggen. Het geblaf van een hond dat soms in de stilte klonk, brak iedere reis naar de eeuwigheid bruusk af en maande aan de tijd die de eeuwigheid tracht te vermorzelen. Iedere gedachte kwam gehavend terug uit de lichte gebieden voorbij de sterren.

Toen kwam een vrouw door de schemerige dorpsstraat. Dichtbij bleek het Maria Verbunt te zijn. Het verwonderde mij nauwelijks, dat ze voor me stond, plotseling na zovele jaren. Ze vroeg, of ze een ogenblik bij mij kon

uitrusten voor ze naar huis ging. Zwijgend liet ik haar binnen.

In het licht van de kamerlamp werd ik getroffen door haar geschonden gestalte en de smartelijke trek rond haar mond. Ik herinnerde mij het slanke meisje dat Maria heette en dat haar lange, zwarte haren voor 't open raam kamde. Ze was mager geworden en op haar gezicht had ze vale plekken uitslag. Ze leek nu op een of andere manier op een moeder van smarten.

Ik bracht haar naar het ouderhuis, want ze durfde niet alleen te gaan. Verbunt deed zelf open en herkende haar eerst niet. Toen hij zag, dat het Maria was, snikte hij en ging ons met gebogen hoofd voor naar de kamer, waar zijn vrouw lag. Ik wilde weggaan, maar Sjarel beduidde mij, dat ik moest blijven. Misschien dacht hij, dat alles dan niet zo moeilijk zou zijn, als ik er bij was.

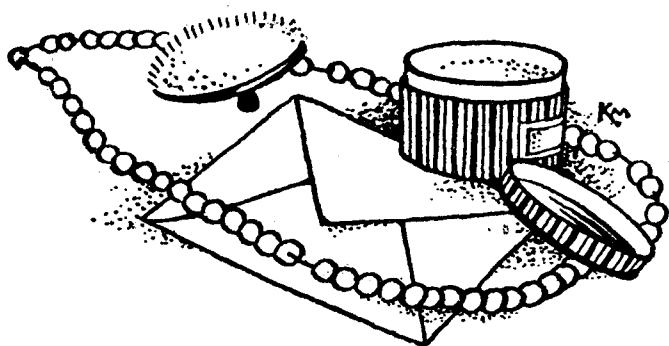
De pastoor was juist weg en de jongens stonden rond het bed. Ze keken star voor zich uit, toen Maria binnenkwam, en lieten haar begaan. Moeder Verbunt sloeg haar ogen op en in die ogen kwam voor het laatst een koortsige glans. Maria knielde voor het bed en nam de verstijvende hand van moeder Verbunt. Met haar gezicht in de dekens snikte ze voor het eerst hardop haar verdriet uit. Er werden geen woorden gesproken, er gebeurde niets bizonders. De grote gebeurtenis was de stilte die van voorbij de sterren komt en waarin alle dingen verklaard worden. Vreugde en verdriet, zonde en wroeging zijn voor deze stilte niet bestand ; zij verliezen hun wezenlijke gedaante en worden in haar opgelost tot een vreugde die niet van deze wereld is.

Wij : Sjarel Verbunt, zijn zoons en ik zagen door onze tranen niets dan die twee mensen, die dat woordeloos

tweegesprek voerden dat alleen tussen moeder en kind mogelijk is en dat men nimmer onder woorden kan brengen. De moeder streelde voor het laatst over Maria's geschonden gezicht met hetzelfde gebaar waarmee zij haar gestreeld heeft, toen zij pas uit haar lichaam uitging. En Maria scheen onder deze hand terug te keren, doorheen zonde en bederf, naar haar oorspronkelijk leven, haar oorspronkelijke schoonheid.

Toen de moeder tegen het aanlichten van de morgen voorgoed haar ogen sloot en Maria opstond, was het alsof zij in één nacht haar verleden van zich af had geworpen als een bezoedeld, versleten kleed. In de bleke lampeschijn kwam het me voor, alsof haar lichaam weer even slank en zuiver was als vroeger, haar wangen en voorhoofd even rimpelloos.

En naar buiten getreden rook ik weer de geur van jong gras, omgeploegde grond, bottende bomen en bloemen. Op mijn lippen proefde ik weer de wasem van de eerste lenteavonden van vroeger, wanneer in de stem van de toren een jong meisje zong, verrukt en vertederd.

XI.

De mensen van mijn dorp staan met hun beide benen stevig op de grond. Hun dromen bestaan voor het grootste deel uit ham, gerstebier en blozende wangen. Hun fantasieën laten zich gewoonlijk niet verleiden tot buitensporige hersenschimmen. Aan de ene kant worden zij vastgehouden door de kleine, vertrouwde horizon van arbeid en gezin en aan de andere kant door de grote, heldere horizon van de hemel. Wat zij weten en doen, weten en doen ze meestal helder en onwrikbaar.

De grootmoeders en grootvaders vertellen dan ook zelden sprookjes aan de kinderen. Zelfs de naieve sagen over aardmannetjes, weerwolven, witte wijven en verzonken klokken zult ge weinig uit hun mond horen. En toch kunnen ze lang en smakelijk vertellen, de mensen van mijn dorp. Maar het gaat steeds over gebeurtenissen die het glanzende merk van de werkelijkheid dragen. Gebeurtenissen van dichtbij of veraf, onvervalst of geromantiseerd weergegeven, soit, maar zó, dat ge altijd denkt: dat kon gisteren hier met de Sik of de mulder precies eender gebeurd zijn.

Hoewel het best mogelijk is, dat de moderne tijd hier voor een deel de oorzaak van is — jazeker, de boeren, smeden en timmerlieden hebben hun vakblad, de burgemeester,

de secretaris en de kruidenier zijn geabonneerd op een krant uit Amsterdam, daar worden door de mensen romans uit de stadsbibliotheek gelezen — ik blijf geloven, dat het vroeger niet veel anders is geweest met de bewoners van mijn dorp. Die gezonde, bloedwarme werkelijkheidszin moet geslachtenlang in hun botten hebben gezeten. Zelfs toen de huisbewaarder van het Kasteeltje mij het verhaal van de zonderlinge jonker vertelde, zag ik in het verleden een werkelijke gebeurtenis die in de loop van de tijd nauwelijks de bekoorlijke schimmel van de fantasie had ondergaan.

Ik had in mijn vroege jeugd wel eens horen spreken van deze zonderlinge jonker die als een schim bij avond en nacht rond het dorp dwaalde. Toevallig herinnerde ik me dat, toen ik niet lang geleden uit het naburige dorp langs het Kasteeltje naar huis ging. Het was schemerdonker aan 't worden. Laag aan de bewolkte hemel hing een magere maan als een leeggegeten bananeschil.

In de wind die bij tijd en wijle uit een of andere hoek te voorschijn schoot, dwarrelden de verdroogde blaren uit de najaarsbomen.

Over de moerassige velden hingen zware, loodgrijze nevels die zich verdunden en verdikten tot allerlei bizarre gestalten : een chaos die hijgend in barensweeën ligt. De geuren van rottende blaren en schimmel, de geluiden van windvlagen en vogels, de verschietende schaduwen langs de weg, alles schiep een bedrukte atmosfeer van zonde, schuld en boete. Hoe precies, ik kan het niet zeggen, maar nooit is een weg mij zo lang gevallen.

Toen stond ik plotseling tegenover het Kasteeltje, waar de zonderlinge jonker eens moet hebben gewoond. Als een bleek, geschonden gelaat stond het voor de sombere,

vaagverlichte hemel. Ik bleef enige minuten voor de oprit staan en probeerde mij de weinige dingen te herinneren die ik van de zonderlinge bewoner gehoord had. Onverhoeds balden zich enige reusachtige wolken samen en stak een hevige wind op. Dwars over de hemel kerfden bliksemflitsen en in de verte klonken donderslagen als een troep tamboers die in een ver dorp voorbijtrekken. Om de hoek van het dennebos sloeg een jacht regen en hagel vlak in mijn gezicht.

Het was voor mij een welkome stortbui. Ik was nog nooit in het Kasteeltje geweest en bijzonder deze avond trok het mij onweerstaanbaar aan. Ik luidde de bel en luisterde naar het honderdvoudig weergalmen in de gangen en zalen daarbinnen. De huisbewaarder, Jan met den Bult, opende de zware eikenhouten deur op een kier en hield een stallantaarn hoog boven zijn spits hoofd in de nabijheid van mijn gezicht.

Mijn gezicht moet hem vertrouwen ingeboezemd hebben. Tenminste hij vroeg niet, wat de reden van mijn bezoek was, en nodigde mij glimlachend uit binnen te komen. Ik volgde hem door de lage gang die zo lang was, dat ik meende nergens anders dan in de onderwereld uit te komen. Op de muren dansten fluwelig de schaduwen van de kleine gestalte van Jan naast die van mijzelf. Zijn bult werd zo koddig vergroot, dat ik mijn melancholieke stemming bijna vergat.

Ik hoefde hem niet eens te zeggen, dat ik graag de verschillende vertrekken wilde bezien. Hij glimlachte met zijn fijne, dunne mond en knikte begrijpend. Telkens nam hij een grote, roestige sleutel uit de sleutelbos die aan zijn gordelriem hing, en opende de deuren met dezelfde omzichtigheid, waarmee een kenner bestofte wijnflessen van

hun kurk ontdoet. Zo gauw hij een kamer binnen was, snoof hij glimlachend de oude, vreemde geur op die uit vloer en meubels als door duizenden poriën opsteeg.

— Hebt ge ooit zo'n fijne geur geroken? vroeg hij mij. Ik was lichtelijk bedwelmd en huiverde telkens als de wind door een kier van een raam naar binnen waaide en de lantaren deed flakkeren.

Wij waren eindelijk in de grote woonzaal van het kasteel. Aan de wanden hingen oude, verkleurde tapijten met jacht- en kermistaferelen en tientallen bestofte wapens. Midden in het vertrek stond een vermolmd tafeltje, waaraan een huishouden van twintig man met gemak kon zitten. Op de tafel voor een hoge leunstoel was een zilveren drinkbokaal neergezet, alsof een ogenblik geleden iemand hem nog gebruikt had. Bij het licht van de huisbewaarder zag ik duidelijk een lange, diepe kerf in het tafelblad naast de bokaal. Ik weet niet, hoe het komt, maar juist zulke ogenschijnlijk onbelangrijke dingen vallen mij steeds op.

Jan met den Bult zette de lantaren op de tafel en nam in de leunzetel plaats. Ik ging in een stoel tegenover hem zitten en luisterde naar zijn woorden die rustig door de stilte druppelden.

— Dit was het woonvertrek van de zonderlinge jonker, begon hij met zijn eeuwige glimlach, hier at hij alleen of met een zeldzame gast zijn grote hoeveelheden gebraden ossevlees met gestoofde uien en dronk hij de vele, lange flessen Franse wijn, waarvan gij de lege rekken in de kelder hebt gezien. Hier las hij de geleerde boeken die gij daar ginds in de kast ziet staan."

De jonker was een zonderling man. Mijn vader heeft hem

nog gekend, toen hij een kleine jongen was. Hij had een lange, magere gestalte. Altijd droeg hij dezelfde kleding : een groenfluwelen broek, een zwartzijden blouse, een wijde muisgrijze mantel en een flambard. Als hij te paard door de akkers reed, wapperde zijn mantel als van een duivel rond zijn lijf.

Heel jong moet hij getrouwd zijn geweest. Het duurde enkele weken. Zijn vrouw reed op zekere dag in een koets met vier paarden bespannen weg en keerde nooit terug. Nadien begon het eenzelve, bizarre leven van de jonker voor goed. Vrienden had hij eigenlijk niet, met de pachters sprak hij zelden. Bij tijden bracht hij wel eens een verlopen artist of een verhongerde bedelaar naar zijn kasteel. Hij at, dronk, las en reed gewoonlijk alleen. Wat hij verder dacht en deed, kan ik u niet vertellen.

In de kerk zag men hem nooit, voor wijwater was hij zo bang als wij voor de duivel. Hij lachte met alles wat op pastoor en kerk betrekking had. En hij stak dat niet onder stoelen en banken. Omdat hij het zonde van de Miswijn vond, dronk hij zelf zoveel wijn. Omdat hij de geur van de wierook niet kon verdragen, at hij zoveel gebraden ossevlees met uien. Dat was zo zijn manier van zeggen. En hij geloofde natuurlijk niet aan een zalig leven na de dood. De dood is de dood en daarmee basta.

Dat moet allemaal zijn reden gehad hebben. Niks gebeurt voor niks. Ik zit er nog geregeld over te denken, hoe een mens zo kan worden. Als zo'n schoon, jong ding op zekere dag in een met vier paarden bespannen koets ervan door gaat, valt dat niet mee voor een pasgetrouwde jongeman. De jonker, God hebbe zijn ziel, mag geweest zijn wat hij was, we mogen hem niet zonder meer veroordelen, nietwaar ?

Ik knikte. De gebochelde huisbewaarder draaide de pit van de lantaren hoger. Met zijn wijsvinger volgde hij de kerf op het tafelblad naast de zilveren bokaal.

— Op de vooravond van Allerzielen, een avond als deze met hagel, regen en wind, ging hij toevallig de herberg De Witte Zwaan binnen, waarvan ge de overblijfselen aan de andere kant van het dorp nog kunt zien. Hij kwam zelden in een herberg, de jonker. Hij schoof bij het haardvuur en liet de weinige gasten een kan wijn inschenken. Het waren een paar marskramers en loslopende soldeniers die de toast van de jonker luidruchtig beantwoordden. Het ging er gauw genoeg vrolijk aan toe daar in de gelagkamer van De Witte Zwaan. De soldeniers vertelden van hun ruwe leven in verre dorpen en steden, de marskramers lachten en luisterden, de jonker kruidde het gesprek met geestige opmerkingen en liet steeds weer opnieuw voor allen inschenken.

Op zo'n avond wordt over alles gesproken. Dat gaat van de hak op de tak.

— Een dronk op Alle-heiligen in de hemel en Alle-zielen in 't vagevuur, schreeuwde een van de marskramers, die de hele avond zijn mond niet open had gedaan behalve voor de wijn.

— Een slechte toast, vriend, lachte de jonker, of een goede toast, zoals ge wilt!

— En waarom? vroeg de marskramer.

De jonker vertrok zijn gezicht in een grijns:

— Wel, omdat er geen hemel en geen vagevuur bestaan! Marskramers en soldeniers, dat zijn mensen die voor geen kleintje vervaard zijn, mensen die graag spotten en uitlachen, maar in hun hart zijn ze een beetje schuchter, als het over dingen als de kerk, de dood en de hemel

gaat. Ze keken elkaar een ogenblik aan en glimlachten pijnlijk. Maar de jonker was nu beland op zijn geliefkoosd thema :

— Dacht gij werkelijk, dat er zoiets als een hemel en een vagevuur bestonden ? Kom, kom, als ge dat dacht, zoudt ge een ander leven leiden dan ge nu doet. Dat kan ik nu maar moeilijk begrijpen : ge leeft als varkens en ge wilt sterven als heiligen. Daar klopt iets niet, nietwaar vrienden ? Maar als ge mij wilt geloven : de dood is de dood en daarmee basta !

Toen wilde het gesprek niet meer vlotten. De wind die rond het huis waaide, had onverhoeds een bangstigende stem gekregen. De soldeniers en marskramers schoven hun stoelen dichter bij elkaar en waren opgelucht, toen de jonker zijn flambard opzette, zijn mantel rond zijn schouders sloeg en wegging.

Het was een avond als deze : hagel en regen, wolken en nevels en de wind. De weg van de jonker ging over de Zwarte Akker, waar twee ridders elkaar eens in een duel doodstaken. Hij liep in gedachten verzonken en trapte plotseling tegen een rond ding, dat een hol geluid gaf. In het halve licht van de maan zag hij, dat het een doodshoofd was.

— Kijk, beste vriend, zei de jonker, dat ik u hier in zo'n deerlijke staat moet aantreffen.. Als het waar is, dat de dood niet het einde van alles is, kom vanavond mijn eenzaamheid een beetje opvrolijken en een glas wijn met me drinken.

Buitengewoon vrolijk gestemd kwam hij in het Kasteeltje aan.

In deze stoel, aan deze tafel, uit deze bokaal zat hij tegen middernacht te drinken, toen de huisbel overging.

— Hoe later op de avond, hoe schoner volk, Caspar, riep hij tegen de huisknecht die schoorvoetend binnenkwam. Meteen verscheen in de halfopen deur achter de huisknecht een lange ridder in zwarte mantel en zwarte flambard. Het kon een broer van de jonker zijn geweest. — Ik ben maar zo vrij geweest Caspar op de voet te volgen, jonker, zei de vreemdeling, onder vrienden mag men zich zulke vrijheden wel veroorloven, nietwaar? Gij waart zo vriendelijk mij voor vanavond uit te nodigen op een bokaal wijn, ge herinnert u. Natuurlijk herinnert gij u, 't was een uur of wat geleden op de Zwarte Akker. En : de dood is de dood en daarmee basta !

Meteen wierp de vreemdeling zijn mantel af en voor de jonker stond een naakt geraamte.

Caspar de huisknecht moet de woorden van de vreemdeling aan de deur gehoord hebben. De volgende morgen is hij gewoontegetrouw de zaal binnengekomen. De jonker zat nog steeds in zijn zetel, zijn hoofd lag op tafel, over het tafelblad liep een diepe kerf, als van een mes. Naast zijn zetel lagen de mantel en flambard van de bezoeker.

Toen men de jonker uitkleedde, vond men een dunne, scherpe priem tussen zijn ribben steken ter hoogte van het hart.

Jan met de Bult zweeg en stond uit zijn stoel op. Ik sloeg een laatste blik op de kerf in het tafelblad, op de zilveren bokaal, op de kast met boeken en volgde de bultenaar met de waggelende lantaren.

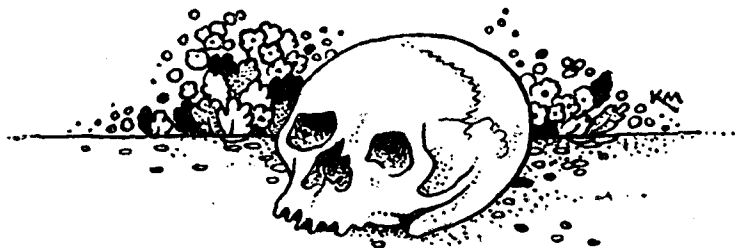
In de gang viel het lichtschijnsel door een halfopen deur in een vertrek, waar ik nog niet was geweest. Ik stond onwillekeurig stil. Jan met den Bult keerde zich om en

ging mij voor in de hoge, smalle kamer. Hij draaide het pitje zo hoog als hij kon. Ik zag een breed, hemelsblauw bed met hemelsblauwe gordijnen en tegen de muur een levensgroot schilderij. Ik meende de geur van rosmarijn en lavendel te ruiken. Alles in het vertrek was overtoegen met een maagdelijke sluier. Ik kreeg de tranen in mijn ogen, toen ik dichterbij het Madonna-achtige gelaat op het schilderij bekeek.

— In deze kamer sloot de jonker zich eens in het jaar de hele dag op, fluisterde de bultenaar in mijn oor. — God hebbe zijn ziel!

En weer ging hij me voor naar de grote huisdeur. De hemel was kalmer en klaarder geworden. De wind kreunde niet meer in de takken van de herfstbomen. De atmosfeer was gezuiverd van troebele gevoelens. De maan scheen helder over het geurende land. Ik groette de huisbewaarder hartelijk en ging met een licht gemoed naar huis.

Als men mij later vertelde van de jonker die gekweld door wroeging in zwarte mantel en flambard 's nachts rond het dorp doolt en geen rust vindt, glimlachte ik en vertelde voor mijzelf weer zijn wonderlijke geschiedenis. God hebbe zijn ziel!

XII.

Niemand kon me met zekerheid vertellen, waar hij vandaan kwam. Sommigen beweerden, dat hij aan de kust in Zeeland had gewoond, in een vissershut, waar hij met vissen zijn kost verdiende. Anderen zeiden, dat hij in Vlaanderen geboren en getogen was en in zijn jonge tijd met een draaiorgel langs de huizen ging. Ik geloofde aan het een noch het ander.

Wilde Ward, hij woonde achter het Brombos in een kleine plaggenhut zonder venster of schoorsteen. De nauwe opening aan de voorkant diende voor deur, raam en rookgat tegelijk. Dat was een van de redenen, waarom de mensen van het dorp hem wantrouwden. Want, nietwaar, een fatsoenlijk mens moet een schoorsteen hebben, waardoor de rook vriendelijk in de winterklare lucht opstijgt, en een venster, waardoor men kan zien, wat voor weer het is en wie er langs komt.

Wilde Ward scheen voor dergelijke dingen niet veel gevoel te hebben. Als hij niet op strooptocht was in het Brombos of de bossen van het Kasteeltje, lag hij winter en zomer op de zodenbank in de mufte donkerte van zijn hut, somber zuigend op zijn kapotte pijp. Juist omdat alleen deze twee gewoonten van hem bekend waren,

waren de mensen van het dorp het er roerend over eens, dat er niet veel goeds in hem stak.

En de pastoor zou u het zijne van Wilde Ward kunnen vertellen. De pastoor, het is jaren en jaren geleden, vond het eindelijk gewenst, dat hij Ward eens ging bezoeken. Goed, hij ging en stak zijn hoofd in het deurgat.

— Wie heeft jou geroepen? was de begroeting van Ward die op zijn eeuwige pijp lag te zuigen.

Daarmee was het bezoek van de pastoor al voor de helft mislukt. Hij kreeg niet de kans lang te blijven of veel te zeggen. Ward wilde met niemand iets te maken hebben. Ze konden voor zijn part allemaal in de lucht vliegen. Hij wist heel goed, dat hij een smeerlap was die zich om God of gebod niet bekommerde. Maar niet beter waren de zogezegd fatsoenlijke mensen die de pastoor bij de eerste vorst de vetste bouten van hun varken brachten.

Als de pastoor het voorgoed wilde weten, hij had zijn best gedaan, jazeker, jaren en jaren geleden. Hij was te goed geweest misschien, te zachtzinnig of hoe ge het noemen wilt. Hij had met zich laten sollen. Basta, hij wilde met niemand meer te maken hebben, God niet uitgezonderd. Trouwens God was een uitvindsel van de mensen die gemerkt hadden, dat ze hun eigen niet genoeg waren, dat ze zonder zelfbedrog met het leven geen raad wisten. Waarom de mensen zo gebrekkig en hulpeloos moesten zijn, dat kon hij niet zeggen. Daar had hij jarenlang zijn hoofd op kapotgedacht.

— Weet gij, wat dat wil zeggen, mijnheer pastoor: kapotgedacht? En nu leef ik zoals ik leef, en ik ga dood zoals ik dood ga. Als ge de zin van het leven zo uitgeboord had als ik, mijnheer pastoor, gij zoudt het beamen, dat we niet veel verschillen van de bomen van het Brombos

en de konijnen van het Kasteeltje. Alleen hebben die dit op ons voor, dat zij geen kapotgedacht hoofd kunnen krijgen. Ge vindt de deur wel, mijnheer pastoor?

En daarmee kon de pastoor terug naar huis. Wilde Ward bleef Wilde Ward. Hij rookte zijn pijp in de mufte donkerte van zijn hut en doolde bij tij en ontij door de bossen. De jonge meisjes vluchtten haastig weg, als ze hem heel in de verte zagen voorbijkomen, en de oude besjes met hun hagelwitte kapjes sloegen een schielijk kruis, wanneer hij eenmaal in de week door de dorpsstraat kwam om in de Rode Leeuw een liter jenever te halen.

Sinds ik op een zomeravond zijn lege hut nieuwsgierig binnenging en de vreemde geur van zweet, aarde, tabak en verbrand vlees rook, dacht ik dikwijls aan Wilde Ward. In mijn verbeelding groeide hij tot een reuzige gestalte uit een verre sage, waar hemel en aarde te klein voor zijn. Zozeer had ik zijn vroeger leven, dat ik niet kende, geromantiseerd, dat ik bijna teleurgesteld was, toen een marskramer uit de omstreken van Herenthals me het een en ander van zijn jeugdvriend vertelde.

Ik moet veel ongezegd laten, omdat mijn zegsman eveneens veel ongezegd liet. Wat ik enigszins duidelijk kan maken, is alleen maar zijn eigenlijke jeugd; hoe hij verder werd tot de holbewoner, zoals we hem kenden, laat zich slechts in de verte raden.

Hij werd geboren in een van die kleine dorpjes die in een plooi van het Kempische heuvelland gedoken liggen onder een wijde, heldere hemel. Daar op een van de hoogste heuvels voelde hij zich als kleine jongen reeds aangetrokken door alles wat ver, alles wat achter de

horizon van het dorp lag. Voordat hij op het land van zijn vader ging werken, wist hij al instinctief, dat het dorp maar een klein klokje was in het grote klokkenspel van de wereld.

Hij was peinzend en onrustig tegelijk. Het bloed van moeders vader giste in zijn aderen. Die was nimmer een steevaste boer geweest. Na zijn faillissement hertrouwde hij met een woonwagenwif, met wie hij de Kempische kermissen afliep. Dat was een stille zorg voor moeder Mechthild, een nijpend voorgevoel dat haar besloop, als ze 's avonds vermoeid onder de schouw zat tegenover vader Valerius.

Ward werd een sterke, schone jongen, in wie de vader helemaal opging. Vader Valerius had een moeilijk en zorgelijk bestaan als klein pachttertje van de rijke hoeve de Kraaiennest en had heel zijn hoop op Ward gesteld. Toen hij op zijn doodsbed lag, hij was nog geen vijf-en-dertig, zei hij :

— Onze Ward, moeder, daar zult ge plezier van hebben. Onze Ward, ge zult het beleven, dat hij nog eens boven het dak van de Kraaiennest uitkijkt bij wijze van spreken. En met de hand van Ward in zijn vermagerde vingers geklemd stierf hij.

Toen scheen het, alsof voor Ward de tijd voorgoed voorbij was, dat hij op die heuvel zijn gedachten liet uitzwerven achter de horizon. Hij kwam pas van school en moest meteen helemaal alleen zijn vader vervangen. Nu was zijn leven voort beperkt tot het kleine, armtierige boerenbedrijfje. Daar kwam vastheid in zijn gang, vastheid in zijn verstand. Na drie jaren kocht hij een varken bij, na vijf jaren een koe. Moeder Mechthild vergat, dat zij vroeger zo bezorgd om haar jongen was geweest.

In zijn twintigste jaar doorbrak zijn hart de ring, waarbinnen hij zich zovele jaren als vanzelfsprekend bewogen had. 's Morgens op een dag in April, toen hij achter de ploeg ging, zag hij voor het eerst weer de heuveltop van zijn jongenstijd en 's middags liep hij met verwaaide haren door de glooiende velden. Hij zag de dingen van de wereld weer in dezelfde glans en dezelfde verhouding als voor de dood van zijn vader en liet zich gemakkelijk meeslepen door zijn onverwachts onttoomde fantasie. Tegen het ondergaan van de zon stond hij peinzend op de helling tegenover de Kraaiennest en herinnerde zich de woorden van zijn vader op zijn sterfbed.

Zo zag Liesbeth van de Kraaiennest Ward staan. Ze leunde tegen het vensterraam in het voorhuis, waar de staande klok tergend langzaam door de stilte tikte, en wachtte op de vreugde die zij zich binnen de strenge, met zand bestrooide kamers droomde; zoals altijd tegen het vallen van de schemering. Ze herkende Ward niet en volgde nauwelijks bewust zijn veerkrachtige stappen naar de top van de helling. Met zijn rug naar de hoeve gekeerd bleef hij daar staan. De smalle ondergaande zon vloeide over zijn sterke schouders.

Plotseling riep hij een lange, juichende roep over de vallei, die als een bergrivier naar haar omlaag stortte en haar borsten deed trillen: Holihalo! Holihalo! Ze sloot haar ogen een ogenblik, als wilde ze beter luisteren naar de weerklank in haar binnenste. Daarna deed zij haar blauwe hoofddoek mechanisch om en duwde de deur open. De koelte van de avond omwaaide haar. Boven de helling kwamen de eerste sterren op.

Zij stak de wei voor de hoeve over en volgde het pad naar de molen die zijn wieken spookachtig in de dunne nevels

strekte. Over de steenweg links van haar rolde een boerenwagen. Ze luisterde en herkende de stem van haar vader. Haastiger ging ze voort tot aan de plek, waar Ward gestaan had. Toen kon ze het dorp in zijn geheel zien drijven in de avondmist. Het was alsof de stilte als een water in haar opsteeg, alsof alle geheimen van het geluk in haar gingen openbreken.

Voetstappen kwamen naderbij. Huiverend keerde zij zich om. Voor haar stond Ward. Ze zag hem aan, alsof ze hem nooit te voren gezien had.

— Waart gij het die hier geroepen hebt? vroeg ze glimlachend.

Ward knikte een beetje verlegen:

— Omdat de avond zo schoon was en omdat ik me herinnerde, dat ik als kleine jongen nooit deze helling beklom zonder dezelfde roep over de vallei te laten klinken.

Hij zweeg en zocht vruchteloos naar woorden. Zwijgend gingen ze samen naar beneden. Aan de wei voor de hoeve stonden ze stil.

— Ge moet me nu maar alleen laten gaan, zei Liesbeth. Ward stond vlak bij haar, zodat ze zijn adem langs haar wang voelde. Hij keek haar doordringend aan en herkende in haar zichzelf, zoals hij altijd gewent had te zijn: zijn vergeten ik van vóór de dood van vader.

Hij deed niet zoals de anderen, hij kuste haar niet. Hij nam alleen haar handen die trilden, en wenste haar welterusten, wetend, dat zij naar elkaar zouden terugkeren. Daarna verdween hij in de duisternis.

Zijn haren waren nat van de nevels, toen hij ongewoon laat thuiskwam. Zijn ogen glansden. Moeder Mechthild die ongerust was opgebleven, zag deze glans met de eerste oogopslag en voelde meteen, dat Ward was teruggekeerd

naar zijn oorspronkelijke droom. Moeder Mechthild, ze sliep 's nachts weinig. Ze klom tegen de morgen de ladder op naar het zolderke, waar Ward lag. Ze bleef op de bovenste sport een paar minuten naar hem kijken.

— Ward, mijne jongen, zuchtte ze en de tranen stonden haar in de ogen.

Men kon niet zo gemakkelijk over de Kraaiennest heen-
kijken. Daarbinnen woonde een koppige, trotse boer, voor
wie bezit en geld alles was en die het zijne met zijn
enige dochter voor had. Ward ging dat spoedig ervaren.
't Was eerst een schuinse blik bij het uitgaan der kerk,
toen een paar woorden die zijdelingse bedoeling hadden,
en tenslotte een openlijke dreiging. En niet lang duurde
het, dat bijna iedereen in het dorp wist, dat Liesbeth door
haar vader streng werd thuisgehouden vanwege Ward
van Valerius en dat voor haar een rijke, jonge boer uit
het naaste dorp in de kast lag. Het gebeurde zeldzaam,
dat Ward Liesbeth in de komende maanden te zien kreeg.
Toen hij vroeger weerstand ontmoette in de dingen van
het boerenbedrijf van de zijde van kleinzielige dorpsge-
noten, kon hij glimlachen en verdragen. Nu hij de weer-
stand van de boer van de Kraaiennest voelde in de dingen
van zijn hart, duldde hij niet en wrokte. Dat duurde zo
heel de zomer en heel de winter, tot het voor hemzelf noch
voor moeder Mechthild meer te dragen was. Er moest
een uitweg komen, waardoor de gespannen atmosfeer
zich kon ontladen.

Op een middag in de nawinter stapte Ward door de
dooiende sneeuw naar de Kraaiennest. Hij trof de boer
niet thuis en de meid wou hem afschepen. Maar Liesbeth
kwam haastig naar voren gelopen. Kort was hun samen-

zijn. Liesbeth wilde tot elke prijs vermijden, dat vader hen bij elkaar zou vinden. Ward zag, hoe bleek zij was. Alsof ze lichamelijk pijn had geleden. Hij voelde haar pijn zo sterk in zijn eigen lichaam, dat hij haar nauwelijks durfde vragen, of zij aan de wil van haar vader zou toegeven. Het was het zwaarste ogenblik van zijn leven. Liesbeth antwoordde niet op zijn vraag en leunde moe tegen de deurstijl. Zij vonden geen woorden om elkaar alles te verklaren en luisterden gelaten naar het druppelen van de dooiende sneeuw in de dakgoot. Liesbeth schreedde, Ward beet op zijn lippen. Geen van beiden wist de kracht te vinden zich te verzetten tegen de wanhoop. Over de keiweg kletsten voetstappen. De meid kwam naar voren gelopen :

— De boer is op komst !

Zij trok Liesbeth mee naar binnen. Liesbeth riep nog :
— Ge moet niets doen, wat ons nog ongelukkiger zou maken. De deur viel dicht.

Langs de modderige keiweg ging Ward naar huis terug. Een geweldige loomheid maakte zich van hem meester. Hij liep haast onbewust van zichzelf en luisterde naar het zuigen van zijn schoenen in de sneeuw. Het was alsof aan de weg nooit een einde kwam.

Van toen af was er iets in zijn hart dodelijk gewond. Afwezig deed hij het dagelijkse werk. 's Avonds rommelde hij wat in de kist van vader, waarin een harmonika, een lange Duitse pijp en wat verfromfaaide boeken lagen. Hij liet de dingen door zijn handen gaan, keek door het raam naar buiten en sloot de kist weer, zonder dat zijn gedachten erbij waren. Voortdurend kwelde hem de vraag, waarom zij zich alle twee niet verzetten, waarom zij zo gelaten afwachtten. Toen hij in de hut bij het

Brombos woonde, zal hij zich dat nog verweten hebben. Want toen de lente kwam, was er bruiloft op de Kraaiennest. In de boomgaard onder een uitgespannen tentzeil werd er gegeten, gedanst en gedronken op het welzijn van Liesbeth en Louis. De dorpingen wisten nog lang te vertellen, dat zij nooit zo'n vrolijke bruiloft en zo'n bedroefde bruid hadden meegemaakt. Daar was in het bijzonder een muzikant met rosse bakkebaardjes die op zijn harmonika de vrolijkste en tederste liedjes kon spelen. Niemand had er erg in, dat hij onder de rand van zijn verschoten hoed voortdurend naar de bruid keek.

Toen werd het avond. De maan kwam op: een schone, volle maan die de vallei vulde met zilverblauw licht. Een kleine fanfare nam de plaats van de muzikant in en speelde walsen en polka's. De luidruchtigheid steeg ten top en Liesbeth kon het niet meer aan haar hoofd verdragen. Toen ze een ogenblik alleen in haar slaapkamer zat bij het open raam, sloop de muzikant ongezien naar binnen. Hij had zijn hoed afgezet en zijn bakkebaardjes waren verdwenen. Het was Ward zelf.

Liesbeth had haar bebloemde poffer op het bed gelegd. De avondwind die door het raam kwam, verwaaide haar fijne, blonde haren. Zij keerde zich met een ruk om, toen de deur openging.

— Ward! schreeuwde zij, Ward!

Hij kwam vlak bij haar staan.

— Ward, gij hadt dit niet mogen doen.

Hij voelde plotseling, hoe nutteloos dit was. Ironisch zei hij:

— Ik kom alleen maar afscheid van je nemen. Ik kom alleen maar om je te laten weten, dat ik iets in je leven

had kunnen zijn. Daarom ook heb ik voor muzikant gespeeld op jouw bruiloft.

Hij voelde de hardheid van zijn woorden niet, hij voelde alleen hun nutteloosheid. Hij was niet naar binnen gegaan met andere bedoelingen dan dat hij hardop het vonnis wilde uitspreken, dat reeds voltrokken was. Hij glimlachte droevig, toen Liesbeth achteruit week.

Hij keek naar het bed, waar de poffer en de schouderdoek lagen. Het bed was opengeslagen en op de kussens lagen witte bloesems. Hij knikte en greep de klink van de deur. — Dag Liesbeth, zei hij enkel met een droge stem. Haastig liep hij naar buiten. Met een paar sprongen was hij midden op de grote weg. Daar keek hij nog eens om. De eerste koetsen rolden door de versomberde nacht het erf af.

Toen Wilde Ward al een paar jaar achter het Brombos woonde, heb ik enkele keren de harmonika gehoord, waarop hij op de bruiloft van Liesbeth speelde. Voorzover ik me nog herinner, waren het verwarde, melancholische klanken, waaruit men nauwelijks een vaste melodie kon halen. Misschien waren de herinneringen die hij zich bij die klanken opriep, even verward en melancholisch. Achter dat ruwe, vijandige uiterlijk moet tot aan het einde van zijn leven ongetwijfeld een bijna kinderlijk-zacht innerlijk hebben geschuild.

Daar zijn mensen die juist aan de teerste wonden die het leven slaat ten onder gaan, en tot deze mensen behoorde Wilde Ward. Ik kan het me niet anders voorstellen. De vrouw die hij zich in zijn kuise jongensleven als ideaal droomde, leefde en

stierf met de gestalte van deze ene vrouw die Liesbeth heette. In zijn diepe teleurstelling bleef hij blind voor zijn eigen zwakheid, zag alleen maar de zwakheid van Liesbeth. Hij viel ten prooi aan een sombere twijfel die in weinige weken vernielde wat in jarenlange droom gewonnen was.

Na de bruiloft keerde hij zijn geboortedorp voorgoed de rug toe. Alles wat eerst vertrouwd en zinrijk was, scheen hem nu vreemd en zinneloos geworden. Het enige wat hem tegen had kunnen houden, was het bedroefde gezicht van moeder Mechthild. Daarom zei hij haar van uit de verte vaarwel, bang dat hij niet zou kunnen weerstaan. Sindsdien reisde hij zomer en winter door het Vlaamse land. Hier werkte hij een paar dagen als los arbeider op het veld, daar speelde hij een lied op zijn harmonika. Hij vervreemde van het goede, eenvoudige leven rond hem en vond nergens rust. Als hij 's avonds vervoerd op zijn harmonika speelde in een kring gelukkige mensen, kon hij de volgende morgen voor dag en dauw alweer spoorloos verdwenen zijn. De bewondering van de meisjes en hun fluisterend lachen maakten hem beschaamd en nors. Hij wist van te voren, dat elke poging een van deze meisjes lief te hebben de oude wonde maar weer dieper zou openbreken.

Daar moeten nog veel dingen in zijn leven gebeurd zijn. Mijn zegsman zinspeelde er op, maar scheen afkerig er dieper op in te gaan. Het kan ook wel niet anders, want tussen Ward de harmonikaspeler en Ward de norske hutbewoner ligt een wijde kloof.

Bijna zou ik meer van zijn leven hebben geweten, toen ik hem vorig jaar zelf in zijn hut ging opzoeken. Het was een zoele zomeravond en Ward lag op zijn buik in de

opening van de hut. Vanuit de verte zag ik een ongewoon milde trek rond zijn mond. Zo gauw hij me echter zag, kreeg zijn gezicht weer dezelfde vijandige uitdrukking. Toch nodigde hij me uit bij hem te gaan zitten en bood me een slok uit de jeneverkruik aan. Telkens als hij zelf een slok nam, lachte hij vreemd naar mij.

— Dat is goed, dat goed voor de kou in mijn lijf, zei hij.

— Laat het maar branden, branden. De hele wereld brandt, wist ge dat? Nee, dat wist ge niet. Dat weet alleen Wilde Ward.

De sterren kwamen op: een avond voor verliefden die voor het eerst elkaars mond vinden.

— De sterren, mompelde hij, de sterren voor het verliefde hart; de drank voor het verbitterde hart.

Hij praatte onsamenhangend en hardnekkig:

— Vrouwen zijn niet goed, vrienden zijn niet goed, beesten zijn goed, heel goed.

Hij werd snel dronken en zweeg tenslotte voorgoed. Zijn zware lichaam lag bijna levenloos in het vochtige gras. Ik trok hem de hut binnen en dekte hem toe met mijn jas. Hij keek me plotseling aan en vloekte.

Dat is mijn eerste en laatste ontmoeting met Wilde Ward geweest. In de voorbije winter werd hij kinds. Hij moet stamelend en biddend door het Brombos gelopen hebben. Hij kwam niet meer zijn kruik in de Rode Leeuw vullen en God weet, waar hij zich mee voedde. Iedereen die hij tegenkwam, vroeg hij, waar zijn moeder woonde.

Op Kerstnacht vonden de boeren die diep uit het land naar de nachtmis gingen, hem op zijn knieën in de sneeuw zitten. Hij was helemaal vermagerd en verstijfd. Op zijn hoofd en baard lag een dun laagje sneeuw. Ze droegen

hem naar de Blauwe Hoeve en legden hem in een warm bed. Een ogenblik leek het, alsof hij weer warm zou worden. Hij mompelde over klokken, vrienden en kinderen. Toen de boerin zich over hem heenboog, glimlachte hij en knikte : — Moeder, moeder.

Maar vóór de pastoor gehaald was, viel zijn hart stil.

XIII.

Op de zoele zomeravonden stemden wij onze instrumenten en brachten een serenade aan het raam van een van de dorpsschonen. Wij, dat waren de tweelingen Jean en Pierre uit de Rode Leeuw die als twee druppels water op elkaar leken, en ik die op niemand leek. Jean speelde op de viool als een wilde Hongaar, Pierre floot de klarinet als een verliefde nachtegaal en ik betokkelde de gitaar zonder meer.

Of we volgens de regels van de kunst speelden, ik herinner me het niet meer goed. In ieder geval was ons spel begeerd door de jonge meisjes van het dorp en door de zorgzame vaders en moeders gevreesd. Het moet op een of andere manier de kracht van een toverwoord bezeten hebben, dat eenmaal uitgesproken de geesten van hemel en aarde ontketent, zolang de tovenaar verkiest. En zoals de leerling van de tovenaar die plotseling niet meer wist met welke spreuk hij de opgeroepen geesten moest bedwingen, hebben we meer dan eens de toverkracht van ons spel zijn gang moeten laten gaan, zonder dat we er iets aan konden doen.

Als we eenmaal tegen het vallen van de avond onze instrumenten gestemd hadden, voelden we ons gemetamorfoseerd tot een soort Provençaalse troubadours. De gewo-

ne plooi van ons gezicht, de gebruikelijke wijze van doen veranderden gaandeweg in een buitenissige zwierigheid die aan het toneel deed denken. Onze namen Jean, Pierre en Antoine spraken we uit met een diepe Franse klank en de namen van de meisjes die we met onze muziek en kussen vereerden, vervingen we door verre, vreemde titels. Zo komt het misschien, dat ik niet meer precies weet, welke boeren- en burgerdochters verscholen zitten achter de Climène's, Dorothea's, Isoldé's, Héloïse's en andere jonkvrouwen die ik op die avonden eeuwige trouw heb beloofd. Daarom ook kan ik nu met zo'n brandend heimwee terugdenken aan die Provençaalse ridderlijkheid. Jarenlang werd er in het dorp geen bruiloft gevierd, geen ruitersfeest of schutterswedstrijd gehouden, of wij waren met onze muziek van de partij. Ik herinner me bergen eten, stromen bier, pijnlijke vingers en een kapotte keel. Jean en Pierre wisten van geen vermoedheid en hadden het uithoudingsvermogen van een paard. Wat mij betreft, ik had niet zo'n lange adem en verdween meer dan eens voor het einde van het feest, omdat ik niet meer kon. Gij zijt te veel dichter en te weinig muzikant, zei Jean altijd met een apodictische stem. Wat hij daarmee precies bedoelde, wisten we geen van drieën.

Verbonden als we waren door de muze, deelden we broederlijk alle vreugde en verdriet met elkaar. Had Jean, de stormachtige Don Juan, een droefgeestige bui, omdat hij dacht aan de meisjes die om hem huilden, dan verborgen we zijn viool en namen hem mee naar een of ander landelijk herbergje, verscholen tussen klimop en perziken, en tracteerden hem op een stuk ham met eieren en een glas rins bier. Dat kalmeerde hem gewoonlijk. Het vergif van zijn viool werd onschadelijk gemaakt door zijn

goede spijsvertering. Want in zekere zin, filosofeerde Pierre, zijt gij, beminde tweelingbroeder, het slachtoffer van uw Stradivarius, die ongetwijfeld door de duivel zelf werd vervaardigd in de broeise geuren van een heksen-sabbath.

Pierre leed aan een andere kwaal en was moeilijker te genezen. Als ik het daar een beetje duidelijker mee maak, hij had iets van een Hamlet. In alles wat hij in en buiten zich zag, speurde hij een verward, onontkoombaar noodlot, waarmee hij geen weg wist. Daarom was hij eigenlijk de onevenwichtigste van ons drieën. Hij kon in een treurwilg een schreiende vrouw zien aan wie hij schuld had, en in een schreiende vrouw een gewone boom die hars zweet en waar ge uw naam in kunt snijden. Hij kon een glas slecht bier leegdrinken zoals Socrates de gifbeker moet hebben uitgedronken, superieur en tragisch, zodat ge een rilling door uw lijf voelde gaan. Maar evengoed kon hij brutaal en onbekommerd zitten zuipen als een varkensslager op Zondag. Kortom met hem hadden we de meeste moeite, als hij uit zijn lood was geslagen door een Ophelia of een doodgraver. Het was voor hem niet genoeg, dat we zijn klarinet verborgen en hem aan ham met eieren zetten. Voor hem is geen kruid op de wereld gewassen, zei Jean altijd. Het meeste baat had hij meestal bij een fiks koudwaterbad of een lange wandeling zonder woorden.

Dan hadden ze het met mij gemakkelijker, als ik het goed bedenk; hoewel ze altijd zeien, dat met mij geen rechte voor te ploegen was. Jean en Pierre, ik weet niet, of ge deze bladzijde zult lezen, — want toentertijd waart ge voor een boek bang als een duivel voor wijwater, — maar ik wil hier herhalen, dat ik meer last heb gehad met u dan

gij met mij. Het enige, wat gij op mijn debetzijde kunt schrijven is, geloof ik, dat ik wel eens verstek liet gaan, als ge mij een boodschap stuurde, dat ik voor het een of ander moest komen. Ik was uit ander hout gesneden als gij en ik genas mezelf in de stilte van mijn dakkamertje. Ik had een verborgen kwaal, waaraan ham met eieren of een koudwaterbad niet hielpen. Gij hadt moeten weten, dat mijn geneesmiddel kortweg bestond uit een paar uur stilte, een krassende pen en een stuk papier dat langzaam zijn maagdelijke blankheid verliest. Maar daar hadt ge geen gevoel voor, Jean en Pierre, dat noemde gij liever onhandelbaarheid en pose. En intussen hadt ge het met mij toch maar verduiveld gemakkelijk. Het kostte u geen cent, geen wandeling, geen woord, mij een paar uur in mijn kamer alleen te laten. Het papier en de inkt heb ik altijd zelf van mijn zakcenten betaald.

Als Jean en Pierre geen muziek maakten of de zedigheid van de meisjes in gevaar brachten, reden ze met de bierwagen van hun vader de toer. Vader Lamoen was niet alleen de bezitter van de drukbezochte Rode Leeuw, maar tevens de eigenaar van de bekende brouwerij van dezelfde naam. Zijn zonen moesten in het vak en brachten getweeën het bier naar de omliggende dorpen.

Vroeg in de morgen hoorden we gewoonlijk de zware wagen, volgeladen met tonnen, de dorpsstraat uitrijden. De zweep kletste vrolijk door de ontwakende stilte en joeg de vogels uit de tuinhagen. Voor op de bok zaten ze naast elkaar met verwarde haren en blinkende ogen, hun blauwe kiel wapperend rond hun robuust lijf : twee jonge goden op een strijdwagen vol biertonnen de stralende zon tegemoet.

Later had vader Lamoën een van de twee thuis nodig. Noch Jean noch Pierrę wilde de toer met zijn klare morgenwind, vrolijke herbergiersdochters en verschuivende horizonnen prijsgeven. Ze besloten voortaan om de beurt de toer te doen, zodat ze ieder voor zich de hele week zaten te hunkeren naar de Maandag die hun weer de vreugde van de zesdaagse uittocht zou geven.

Een biervat kan vreemd rollen, nietwaar Jean en Pierre? Immers de oorzaak van het uiteenvallen van ons drietal, dat de feestelijkheden van het dorp met gitaar, klarinet en viool meer luister bijzette, moet gezocht worden in dat toerrijden. Op het moment dat het gebeurde, tastte ik in het duister. Het wilde me maar niet duidelijk worden, wat er zo plotseling veranderde in de verhouding tussen u beiden. Toen de breuk een feit was, kon ik eerst doordringen tot de werkelijke oorzaak. Het spijt me, Jean en Pierre, dat ik nooit in de gelegenheid geweest ben jullie samen te verzoenen en onze verbondenheid in de luidruchtige muze te redden. Ik neem het u nu nog kwalijk, dat ge die twist voor mij verborgen hebt gehouden.

Misschien verwijt gij het uzelf op dit ogenblik ook. Want wat een mooie dagen hebben we samen beleefd, hoeveel mooie liedjes speelden we op de maanlichte zomeravonden of op de blinkende schutters- en kermisfeesten. Het is met die dagen vergaan als met het meisje in dat liedje dat we het liefst zongen, herinnert gij u nog :

Gisteravond late
ging ik door de strate,
van bom, bom,
ik keek er al om,
maar heur schoon gelate
kwam niet meer weerom.

Nee, nooit komen ze weerom, deze dagen van muziek en ridderlijkheid, bier en liefde. Op het eerste feest dat we niet meer met onze muziek opluisterden, was er een schrijnende leegte, die ik niet kon vergeten door een extra glas bier en een extra kus. Het duurde maanden, voor ik in mijn verlies berustte. De Fransman heeft gelijk : *partir, c'est mourir un peu*. Gelukkig vond ik spoedig een nieuw geluk dat me schadeloos stelde voor het geleden verlies. Ik hoop van harte, Jean en Pierre, dat dit u eveneens ten deel is gevallen :

Een schoon geluk is nu ons deel :
een bed, een tafel, bloemen ;
de dichter met de klaarste keel
kan 't niet met name noemen.

Maar vanavond wil ik alles nog eens herinneren. Jean en Pierre bezochten om beurten elke week een landelijk cafétje aan de rand van een naburig dorp, waar ze zonder te vragen iedere keer drie vaten bier door het keldergat binnenrolden. Als het eerste vat bonkend in de schemerige kelder neerkwam, stond daar op de keldertrap de jongste dochter van de herbergier lachend toe te kijken. Ze hield van het galmende geluid, als de vaten binnenrolden. Ze had daar een kinderlijk plezier in, zoals wij vroeger verrukt met ons oor aan de telefoonpalen luisterden naar het zoemen van de wind.

En ze hield ook van de bruine krulkop van Jean en Pierre in het keldergat, waar de zon haar diepste bronzen kleuren op schilderde. Jean en Pierre van hun kant waren juist verbrand en stoffig genoeg, dat ze de koelte van de kelder en de frisheid van een jong meisje niet versmaadden. Ze sprongen achter het derde vat vrolijk het kelder-

gat binnen, gingen naast Mathilde op de trap zitten en wisselden met haar een paar vluchtige woorden, waarom ze moest blozen of lachen.

Het duurde niet lang, of de vluchtige woorden werden langdurige gesprekken en het lachen veranderde in kussen. Mathilde kwam nu niet meer voor het galmen van de vaten. Ze vergat alles voor de bruine krullop van de tweelingbroers. Ze was plotseling een rijp meisje geworden, behalve dat ze er geen erg in had, dat zij de ene week Jean en de andere week Pierre kuste.

Want wie Jean en Pierre niet goed kende, zou ze niet uit elkaar kunnen houden. Allebei dezelfde blozende krullop, dezelfde gulzige mond, dezelfde gebaren. Allebei vol levenslust en geestigheid. Pierre onderscheidde zich eigenlijk alleen maar duidelijk van Jean door zijn ogen, die niet zo helder en een beetje melancholiek waren. Maar men kan het Mathilde niet kwalijk nemen, dat zij dat in het halfduister van de kelder niet zag.

Jean en Pierre hadden daar juist plezier in. Kwam Pierre 's avonds thuis, dan vertelde hij, wat hij zoal tegen Mathilde gezegd had, en ging Jean de volgende week, dan vervolgde hij het gesprek, waar Pierre geëindigd was. Wuifde Mathilde de wagen na met Pierre op de bok, tot ze hem niet meer kon zien, ze wist de volgende week niet, dat zij Jean met haar kussen verwelkomde. Daarom klapte hun zweep dubbel zo vrolijk, als zij de herberg naderden of naar huis terugreden. Ze deelden broederlijk en eerlijk de frisse mond van Mathilde, daar was geen liefde in het spel, ze zouden elkaar niet bedriegen.

Maar de liefde is als een biervat : ge weet niet, hoe het kan rollen. Jean werd werkelijk verliefd op het her-

bergiersdochterke, argeloos en onbezorgd, omdat hij niet aan Pierre dacht. Maar Pierre van zijn kant moest zich bekennen, dat de liefde hem jaloers maakte op zijn broer die hij niet vertrouwde. In de koele kelder werd sindsdien Mathilde om beurten gekust door twee minnaars, waarvan de een onbezorgd zijn spel speelde zonder onraad te ruiken en de ander melancholisch en jaloers, omdat hij een mededinger vermoedde. En op een mooie zomerdag, toen Jean aan de beurt was en naast Mathilde op de keldertrap zat en haar voor de zoveelste maal zijn eeuwige trouw betuigde, lag Pierre, verward en ontdaan, aan het keldergat en luisterde naar de pijnigende woorden die geen twijfel overlieten. Pierre voelde zich verraden en gekrenkt in het diepst van zijn hart. Hij sprong het keldergat binnen en pakte Jean bij zijn kiel. Zijn Hamlet-natuur speelde hem parten. Wat zij tegen elkaar hebben gezegd, ik weet het niet, in ieder geval rolden ze een ogenblik later voor de herberg kreunend en hijgend over de straat, met hun gezichten vlak op elkaar, alsof ze op leven en dood vochten. Mathilde was zo overrompeld, dat ze niets beters wist te doen dan er bij te gaan huilen. Gekneusd en bestoft heeft men Jean en Pierre eindelijk van elkaar losgescheurd.

En dat was nu de oorzaak, dat wij gedrieën niet meer met klarinet, gitaar en viool voor iedereen die horen of niet horen wilde, gingen spelen. Jean en Pierre, zij liepen elkaar blindelings voorbij, tot ze binnen weinige maanden ieder zijns weegs het dorp verlieten. Voor zover ik weet, speelt Jean in Vlaanderen huis aan huis op zijn viool en vindt hij het leven nog steeds even verrukkelijk als vroeger. Van Pierre hoorde ik enkele jaren geleden, dat hij een sombere bleke klerk in Tilburg is, die 's avonds op

zijn kostgangerskamertje op zijn klarinet de nachtegalen,
die er niet zijn, beschaamd maakt.

Maar ik hoop u beiden nog eens te ontmoeten, Jean en
Pierre ; ik hoop, dat we samen nog eens kunnen praten.
Ge zult dan zien, dat het eigenlijk belachelijk was, waar-
om onze vriendschap door een onnozele herbergiers-
dochter moest eindigen. Want dat verheel ik mij niet : die
dagen komen nooit meer terug. Gij weet, hoe wij zongen
op de zoele zomeravonden met onze klagende instrumen-
ten, gij Jean op de viool, gij Pierre op de klarinet en ik
Antoine op de gitaar :

Gisteravond late
ging ik door de strate,
van bom, bom,
ik keek er al om,
maar heur schoon gelate
kwam niet meer weerom.

XIV.

Als ik de toren rustig en sterk tegen de hemel geschoord zie staan, moet ik meer dan eens aan de moeder denken die, met haar voeten op de aarde, haar hoofd in de hemel draagt en alle weedom en vreugde, geboorte en dood aan haar lichaam voelt huiveren. Zij kent de smartelijke beet van de tijd en de zachte zoen van de eeuwigheid. Als het kind aan de wand van haar schoot klopt, steeds heviger en heviger, tot zij niet meer kan weerstaan, weet zij, dat de eeuwigheid doortocht vraagt en dat zij één is op een of andere manier met die blijde maagd die na een korte aarzeling zei : Zie de dienstmaagd des Heren. En klopt de dood aan bij ditzelfde kind dat smeekte om het lichte leven, dan weet zij, dat de tijd zijn tol van haar hartebloed eist en dat zij één is op een of andere manier met die droeve maagd die haar dode Zoon in haar schoot streelde. De pijn die haar bloeiende schoot als een blijdschap doorbrak, doorbreekt haar vermoeide schoot als een vlijm.

Zo is zij het begin en het einde van het leven van haar kinderen. Met dezelfde gebaren, waarmee zij het linnen van de wieg plooit, schikt zij het linnen van het doodsbed. In alle nood en vreugde waakt haar hart als een heuvelvuur over de wereld, waarnaar alle verdoelden en ver-

moelden hun toevlucht nemen en waar zij de warmte en hoop kunnen vinden, diq hun leven ontbeert.

In het grote, sombere herenhuis naast de pastorie woonde een familie die uit de stad kwam en weinig contact had met het overige dorp. Wat wij van de bewoners wisten, was eigenlijk bitter weinig. De lange, lichtelijk gekromde notaris kon men alleen heel in de vroegte buiten het dorp ontmoeten, als hij zijn eenzame morgenwandeling deed, of 's avonds voor het grootste raam op de tweede verdieping zien, wanneer hij een boek las of op zijn viool speelde. Wat hij tussen morgen en avond deed, was niet duidelijk, omdat hij maar hoogst zelden een cliënt op bezoek kreeg.

Hij was getrouwd en had drie kinderen : Tine, de jongste met haar blonde vlechten, Karel, de middelste met zijn slordige haardos en onstuimige gebaren, en Michel de oudste met zijn fijn, smal gezicht en gesloten, norske mond. Alle drie bezaten ze min of meer de beurtelings weemoedige en hooghartige gelaatstrek die de vader kenmerkte. Maar tegelijkertijd hadden ze alledrie iets van de eenvoud en zachtmoedigheid van de moeder die wel heel merkwaardig met de karaktertrek van de vader contrasteerden.

De notaris sloot zich helemaal in zichzelf op en vermeed angstvallig de dingen van het huishouden. Hij ging haastig en met neergeslagen ogen door het huis. Tegenover vrouw en kinderen nam hij een koele reserve in acht die aan een mogelijke vertrouwelijkheid geen kans gaf. Hij ontplooidde zich hoogstens schuchter en voorzichtig, op zijn dagelijkse, eenzame morgenwandelingen en tijdens zijn langdurige solo's op de viool 's avonds. Het regel-

matige ritme van zijn lichaam in de buitenlucht en de grillige stroming van de vioolklanken gaven hem eenzelfde gevoel van bevrijding en geluk of wat daar op lijkt, want waarachtige bevrijding en geluk meende hij nimmer te kunnen bereiken.

De atmosfeer van het grote, holle notarishuis moest zo van jaar tot jaar somberder worden. De kinderen hadden een gedwongen eerbied voor de zelden geziene vader, die soms op vrees kon lijken. Zij waagden het niet gemakkelijk op zijn knieën te kruipen of hem mee te nemen naar hun eigen kamer. Toen ze groter werden en begonnen te onderscheiden, voelden ze instinctief, dat vader buiten hun levenskring stond. Meer dan eens stelden ze schuchtere vragen aan moeder. Maar als zij dan tranen in haar ogen zagen of haar voorhoofd fronsen, wisten zij vaag, dat zij niet moesten vragen, en zwegen.

Met haar jonge vrouwenhart bleef de vrouw van de notaris hopen, dat haar man eens zijn geheime, wrokkende verdriet van zich af zou zetten en weer tot haar zou komen als op die eerste avonden, toen het leven voor hen zo verrukkelijk was. Maar met haar zorgende moederhart moest zij zich volop geven, alles wat ze had aan liefde en warmte, aan de drie kinderen die in gelukkiger dagen geboren waren en die niet mochten lijden door het verdriet dat hun beider leven versomberde. Haast ontilbaar voelde zij dikwijls deze dubbele zorg op haar schouders wegen. Zwijgend en geduldig droeg zij haar lot. Elke dag begon zij in het soms wanhopige vertrouwen dat alles eens ten goede zou keren, al was het alleen maar voor de kinderen. Elke avond zoende ze hun warme monden met een vleug geluk in haar hart en bleef soms nog lang in de stille huiskamer zitten denken aan hun toekomst.

Michel, de opgeschoten, teruggetrokken knaap, had de norske trek van haar man, zeker, maar in alles stond hij op de bres voor het beperkte huiselijk geluk en hij had een mateloze bewondering voor zijn moeder. Meer dan Tine of Karel hielp hij haar in het huishouden zonder zijn ingeboren waardigheidsgevoel te verliezen. Michel zag zij in de toekomst als een rustig, gelukkig man. Voor hem hoefde zij het minst bezorgd te zijn.

Met Karel was het anders. Zij had hem voor zijn geboorte het zwaarste gedragen en hij was altijd haar grootste zorg gebleven. Hij verloor gemakkelijk zijn evenwicht. Van de ontroerendste tederheid kon hij plotseling in de diepste melancholie vervallen. De kleinste hindernissen die hem in de weg stonden, maakten hem woedend : een echte grottemensenwoede die lang aanhoudt. Hij had in haar ogen het meeste van de vader weg. Zij was een beetje bevreesd voor zijn toekomst, of ze wilde of niet. Daarom hield ze misschien het innigst van hem ; daarom bedekte ze zijn fouten en gebreken juist het meest met de mantel van haar liefde.

En Tine, het slanke meisje, waarin zij zichzelf het best herkende, zong met haar zorgeloze stem het sombere huis vol vrolijkheid. Het enige wat zij aan Tine niet gaarne zag, was haar dweepzucht, die haar verleidde tot de vreemde grillen en ideeën. Misschien kwam dat, omdat ze veel las in de jeugdlectuur van haar vader die op de zolder opgestapeld lag.

Maar alledrie waren ze nog geborgen en veilig in het wakende oog van de moeder en hun uiteenlopende karakters werden nog opgelost in haar harmonieuze liefde. En zij wilde kost wat kost alles ver houden, wat hun rustig geluk zou kunnen schaden. Zij mochten in

ieder geval niet weten, dat zij, als zij buiten het geluk van de huiskamer treedt, een zware, bijna wanhopige strijd heeft te strijden om staande te blijven. Telkens wanneer zij terugkeert onder de ogen van de kinderen, moet zij het verdriet van zich afschudden en als een kind met de kinderen kunnen zijn. Een moeder mag nooit moe zijn en moet altijd liefde geven. Met haar liefde staat of valt het geluk van de kinderen.

Toen de moeder Karel en Margriet voor het eerst bijeen zag, keerden haar gedachten terug naar de verre, ongenaakbare tijd van haar eigen verloving. In Margriet, het goede eenvoudige dochterke van de Sik, wist zij haar eigen hart leven en in Karel het melancholieke, hooghartige wezen van de vader. Meer dan de vreugde om het geluk van deze twee jonge mensen, vervulde haar de vrees om naderend onheil, zij wist niet precies waarom. Vooral toen zij er met haar man in voorzichtige termen over sprak en zij in zijn mistroostige ogen een ironische glans zag spelen. Zij wist : hij heeft zichzelf eveneens in Karel herkend en heeft zich voorgenomen de kille, passieve toeschouwer te zijn van het lot dat Karel te beurt zal vallen. Hijzelf, die verbitterde, omdat hij nimmer de onafhankelijke musicus van zijn jongensdromen had kunnen worden, zou met jaloeerse aandacht de loop van Karel's leven volgen.

Zo werd de liefde tussen Karel en Margriet het eerste, verre weerlichten dat het naderend onweer aankondigde. De lucht bleef opmerkelijk lang helder en het leek, alsof de moeder zich vergist had. Karel nam driemaal per week lessen in beeldhouwen in de stad en besteedde zijn hele tijd hartstochtelijk aan zijn vak. De enige onderbrekingen

vormden de geregelde avondbezoeken van Margriet die zwigend naar zijn woordenvloed luisterde en in stilte de mooie dingen bewonderde die onder zijn handen ontstonden: kleine plastieken van meisjes, kinderen en dieren. Dit was de wereld van Margriet, rein en onaangetast, zoals ze zelf was. De schroomvalligheid, waarmee zij hem kuste, verraste zijn onstuimigheid en betoverde die met een zacht dwingende kracht. Hij liet zich gewillig plooiën naar haar tederheid. In de verte wenkte het paradijs.

Weinige maanden later, hij was toen negentien, ontdekte hij het geheime verdriet van zijn vader tesamen met zijn eigen aangeboren karakter. Beide ontdekkingen kwelden hem, verleidden hem tot zwaarmoedige overpeinzingen die hem voor een week van zijn werk afhielden. De bezorgde blik van Margriet ontweek hij, omdat die hem hinderde. Daarna probeerde hij zich weer in zijn kamer op te sluiten, boetseerde tere meisjeskopjes, joeg achter het van verre wenkende paradijs.

Maar hij tobde zich af en niets wilde hem lukken. 's Avonds was hij doodmoe en verveeld. Hij vernielde de opgezette kopstudies, lachte sarkastisch om hun scheve gezichten. Hij voelde zich plotseling gebonden aan de dingen die hem eerst nog lief waren : de stille huiskamer, de dorpsstraat, het kalme landschap. De zachte dwang die Margriet op hem uitoefende, begon hem te prikkelen en te bezwaren. Hij verzette zich tegen de demon die in hem woedde. Het hielp niet : het paradijs verschrompelde onder zijn brandende blik tot een huiselijk tafereeltje.

Een ontmoeting met een jonge artieste in de stad voltooide de vernieling van zijn bestaande leven. Hij reisde naar Brussel, hooghartig en beschaamd tegelijkertijd. Hij had zelfs niet persoonlijk afscheid van moeder en Margriet

genomen, bang dat hij te zwak zou zijn. Alles was voor de moeder draaglijk geweest behalve deze kille, moeilijk geschreven brief die zij 's morgens op de tafel in de huiskamer vond.

Zo kwam het onweer over haar leven. Nu zouden de opeenvolgende slagen niet meer zo lang op zich laten wachten, zij zouden haar nauwelijks de tijd laten adem te halen. Met alle kracht en liefde die in haar waren, probeerde zij het gedeeltelijk vernielde geluk van haar huishouden voor verdere afbraak te beschermen. Maar het scheen, of elk stukje geluk haar alleen maar gegeven werd om het des te wreder weer te verliezen.

De vader stierf een jaar later, zonder zich met het leven verzoend te hebben en zijn vrouw te hebben bekend, dat haar liefde gelijk en zijn wrok ongelijk had.

De moeder, zij zou tevreden zijn geweest met een warme blik van zijn koude, grijze ogen, een goed woord uit zijn strakke mond. Michel verweet haar op de vooravond van de begrafenis, dat zij altijd was blijven hopen en zich altijd maar had laten vernederen. Toen werden haar ogen voor het eerst hard als ijzer. Later schreedde ze, alleen zonder dat iemand het zag, lang en bitter. Onder de ogen van haar zoon bleef zij sterk en kon zij zeggen, dat hij niet wist, hoezeer zij elkaar hadden liefgehad. Dit oordeel van Michel over haar opofferende leven was de derde slag die haar trof.

Hoe minder dingen zij had, waaraan zij zich kon vastklampen, hoe heviger ze deze dingen beminde en beschermde. Tine omgaf zij met alle zorg en liefde die haar hart maar kon geven. Niets liet zij ongedaan om haar gelukkig te maken. Het was een korte illusie, die meer van haar krachten vergde dan alles wat tevoren gebeurde.

Tine liet zich inpalmen door de barokke verschijning van een veel oudere, rondreizende organist, Joris Vervaecke, een Vlaming, die haar even roekeloos tot de hoogste verrukking bracht als tot de diepste ellende. Tine ging met hem naar België, bleef zich aan hem vastklampen ondanks alles en dulde het verraad dat hij steeds weer aan haar pleegde.

En de moeder doorwaakte de lange, eenzame nachten in het grote, sombere huis en bad met hese stem, dat God Tine mocht sparen en liever haar zelf moest treffen. Ze voelde de eenzaamheid en duisternis steeds dichter rond haar leven sluiten: de lichtcirkel van haar hart werd steeds kleiner.

Michel trouwde en werkte hard. Hij was goed voor haar, zeker, zij was voor alles dankbaar, maar haar plaats was niet meer in de huiskamer die haar vreugde en strijd had gekend. De kamer die zij op de tweede verdieping kreeg, had in haar ogen de dreigende betekenis van een doodsbbericht. Het raam, waarvoor zij uren kon zitten turen met tranende ogen, opende op een verwarde wereld waar twee van haar kinderen God weet ten onder gingen in hun onstilbare zucht naar geluk. In haar eigen hart wist zij vaag het evenwicht tussen offer en hoop verbroken.

Maar zij mocht haar kinderen niet verlaten. Vooral om Karel die de band met thuis en dorp verbrak, omdat hij bang was te eindigen zoals vader, bleef ze het meest zorgen. Tegen het vallen van de avond zat zij lang naar zijn portret boven de schoorsteen te kijken: naar zijn smalle, zachte ogen die naar de verte, naar het geluk tuurden. Deze ogen bleven er haar borg voor, dat hij eens vermoeid en deemoedig zou terugkeren naar het geluk dat hij moedwillig had afgewezen. Als zij geweten

had, hoe Karel daarginds in Brussel na een korte, ont-nuchterende roes van dag tot dag meer vereenzaamde, zij zou haar moeheid vergeten hebben en desnoods op haar knieën naar hem zijn toegekropen.

En toen kwam een nieuwe slag, die haar radeloos maakte. Op een avond in het laatste van December schoof Michel zwijgend een dichtbeschreven brief met een onbekend handschrift onder haar ogen. Ze keek bevreemd naar het gesloten gezicht van Michel en vandaar naar het papier met de verwarde tekens. In de stilte groeide plotseling tastbaar de angst voor het laatste onheil, dat haar leven voorgoed moest beëindigen. Zij duwde de brief met bevende vingers naar het midden van de tafel, alsof ze vermoedde wat hij inhield. Ze voelde de ijzeren ring van de eenzaamheid nauwer rond haar hart sluiten. Plotseling stond ze recht voor Michel en schreeuwde, wat dit alles te betekenen had.

Toen Michel de brief voorlas, had zij moeite haar gedachten bij elkaar te houden en de zin van de klanken te begrijpen. Michel keek van tijd tot tijd steeds over de brief naar haar gezicht dat strak werd als een dodenmasker. Aan het einde bleef zij voor zich uit zitten kijken. Ze probeerde te glimlachen en schudde haar grijze hoofd met de dunne haren. Ze vroeg Michel haar de brief opnieuw voor te lezen en spande zich opnieuw in om de zin van dit alles te doorgronden. Ze reeg de feiten moeizaam aan elkaar zoals een kind moeizaam kleine kralen aan een snoer rijgt.

Een vriend van Karel moest de familie mededelen, dat er een ongeluk was gebeurd. Er gebeurden zoveel ongelukken en zij had haar deel gehad. Karel had Joris Vervaecke ontmoet. Waarom sprak de vriend niet over

Tine en het zoontje ? Ze hadden elkaar meerdere malen ontmoet, ze gingen veel met elkaar om tenslotte. De vriend vertelde, dat hij altijd wel had geweten, dat het niet goed was, deze vriendschap. Zij knikte en was bijna een beetje gelukkig. Op een avond hadden ze woorden met elkaar gekregen over Tine en zij waren uit elkaar gegaan. En na enige weken werd Joris Vervaecke op zijn kamer gevonden, dodelijk aan het hoofd gewond. Een paar uren na de ontdekking werd Karel gearresteerd, omdat men bezwarende feiten van hem wist.

Deze laatste mededeling deed haar samenkrimpen. Zij moest zich aan de tafel vasthouden. Michel hoefde niet verder te lezen ; het minste woord vlijmde als een priem door haar hoofd. Minutenlang zat zij wezenloos en gebogen naar het tafelblad te staren, naar het vijandige papier met de vijandige letters. Eindelijk keek ze op naar Michel en vroeg heel kalm en nadrukkelijk.

— Geloofst gij het, Michel, dat van Karel ?

Michel stond verbaasd. Hij werd bang van haar glanzende ogen die zich borend op hem richtten. Daar was iets van waanzin in, iets van wanhopig geloof. Hij had medelijden met haar, maar kon zich niet uiten. Beschaamd sloop hij de kamer uit en liet haar met de brief alleen onder het lamplicht achter.

Zij zag hem na, hoorde zijn doffe stappen op de trap naar beneden, voelde de stilte als een water naar haar opstijgen, zich rond haar nestelen in een wurgende greep. Ze nam het portret van Karel van de muur, hield het vlak bij haar door tranen verblinde ogen.

Ik geloof het niet, huilde ze, ik geloof het niet. Zij voelde, dat dit haar laatste hoop was, waaraan ze zich kon vastklampen.

De ganse nacht zat ze daar te mompelen en bidden en klagen met het portret in haar handen.

In de volgende weken vroeg ze iedereen, of zij het geloofden, wat in de brief over Karel stond. Ze hunkerde bijna dierlijk naar dat ene ontkennende woord en werd iedere keer neerslachtiger, als men haar geen antwoord gaf. Allen en alles voelde zij haar vijandig worden : de gezichten van de mensen die vanuit de straat naar haar opkeken, de troostende woorden die de pastoor haar toesprak, de zorgen die Michel en zijn vrouw aan haar besteedden. Ze kwam niet meer naar beneden in de huiskamer of in de tuin. Ze kwam niet meer uit haar stoel, omdat haar lichaam verstijfde. Met haar handen in haar schoot gevouwen probeerde zij zich heel haar leven, feit voor feit, te herinneren en te begrijpen. Het viel haar moeilijk de zin van alles te doorgronden. Ze voelde vaag, dat zij deze eens had geweten. Haar innerlijke blik stuitte steeds weer af op de brief over Karel die zij iedere dag opnieuw las, zolang haar ogen goed waren. Deze brief had alles in haar hart overhoop geworpen.

Met de redeloosheid van een kind hield ze vast aan haar geloof in Karel en verweerde zich hardnekkig tegen alle twijfel die in haar kon opkomen. Misschien ook drongen de naakte feiten die volgende brieven mededeelden, niet meer tot haar door, opgesloten als ze zich had in haar blinde liefde. Toen Michel uit Brussel het bericht ontving, dat Karel schuldig was bevonden aan poging tot moord en veroordeeld tot gevangenisstraf, vond hij het nutteloos het aan moeder te vertellen. Het kon haar hoogstens maar ongelukkiger maken, als het tenminste nog tot haar zou doordringen. Hij scheurde de brief in snippers en schreef

aan Karel, dat hij alleen maar rechtstreeks aan hem moest schrijven. Haar voortdurende vragen of er nog steeds geen bericht was van Karel, beantwoordde hij steeds ontkennend, hoezeer hij leed door de hunkering in haar versluisde ogen.

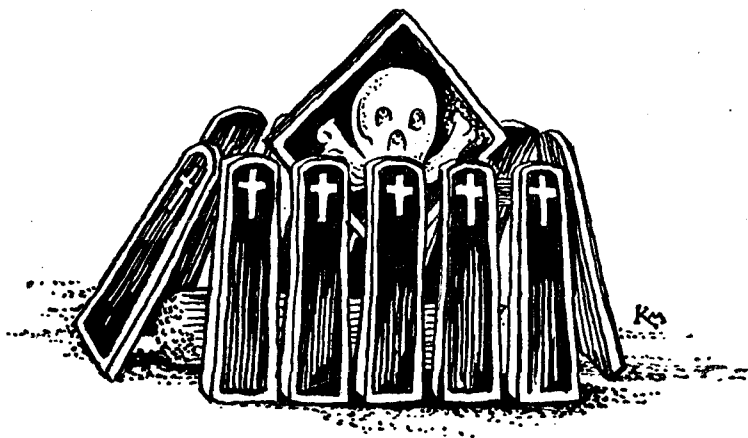
Want zij wachtte vol verlangen op de terugkomst van Karel. Elke morgen lag zij op haar bed met hese stem te bidden, dat hij mocht komen voordat zij stierf. Zij voelde, dat zij snel verslechterde. Ze kon zich niet meer alleen aankleden; haar ogen waren zo zwak, dat zij het portret aan de muur nauwelijks meer kon onderscheiden. Tastend liep ze door de kamer naar het venster, waar ze uitkeek over de helemaal grijs en vaag geworden wereld. Op handen en voeten kroop ze de trap af, als ze de stilte niet meer kon verdragen en uit de mond van Michel wilde horen, of er nog geen bericht van Karel was. De kinderen van Michel werden soms bang van haar, als ze met vooruitgestoken handen de gang door kwam, biddend en klagend. Zij voelde en hoorde het, dat zij rilden onder haar strelende handen, en alleen boven op de kamer schreide ze lang en bitter, omdat zij van alles verlaten was.

Nooit was het grote notarishuis zo somber als in de dagen, dat haar klagende stem door de stilte klonk. Het hele huis scheen ervan te sidderen en mee te klagen. Michel en zijn vrouw zagen elkaar telkens aan met de stomme vraag, hoelang dit nog zou moeten duren.

Van dag tot dag werd haar gezondheid slechter. Ze at bijna niets meer. Haar kleine, oude lichaam werd ruw uitgehold door haar redeloze hunkering naar dat ene, dat haar nacht en dag vervulde en nimmer kwam.

Toen Karel vijf jaar in de gevangenis zat en zijn ontslag

verwachtte, kwam het einde op een heldere, vrolijke zomerdag. Door het venster woei de geur van rijpend koren en stroomde de zon overvloedig naar binnen. Ze lag op haar bed, halfverdoofd door de hitte en luisterend naar de geluiden van buiten. Haar ogen konden niets meer zien, ze kon alleen maar voelen, dat de zon naar binnen scheen. Het was volledig donker rond haar geworden. De ijzeren ring van de eenzaamheid sloot zich voorgoed rond haar uitgeputte hart. Ze wilde niet roepen, dat Michel zou komen. Ze wilde liever zo maar wegglijden in het duister. Op het laatst probeerde ze nog recht op te gaan staan en het portret van de muur te nemen. Michel vond haar voor de schoorsteen liggen, toen hij haar tegen het vallen van de avond haar eten kwam brengen. Hij zag wat er gebeurd was, en tilde haar dode lijf in het smalle ijzeren bed, verrast door de vage glimlach die rond haar mond hing.

XV.

— Hellep ! Hellep !!

Ik stak mijn hoofd uit het venster. De straat lag kalm en onaangedaan in de blakerende middagzon. Als een kwa-jongen die belletje heeft getrokken en u met een misdienaarsgezicht verwonderd aankijkt. En toch had ik het duidelijk gehoord, dat roepen van iemand die in nood verkeert.

Inderdaad had ik me niet vergist, want voor ik mijn hoofd naar binnen haalde, klonk het weer door de middagstilte, nu gesmoorder en vertwijfeld. Uit de huizen kwamen vrouwen aanlopen met vuile schorten, mannen met roodbeslapen gezichten en kinderen met nieuwsgierige ogen. Ze kwamen allemaal samen voor het huis van Keesje Bunt de voddenkoopman en bleven daar drukpratend staan kijken.

— Hellep ! hellep !

Het scheen de toeschouwers niks te kunnen schelen en ze stonden er zelfs bij te lachen. Hallo, Jean en Pierre ! Ik loop met hen mee en vind, dat men werkelijk niet beter kan doen dan toekijken en lachen.

Keesje kwam in zijn onderbroek de deur uitgelopen, alsof de duivel hem op de hielen zat. Maar Han-Gat zijn lange,

magere vrouw houdt hem stevig aan zijn broekband vast.

— Ik ga ! schreeuwt Keesje, ik ga voor goed !

Han-Gat grimlacht :

— Ga-de-gij, dan ga ik mee

Haar gezicht laat geen twijfel over, dat zij met hem meegaat desnoods tot aan het einde van de wereld.

— Ik ga me verzuipen, dan weet ge 't.

— Ga-de-gij uw eigen verzuipen, dan ben ik de eerste om te komen kijken !

Keesje spartelt als een vis in de snavel van een roofvogel.

Hij snakt naar adem :

— Een hel hebt ge van mijn leven gemaakt ; de hel kan zo erg niet zijn.

Han-Gat lacht :

— Wat zegt ge daar ? Moet gij over de hel praten ? Ge zijt immers voor hel of duivel niet bang?!

De mannen, vrouwen, kwajongens en kleine kinderen, ze lachen allemaal hartelijk ; sommigen klappen in hun handen en vuren Keesje aan.

— Wat heb ik misdaan ? huilt hij. — Moet gij eens allemaal naar me luisteren. Ik wilde alleen maar een beetje uitrusten van de hitte. Komt dat 'ne mens niet toe, als hij een dagje ouder wordt ?

— Uitrusten en in de bedstee kruipen, jazeke, en op uw pijp lurken en de lakens verbranden. En ik kan maar boenen en ploeteren, tot er geen looike vlees meer op mijn botten zit. En hij mag maar de godganse dag naar de hemel kijken en praten over zottigheden, die Onzen-Lieven-Heer zelfs te kras zijn !

Han-Gat begint zich werkelijk kwaad te maken en ze moet een ogenblik uitblazen. Keesje maakt van de gelegenheid gebruik en rukt zich uit haar rode, benige

handen los. In zijn wapperend hemd en flodderende onderbroek, zijn pijp zwaaiend als een strijdbijl, tjoept hij tussen de omstanders door en vlucht in de richting van het Galgeven. De kinderen lopen juichend achter hem aan, wijzen op het gat in zijn broek en roepen :

— Keesje, gaat ge u verzuipen ? Maak dan eerst uw broek maar dicht, anders komt er nog lucht bij en blijft ge bovendrijven !

Maar Keesje denkt al niet meer aan zijn eigen woorden. Hij zegent hemel en aarde , dat hij weer voor de zoveelste keer is vrijgekomen uit de klauwen van de griffioen en gaat bij het Galgeven languit op zijn rug in de hei liggen. Hij laat zich door de goede zon lekker warm stoven, kijkt tussen de spleetjes van zijn ogen naar het kabbelende water en zucht, waarom het leven tegelijkertijd zo mooi en zo lelijk moet zijn.

— Keesje, heb ik eens tegen hem gezegd, ik geloof, dat gij 'n anarchist zijt !

Hij heeft me verrukt aangekeken, mijn handen gegrepen en gretig met zijn hoofd geknikt. Dat woord maakte hem met zijn vreemde klank een beetje dronken. Wat het precies betekende, wist hij niet. Alleen voelde hij, dat het iets te maken had met tegen-den-draad in, breken-met-de-gewoonte en verzet, en hij vond, dat het zijn persoon heel juist karakteriseerde. De eerste de beste boer die hij tegenkwam, heeft hij bij zijn slip getrokken en gezegd :
— Van het standpunt van een anarchist zoals ik hapert er nog al wat aan de wereld.

Daarna is hij hals-over-kop naar huis gelopen. Triomfantelijk riep hij naar zijn vrouw, die juist bezig was met aardappelschillen :

— Voor ik het vergeet, vrouw, ik moet u vertellen, dat ik een anarchist ben. Ge moet het dus zelf maar weten.

Han-Gat stooft op en Keesje wist meteen, dat zelfs een anarchist tegen de griffioen niet is opgewassen.

Maar wekenlang heeft hij gewoonweg van dat woord geleefd, gegeten en gedronken en geslapen; al zijn gedachten en gevoelens culmineerden in dat ene glanzende, uitdagende woord. Nooit voelde hij zich zo sterk en gelukkig. Vanuit het standpunt van een anarchist zoals ik, — wanneer hij die woorden eenmaal gezegd had, kon hij alle argumenten stormenderhand omverlopen die men tegen zijn wereldbeschouwing mocht inbrengen.

Inderdaad, Keesje heeft een wereldbeschouwing. Hij is namelijk niet tevreden met de wereld, zoals ze is.

— De wereld is een brok ongezuiverd goud die uitgesmolten moet worden door het vuur van de allesverslindende liefde. De mensen verstaan dat niet of willen dat niet verstaan. Zij hebben genoeg aan ham-en-eieren, bier en een warm bed. Hun liefde woont in hun maag en in hun navel. Zolang ze door een louter toeval alles krijgen wat ze hebben willen, zijn ze goedgehumeurd en prijzen ze de wereld 'n feest. Maar als door eenzelfde louter toeval hun varken crepeert, hun oogst mislukt of hun vrouw te dikwijls zwanger wordt, dan moet ge ze eens horen vloeken en lamenteren. Zijn dat dezelfde mensen die welvoldaan achter het vuur zaten en het leven prezen? Ze weten met zichzelf geen blijf; ze gaan te keer als honden die hun eigen staart niet te pakken kunnen krijgen; ze dreigen Sint Antonius, Sint Jozef en alle heiligen in de hemel. Zelfs de duivel slepen ze er met zijn haren bij. En zogauw het varken vrolijk knort, het koren schoon staat,

zijn ze weer de grandseigneur. Is dat niet treurig en belachelijk ?

De mensen die zo leven, weten niet wat het leven in zijn diepste wezen is, mijnheer Antoine. Ze snoepen ervan als jonge honden en huilen als de deksel op hun neus valt. Precies goed, nietwaar, wie niet leren wil, moet maar voelen. Maar al voelen zij het duizendmaal, zij komen nooit op de gedachte, dat er iets aan de wereld en aan hunzelf mankeert en dat ze daar verbetering in moeten brengen. Ik heb de deksel ook meer dan eens op mijn neus gekregen, ik heb het ook moeten voelen tot dáár : in het diepst van mijn hart. Ik heb toen een andere kijk op de wereld gekregen, God-zij-dank ; het was net, of de wereld een halve slag omdraaide of liever dat zij ineenschrompelde tot een klein, verrimpeld bolletje. Dat deed de brandende blik van mijn gelouterd oog. Zo klein was de wereld voor me geworden, dat ik dacht dat ik ze gemakkelijk met mijn eigen oog zou kunnen verwisselen, als ik dat eens voor de grap wilde. En dat is ook eigenlijk de kern van mijn filosofie : dat de wereld met gemak in mijn oog kan wonen.

Dat noem ik wijsheid en wereldverbetering, mijnheer Antoine, de wereld door het vuur van ons oog en onze liefde ineensmelten tot de zuivere goudkern. We zijn dan niet meer zo verbaasd over de ruimten van landen en luchten, niet meer zo bang voor de verschrikkingen van stormen en regens, niet meer zo onrustig tegenover het listig en wreed bedrijf van de mensen. Het is mijn overtuiging dat het leven schoon en mild wordt, als allen de wereld zo zagen als ik. En als ik soms mismoedig ben, dan weet ik, dat het niet aan mijn leer, maar aan mijn menselijke zwakheid ligt, die plotseling van de hoogten der

helderziendheid neerstort naar de laagten van de blindheid. Ziet ge daar die leeuwerik ? Hij heeft zich gelouterd aan het vuur van de zon en met zijn snavel een gat in de hemel gepikt, maar direct stort hij machteloos omlaag in het korenveld, waar de gapende jongen om voedsel schreeuwen. Zo is het nu met alle mensen die zoals ik niet tevreden zijn met het korenveld en elke dag opnieuw de gouden zon bestormen. Dat is het wat me dikwijls bedroefd maakt, wat ik niet goed begrijp. Begrijpt de leeuwerik het ? Het is een geheimzinnige macht, die in de wereld en de mensen regeert. Ik noem het de griffioen; anderen noemen het de erfzonde. Kan zij overwonnen worden hier in dit leven of moet dat wachten tot na de dood ? De vraag kwelt me steeds heftiger, mijnheer Antoine, ik kan er dikwijls niet van slapen.

Misschien kan het, als iedereen eerst maar eens gelouterd werd door het vuur van de liefde. Christus bracht deze liefde bijna tweeduizend jaar geleden, nadat Johannes de Doper Hem voorbereid had. Wat is er van geworden in tweeduizend jaar ? Kijk maar eens rond : overal nog steeds ruzie, diefstal, moord, oorlog, ontucht, allemaal kinderen van de griffioen. Zij hebben het aanschijn van de aarde bedolven onder hun schande en puin. Daaronder ligt de liefde als een smeulend vuur onder as. We moeten ze opgraven uit de diepte van de wereld, we moeten ze aanblazen met de zuivere wind van onze geest, we moeten ze uitstrooien naar alle hoeken van de wereld, tot heel de wereld in brand staat en alleen haar goudkern overblijft.

Wanneer zal dat kunnen zijn ? Ik zal dat niet meer meemaken, mijnheer Antoine, ik kan het alleen meemaken in de droom. Ik zal over de wegen wandelen als Sint Jan

de Doper en die tijd voorbereiden, maar zoals Mozes zal ik het Beloofde Land zelf niet betreden. Ik ben maar een kleine mens die alleen groot kan zijn door de droom en het woord. Boven op de top van mijn verlangen staande zie ik het Beloofde Land in de nevels van de toekomst liggen. De bomen wuiven en de rivieren ruisen en ik hoor de doodskreet van de griffioen temidden van het gelukkige lachen van de nieuwe mens.

Zo'n droom is zoet en bitter tegelijk, mijnheer Antoine. Soms word ik er zo bedroefd om, dat ik maar liefst in het water zou springen. Maar zo gauw ik aan het Galgeven kom, gaat de wereld als een bloem voor me open en weet ik, dat ik niet sterven mag.

Zo kan Keesje urenlang praten, tot ge niet meer weet, waar het begin of het einde is. Het is goed te zien, dat hij vroeger voor priester heeft gestudeerd. Hij steekt zijn armen vooruit als de blozende theologanten, die hun eerste preek houden, en slaat van tijd tot tijd zijn ogen bezwerend ten hemel. Waarom hij het seminarie verliet, hij heeft het me nooit willen zeggen. Ik geloof dat die gebeurtenis het evenwicht van zijn geest verstoord heeft en dat de klap met de molenwieken in die richting moet worden gezocht.

En wat betekent nu zijn leer over wereldverbetering waar hij altijd zijn mond vol van heeft? De waarheid is, dat hij over de wegen wandelt en heel gewoon naar allerlei oude rommel speurt, die de mensen hebben achtergelaten: oude schoenen, vodden, flessen en pannen. Of hij loopt met een grote zak over zijn rug door het dorp en roept: — Hazen- en konijnenvellen! En moet ge dan medelijden hebben of lachen, als hij

het over zijn gelijkenis met Sint Jan de Doper heeft ? — Ik verzamel het verdriet en de afval van de wereld, heeft hij me eens gezegd, toen ik hem in een wei aantrof, waar hij een oude schoen zat te bekijken. — Iedere schoen en iedere broek heeft zijn treurige historie voor mij, mijnheer Antoine. Zij vertellen mij van mensen, die zoals ik gehavend werden door de griffioen. Wie zal zo mijn kapotte schoenen oprapen ? Zal hij ze een ogenblik in zijn handen houden en aan mij, nameloze, denken ? Of zal hij ze gedachteloos wegschoppen bij het andere afval van de wereld ?

De waarheid is, dat Keesje overal het Beloofde Land ziet, waar hij zich veilig weet voor Han-Gat. Haar lange, kromme neus is ongetwijfeld het ei geweest, waaruit de griffioen is geboren die hem van alle kanten bedreigt.

— Het is mijn ongeluk, zegt Keesje, dat ik met haar getrouwd ben, of liever dat ik zonder meer getrouwd ben. Was Sint Jan de Doper getrouwd of Christus of de grote wijsgeren en geleerden ? Het is Socrates vergaan zoals mij, hij had evenmin moeten trouwen.

Inderdaad, dat is de deksel die hij op zijn neus heeft gekregen en die hem bekeerd heeft.

De waarheid is, dat Keesje een luiwammes en fantast van de bovenste plank is, die in de rook van de kachel de adem Gods ziet, in een ham de blanke dij van een hemelse engel en in de mond van zijn vrouw de muil van een helse draak. Hij laat zich door zijn fantasie meeslepen, tot hij niet meer weet, wat droom is en wat werkelijkheid. Han-Gat kookt een uitstekende pot, maar waarom moet hij aan een heks denken die adderspog, kindervingertjes en bokkemelk tot een toverdrank brouwt ? Het is daar in zijn hoofd een hopeloze warboel, een eindeloze doolhof,

Waarbij het labyrinth van Minotaurus maar een peule-schilletje is.

En daarom weet ik niet of ik moet lachen of medelijden hebben, wanneer plotseling zijn gesmoorde: hellep! hellep! door de stille straat klinkt en hij uit zijn huis komt gelopen met Han-Gat vlak achter hem aan. Eigenlijk moesten we met hem begaan zijn, nietwaar, hij is een treurig slachtoffer van het leven. Dat zelfde leven dat hij wil louteren door het vuur van zijn liefde. Maar breng dat de mensen eens aan hun verstand. Ze vinden nu eenmaal, dat zo'n tafereel juist bij Keesje past, omdat hij een dwaas is.

XVI.

Langs alle wegen die de golvende korenvelden doorsnijden, stroomt in de vroege morgen het volk uit de omtrek naar ons dorp : platte wagens vol jongens en meisjes, huifkarren met boeren en boerinnen, troepen kinderen, marskramers, bedelaars en muzikanten en lange rijen bontgeklede ruiters. De zon schijnt stralend op de koperen instrumenten en witte poffers, op de vrolijke gezichten van de meisjes en op de glimmende paarden. Hier wordt de rozenkrans gepreveld en daar de harmonie van Bergeyck gezongen. De bedelaars vloeken en twisten onder elkaar en de kleine kinderen huilen en drenzen, of het nog ver is. Alles stroomt samen naar de toren die feestelijk bevlagd in de gulden morgen staat.

Wat hebben we het getroffen met het weer. Het zag er naar uit, dat heel ons roemrijke Sint Jansfeest in het water zou vallen, want een volle week heeft het gestort-regend. We hebben onze hele voorraad kaarsen aangestoken voor alle heiligen die in de verste verte maar iets met het weer te maken hebben. We zijn iedere avond naar Pauwelke Smans geweest die aan haar rheumatiek feilloos zeker weet, of het zon of regen zal zijn, en hebben haar zo gedreigd, dat ze tenslotte uit angst zei, dat het werkelijk mooi weer zou worden. En ze heeft gelijk ge-

had. Alles kan in volle glorie doorgaan : de processie, de kermis, het koningsschieten, het ruitersfeest, alles zullen we kunnen vieren onder een stralende, onbewolkte hemel. Het dorp kan het volk, dat langs alle kanten naar binnen stroomt, nauwelijks bergen. We worden gewoonweg overrompeld en moeten ons best doen om niet onder de voet te worden gelopen door de vreemden. De rijke boeren en boerinnen van Haghorst vullen onze herbergen tot in de verste hoeken, zodat voor ons geen enkele vrije stoel overblijft, en de messenstekers van Neersel hebben overal het hoogste woord en kussen onze meisjes brutaal in hun hals. Jean en Pierre, we moeten ze in de gaten houden en op ons qui-vive zijn. De veekopers van de Maas spuwen roekeloos op onze ramen en de bedelaars van Den Bosch gappen alles, wat niet precies aan een ketting is vastgelegd. Het is, alsof alles samenspannt om het dorp in een daverende omhelzing van de aardbodem weg te vagen.

Wie niets van de feestelijkheden wil missen, moet overal tegelijk kunnen zijn. In het gedrang kunnen we maar voetje voor voetje vooruitkomen en niemand weet, waar hij tenslotte zal belanden. We willen een glas bier drinken in de Rode Leeuw, een glas koel Trappistenbier voor onze dorre keel, hoe moeten we het aanleggen. Als we bijna tot aan de toonbank gevorderd zijn, steekt buiten als een windhoos een luid gejuich op. We moeten toch weten, waarvoor dat is. We klimmen op de wankelende stoelen en rekken onze halzen. Tussen de dikke rijen mensen rijdt de bisschop in zijn open rijtuig naar de pastorie. Hij wuift met zijn bleke, beringde hand, een serpentine scheert rakelings langs zijn kalotje. Hoera de bisschop is er : het feest kan beginnen.

Uit de wijdopen kerkdeuren golft de wierook van de pontificale hoogmis naar buiten en ontmoet daar de geur van de poffertjeskraam en de haringtent, die hun eerste klanten bedienen. De Vlaamse marskramers stallen hun spullen in de kraampjes uit : glazen halssnoeren, zakspiegeltjes, haarspelden en sjaals. De baas van de mallemolen spant het paard in en luidt voor de eerste ronde. Naast hem hangt een stokoud mannetje de puntjesbroek van de dikste vrouw ter wereld uit. Wie op zijn nuchtere maag het doorgezaagde meisje wil zien, kan nu al terecht. De sombere eigenaar van het vlooientheater beukt op zijn kindertrommeltje, dat uw oorvliezen kraken. Inderhaast eten we een paar zure augurken en een stuk rookworst, want de eerste bruidjes van de Sint Jansprocessie zijn in de open kerkdeuren verschenen.

De spullebazen staken hun werkzaamheden en komen voor hun tentjes staan met de handen vroom op hun buik. Iedereen dringt en rekt zijn hals om maar niets van de beroemde processie te missen. Jean, Pierre en ik zijn vergezeld van drie blozende meisjes die klagen, dat ze niets kunnen zien. Jean tilt Liesje van de mulder in mijn nek. Haar slanke, zijden benen strelen langs mijn wangen en als ik naar haar opkijk, slaat ze beschaamd haar ogen neer. Ik merk, dat de bruidjes voorbij zijn en dat de profeten van het Oude Verbond over hun kaarsen steels naar de opgeschorte rokken van Liesje kijken. De varens van de maagden-martelaressen kietelen in het oor van de apostel Petrus. Ik hoor hem onderdrukt vloeken. Bizonder stichtelijk is het gezelschap martelaren, die veel te lange witte hemden dragen, waar ze voortdurend gaten in trappen. En Sjarel Verbunt, de zuiplap, die voor Sint Jan de Doper speelt, laat onder zijn wegslippend kleed een

gore, magere schouder zien. Het gedrang van de toeschouwers houdt gelukkig op. Onder het baldakijn nadert de bisschop in groot ornaat met de monstrans. Over onze hoofden golft kwistig de wierook uit de zwaaiende vaten en het steeds weer herhaalde *Tantum Ergo* van de harmonie aan het eind van de stoet. Voor zover we kunnen, knielen we neer en staren onze ogen blind in de vonkenspoeiende monstrans. Over onze rumoerige zielen schampt de vleugel van een engel. De oude, verrimpelde congreganten, die hun kaars laten bibberen, schuifelen achter het baldakijn aan en slaan hun ogen vroom neer. Ze prevelen weesgegroeten en onzevaders, die brutaal worden weggevaagd door de schetterende koperblazers die hen vlak op de hielen zitten.

En dan verdwijnt de processie met een zwaai achter de kerk en het *Tantum Ergo* wordt gesmoord in de fruitbomen van de pastoorstuin. De sombere eigenaar van het vlooientheater springt naar zijn kindertrommeltje en ranselt de vroomheid met zijn geroffel uit de lucht. Het is het sein voor alle spullebazen en marskramers een verschrikkelijk lawaai te ontketenen met hun leugens en aanprijzingen. We zijn bang, dat we tijd te kort hebben en nemen vast in razende vaart de tentjes met de velerhande wereldwonderen. De dikste vrouw van de wereld blijkt niet veel dikker te zijn dan de vrouw van de veldwachter en we worden door het oude weeshuismannetje op straat gegooid. Het meisje dat wordt doorgezaagd en amandelvormige ogen heeft, ontroert Pierre zozeer, dat hij vóór het einde van de voorstelling de tent verlaat en als een uitzinnige in de luchtschommels vliegt. In de Golf van Biscaye is het muf en rommelig, we worden dooreengeschokt als op 'n mestkar. Daar sprong Liesje's sjarretel.

ze keken er mij allemaal op aan en ik wist van de prins geen kwaad.

Als we uit de donkere tent naar buiten treden, staat de zon op middaghoogte en is de drukte ten top gestegen. De schutterij trekt met zijn vendelaar naar het voetbalveld achter de Rode Leeuw, waar hoog op zijn staak de arme houten vogel zit te wachten op het koningsschot. Gearmd dansen we achter de schutters aan en vinden op het voetbalveld de hitte ondragelijker dan ergens. Het feestcomité met de Sik als voorzitter wist met grote, witte zakdoeken het zweet weg en spreekt traag en vervelend de edele schutters toe. Hoera ! De eerste schutter spant de boog en de pijl schampt tegen de staart van de vogel. Hij beeft, het arme dier, en wacht geduldig op de volgende schoten.

— Hoera ! Hoera ! Hoera !!

Dikke Dries de mulder komt als koning van dit jaar uit de strijd. Hij luistert deemoedig naar de felicitatie van het feestcomité, dat bedenkelijke tekenen van dronkenschap vertoont, alsof hij wou zeggen : ik kan er werkelijk niks aan doen, mijne heren, dat ik de eerste prijs heb gehaald, het was puur geluk. De Sik biedt hem de koningskroon en de zilverbestikte mantel aan en helpt Dries zijn vrouw galant bij 't opzetten van de koninginnekroon, die op haar neus valt. Ze zien er alletwee potsierlijk uit en we proesten van het lachen, als ze langzaam en waardig voor de schutterij uitschrijden naar het clublokaal van de Rode Leeuw. We schreeuwen lustig mee :

Komt, zingt ter ere van de koning,
la, sol, fa, mi, re, do, la, sol, fa,
Ce-ci-li-a !!!

en zwaaien af naar de Blauwe Hoeve, waar het ruitersfeest onderhand wel begonnen zal zijn. We haasten ons langs de stoffige, kapotgereden weg die aan beide kanten met de Bossche bedelaars is bezet. Zij zitten daar als inktkladden op de zon en zij maken u met hun blinde ogen, zwerende handen, bochels en lamme benen een beetje korzelig. Voor we halfweg zijn, is heel ons klein geld verdwenen in de gore petten en busjes die ze ons voorhouden.

— Blindgeboren, mijnheer, blindgeboren en nooit mijn moeder gekend, klaagt een magere man in een vaalgroene kamerjas.

Hij laat het wit van zijn ogen zien, zodat we aan zijn blindheid gaan twijfelen. Jean gooit een kiezelsteen in zijn pet, die neerploft als een zilveren daalder. De blinde verschrikt ervan en opent haastig zijn rechteroog: een helderblauw oog, waarin de zon schittert:

— Lelijke schavuiten, moet ge zo een arme mens uitlachen, die eerlijk zijn brood zit te verdienen?

De blinde springt lenig op en zwaait met zijn stok. Wij zetten het op een lopen en komen juist op het ruitersfeest aan, als de grote parade van alle deelnemers voor de bisschoppelijke tribune aan de gang is.

Zonder de hoge hoeden van het feestcomité, de ijscomannen en de luidsprekers zouden we gedacht hebben onverhoeds in de middeleeuwen te zijn terechtgekomen. Op het hardgroene grasveld draven prachtige vossen en schimmels, bedekt met veelkleurige doeken, waarop Graalridders, herauten, schildknepen en jonkvrouwen in bonte kledij gezeten zijn. De harmonie speelt gedempt een weemoedige, oude muziek die aan kastelen en strijperken herinnert. Klaroengeschal en wapengekletter, be-

velende roepen en hoera's klinken van alle kanten. Midden in het veld laat de vendelaar zijn reusachtige dun-doek in de stralende zon golven.

Waar we speciaal voor gekomen zijn, is het symbolisch spel van Sint Joris met de Draak, waarvan het dorp wekenlang de mond vol heeft gehad. We stoten elkaar aan en rekken onze halzen. Hoera : daar kruipt een geel, bordpapieren monster traag als een slang naar het midden van het veld. Het kijkt hoogmoedig en dom uit zijn kolossale zilveren ogen en laat een karmijnrode tong een halve meter uit zijn opengesperde muil hangen. Het steekt zijn kop in de hoogte en brult vervaarlijk. Dat is Sjarel Verbunt die voor in de draak zit ; zo'n prachtige dronkemansstem kunt ge uit duizenden herkennen. Achter in de staart zit Peer Rassel de schareslijper. Hij schijnt Sjarel niet goed bij te kunnen houden, want in het midden scheurt het bordpapier.

Terwijl een heraut op rijm de historie van de draak inleidt, die nu kalm als een kamerkatje ligt uit te rusten, wordt onze aandacht in beslag genomen door Cato Sanders, de enige dochter van de kruidenier, die er in haar middeleeuws keurslijfje als een echte adellijke jonkvrouw probeert uit te zien. Zij is het offer van de draak en schrijdt wanhopend naar de dood. Maar haar gezicht is hoogrood van warmte en gezondheid. In de draak komt beweging en we moeten weer lachen met het kostelijk gebrul van Sjarel : de draak heeft jonkvrouwelijk bloed geroken.

Waar moeten we nu het meest naar kijken : naar de draak die al bijna in twee helften is gescheurd, naar de jonkvrouw die over het grasveld wandelt, alsof ze pink-

sterbloemen ging plukken, of naar Sint Joris alias smidje van Tilborg die op een sneeuw witte schimmel voor de tribune door rijdt en met zijn lans de bisschop bedreigt? Laten we onze volle aandacht geven aan smidje van Tilborg, want die heeft een maand lang het feestcomité gesmeekt voor Sint Joris te mogen spelen, toen hij hoorde, dat Cato Sanders de jonkvrouw zou zijn. Laten we goed zien, met welk een élan hij de draak naar de andere wereld zal helpen. Want voor hem is het bittere ernst, omdat in de draak niet Sjarel Verbunt en Peer Rassel zitten maar de vader en moeder van Cato, die het smidje geen goede partij vinden voor hun enige dochter.

Sint Joris houdt zijn paard stil voor de bisschop, alsof hij diens zegen over zijn heilige en hachelijke onderneming wou vragen. Daarna stuift hij met zwaaiende lans naar het monster, dat met zijn bloedrode tong aan het sneeuw witte kleed van de jonkvrouw likt. Het feestcomité zweet water en bloed, als het ziet met welk een roekeloze vaart Sint Joris ten strijde trekt, en verwijt zich in stilte, dat het smidje van Tilborg gekozen heeft. Waarachtig, het monster schijnt eveneens onraad te ruiken, want de achterhelft doet wanhopige pogingen teruguit te kruipen en in de scheur in het bordpapier verschijnt heel even het angstige gezicht van de schareslijper. Daar is geen ont-komen meer aan. Plof! De speer van Sint Joris splijt de muil van het monster rakelings langs het oor van Sjarel Verbunt die met een daverende vloek omhoogspringt en het in de resten van het bordpapier huls op een lopen zet. Peer Rassel doet grote moeite de lastige staart van zijn lijf te rukken en blijft spartelend op het veld liggen. En Sint Joris kijkt verachtelijk naar het armzalige hoopje dat eens het door iedereen gevreesde monster was. Hij

prikt de rode tong met zijn lans aan de grond vast, stijgt van zijn schimmel en knielt voor de bevende jonkvrouwe die zenuwachtig rondkijkt, waar haar vader en moeder zitten. Het is een groot moment voor allen die een romantisch hart hebben en het symbool begrijpen. Verward en gelukkig hoort Sint Joris onze luide toejuichingen en hij ziet de toekomst stralend voor hem open liggen : de draak is overwonnen.

Maar hij kan daar niet eeuwig blijven staan, alsof het feest met hem moet eindigen. Hij moet plaats maken voor de vrolijkgeklede ruiters die op de muziek van de harmonie een wals ten beste geven. Als een grote onbegrepene voert hij de jonkvrouw aan zijn hand naar de uitgang, met trotse stappen die duidelijk te kennen geven, dat hij een diepe verachting heeft voor het profanum vulgus.

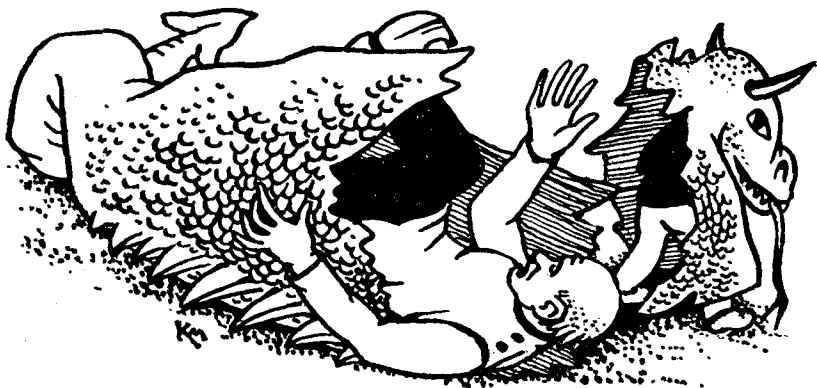
Als we van de Blauwe Hoeve naar het dorp terug gaan, is de grote middaghitte voorbij. Nu smaakt een glas Trappistenbier en een buil oliebolletten het lekkerst en de armen van de meisjes worden koel. De boeren en boerinnen uit de omtrek klimmen op de wagens en de moeders met kinderen zeulen doodmoe naar huis. Hier of daar vindt ge nu voort wel een plaatsje, waar ge een ogenblik kunt uitblazen. De luchtschommels en de mallemolen steken hun lichtjes op : rood, groen, paars en geel, die een toverachtige glans in de vallende schemering werpen. Ik ben mijn gezelschap in de drukte kwijtgeraakt en blij alleen over met Liesje van de mulder die me met glanzende ogen in het mallemolenschuitje aankijkt. In de versleten trijpen kussens laten we ons schommelen, rit na rit, totdat mijn geld ongeveer op is.

Dan schitteren de sterren aan de groene lucht zoals juwelen op een vrouwenkleed. We scharrelen tussen de tentjes en kraampjes door, waar de marskramers hun prullen niet meer zo luidruchtig aanprijzen. Bij het licht van een petroleumlampje tel ik de rest van mijn geld en laat Liesje een glazen halssnoer uitkiezen. Met een parelsnoer zou ze niet blijer zijn geweest. De glazen kralen schitteren in het petroleumlucht vals op haar verbrande hals die ik weemoedig kus. We wandelen naar het berkenlaantje dat uit het dorp leidt, doodmoe en tevreden; we willen in de stilte het rumoer van de dag uitblussen. Maar de stervende kermis laat ons nog niet los. Tegen de tuinmuur van de pastorie kondigt Bonpère voor de laatste maal de heerlijke kunst van de Schone Elisa aan. We blijven staan en luisteren.

— Boeren, burgers en buitenlui! Dit is nooit gezien! Dit is nooit gehoord! Mag ik u presenteren: Elisa met de nachtegalenstem. Caruso, mijne damen én heren, mesdames et messieurs, ladies and gentlemen, signorine e signori, Caruso stierf aan een valing, dat is gezeid en de wereld wil bedrogen worden. Maar zal ik u eens de zuivere waarheid klappen? Caruso barstte van klinkklare nijd, toen hij de Schone Elisa met de nachtegalenstem voor het eerst hoorde! Ik zeg: hier moet je wezen, hier moet je zijn. Niet zo dringen, zulle, niet zo dringen, s'il-vous-plaît. Iedereen bekommt 'ne place gelijk 'ne prins. Bonpère's geschreeuw verklinkt grotesk onder de grote, heldere avondhemel. In het stille berkenlaantje horen we hem nog als een razende op zijn trom roffelen en het schaarser wordend publiek luid lachen. We wandelen zachtjes van het dorp weg en de koelte van de avond klimt in ons lichaam op als een stijgend water. Vóór ons

gaan de korenakkers als een waaier open. Een nachtvogel klapwiekt over ons hoofd weg in de sidderende schaduwen.

En dan is ons beroemde Sint Jansfeest weer voor een jaar voorbij. Als de nieuwe dag aanbreekt, staan de kraampjes en tentjes schots en scheef en smoezelig over plein en straten verspreid. De paarden van de mallemolen kijken met glazige ogen naar de honden, die in de overgebleven papieren en etensresten snuffelen. Uit het raam van een woonwagen kijkt het grauwe gezicht van het doorgezaagde meisje en Bonpère moppert op de Schone Elisa met de nachtegalenstem. En smidje van Tilborg hervat zijn werk en slaat even wanhopig als altijd op zijn aambeeld, alsof Sint Joris de draak nimmer overwonnen had. Het geklop van zijn hamer klinkt luid door de morgenstilte : Cató, Cató, Cató..... Cato Sánders !

XVII.

Ieder jaar komt Lena uit het Zuiden door ons dorp. Dat is wanneer de maaiers hun zeisen wetten voor het rijpe koren. In de Rode Leeuw blijft ze wachten tot de grootste hitte voorbij is. De mannen die van haar komst gehoord hebben, wippen op een ongewoon uur bij Pierre binnen. Zij komen zien, of Lena nog altijd zo mooi en vrolijk is. Zij lacht naar de mannen en haar mond is als een gebarsten vrucht. In een lenig gebaar tilt zij haar rechterarm naar haar hoofd, zodat onder haar oksel het donzige haar zichtbaar wordt en het grove wollen kleed strakker over haar volle borsten spant. Breed en plat staan haar blote voeten op de koele plavuizenvloer. Op haar uitgespreide tenen draait ze rond en zingt met halfgesloten ogen :

Zeg, Mädchen, zeg !
Hoe kom ik hier die trappen op ?
Zeg, Mädchen, zeg !
Heft gij maar uw beentjes op,
dan komt gij wel die trappen op !
Kom, mijnen Andries, kom, kom, kom
Kom, mijnen Andries, kom !

Zo met haar vlasblonde haren in haar nek, haar kleed opgeschort tot boven de slanke knie, is zij de eeuwige Lena, die al zovele jaren in het dorp komt maar niets van haar prikkelende jonkheid verliest. De mannen in de gelagzaal zien elkaar aan en schuiven op hun stoel heen en weer :

Zeg, Mädchen, zeg !

Hoe kom ik hier die deur erin ?

Zeg, Mädchen, zeg !

Ach aan die deur daar hangt een klink,
pak die vast en het gaat flink !

Kom, mijnen Andries, kom, kom, kom !

Kom, mijnen Andries, kom !

De mannen zuigen harder aan hun pijp en eten met hun ogen de welige schoonheid van haar lijf. Zij laat haar oogleden dieper omlaag en gebaart zich, alsof ze zich schaamt :

Zeg, Mädchen, zeg !

Hoe kom ik hier dat bed dan in ?

Zeg, Mädchen, zeg !

De deken is geen molensteen,
heft 'm op en ga er maar in !

Kom, mijnen Andries, kom, kom, kom !

Kom, mijnen Andries, kom !

— Bravo ! Bravo ! laten de mannen zich horen. Ze reiken haar van alle kanten een glas toe om te drinken. Ze laat haar ogen over de gelagzaal dwalen en glimlacht.

— Vandaag wil ik Hieronymus eens laten voelen, hoe zacht ik ben !

Ze komt op de knieën van de schoenmaker zitten, die plotseling met zijn pekduimen geen blijf weet. Gulzig drinkt ze het glas van Hieronymus leeg en met het schuim

als een arabesk op haar lippen kust ze hem op zijn stoppelbaard :

— Kom, we zullen samen eens dansen. Dansen houdt het hart jong, nietwaar ? Antoine, laat uw gitaar eens klinken! Ik sla met een losse hand in de snaren. Het gonst driftig en diep in de klankkast. Het bonst aan de harten van de mannen. Door de blauwe tabaksrook zwiert Lena's lenige lichaam ; in haar armen hangt Hieronymus als een vlieg in een zilveren spinneweb. Haar kuiten veren soepel op de sterke enkels, haar vlasblond haar sproeit vonken :

— Sneller, Antoine ! Sneller !

Haar rokken zwieren hoger ; een stukje rose onderjurk en het onderste van haar blanke dij worden zichtbaar. De mannen hun ogen gloeien somber, hun gezicht staat gespannen. Hieronymus hijgt als een blaasbalg en voelt zich allerminst op zijn gemak :

— Sneller, Antoine ! Sneller !

Mijn vingers doen al zeer, maar ik wil deze keer de duivel te vlug af zijn. De gitaar kreunt als een dier onder mijn ranselende slagen.

Maar als de zon achter de toren ondergaat, neemt Lena haar bundeltje, strijkt haar haren glad en slaat de deur van de Rode Leeuw achter zich toe. De mannen blijven nog een kwartiertje bij elkaar zitten en drinken zwijgend hun bier. Hun gedachten reizen achter haar verende heupen. Zij loopt nu alleen over de stoffige weg die achter het Kasteeltje tot een vaag heipad versmalt. Uit het moer komen de vochtige nevels op. Ze waadt er door heen met een huivering over haar hele lijf. Het is alsof een koude hand naar haar borst grijpt. Ze denkt als ieder jaar aan de dingen die haar ginder achter de donkerte wachten.

Voordat de hanen kraaien en de laatste sterren aan de lucht verbleekt zijn, ziet ze de boerderijen van de Russische Madame voor haar liggen. Ze laat haar stem luid door de morgenstilte klinken. Hier en daar wordt een deur opengeworpen en komt een jonge boer, haastig in zijn broek geschoten, naar buiten. Ze gaan rond haar staan en ieder jaar vinden ze haar schoner en voller geworden, haar mond roder, haar ogen dieper.

— Hier ben ik weer, jongens, lacht ze en volgt hen naar 't tuinmanshuis, waar ze mee aanzit aan de lange eikenhouten tafel. Onder het rumoer van de jonge mannen eet ze langzaam de mikkeboterhammen met spek.

Nu Lena is gekomen, begint de grote arbeid en vreugde van de oogst. De eerste dag breekt aan. De Russische Madame rijdt in haar rijtuigje naar de golvende korenakkers, waar de seizoenarbeiders en pachtboeren van wijd en zijd samenkomen en met hun pet in de hand op haar wachten. Als ze uit het rijtuigje stapt, kijken ze naar haar karmijnroodgeverfde lippen en beschaduwde ogen. Met haar bleke, verflenste hand geeft ze George de huisknecht een teken. Die komt met zijn arm vol kruiken uit het rijtuigje en de oogsters zitten neer in de grasberm. Iedereen krijgt een flinke scheut oude klare in de deksel van zijn drinkkan. De Russische Madame laat haar ogen over de drinkende mannen en vrouwen dwalen. Op Lena blijven ze elk jaar een paar seconden langer rusten. Ze knikt haar vriendelijk toe en klimt dan weer in het rijtuig. Zo begint de oogst op het landgoed van de Russische Madame. En elke dag opnieuw gaan de mannen en vrouwen in de vroege morgen naar de eindeloze akkers. De maaimachines ratelen, de lijven buigen naar de grond, de handen grijpen de garven en binden ze tot schoven. In

het stijgen van de zon worden de gezichten rood en strak, het zweet stroomt in kleine riviertjes over de ruggen, de ogen worden toegeknepen voor de pijnigende stralen.

Daartussen staat Lena in haar wollen jurk en een breedgerande strooien hoed op haar hoofd. Als alle anderen voelt ze het lastige zweet langs haar rug kriebelen en haar spieren verlammen. Soms licht ze haar arm omhoog en laat de bries langs haar vochtige oksels strelen. De mannen kijken naar haar, zij weet het, en zij lacht plotseling jong en dartel in de lome hitte. De mannen hebben pijn in hun rug en zwijgen. Zij zien naar de zon en meten de afstand naar de avond.

Hoe haasten ze zich naar de avond, naar het koele tuinhuis. Aan de lange tafel, waar de soep en aardappelen van hand tot hand gaan, zijgt de vermoeidheid uit de lichamen. De monden raken los, als de mannen met hun stoel tegen de muur leunen en een deugdelijke pijp opsteken.

Lena blijft nooit lang binnen zitten. Ze strekt zich languit op de grasberm voor de villa en daar onder de koele avondhemel rookt zij een cigaret. Ze voelt haar mond trillen van de moeheid. Haar ogen zinken weg in haar hoofd en haar lichaam golft in het gras. De mannen komen rond haar zitten en kijken zwijgend naar de rook die zij tussen haar lippen uitblaast, en naar haar blanke armen.

Plotseling is ze uitgerust. Ze springt op en zingt een van haar liederen. Haar ogen glanzen en haar heupen wiegen mee. Haar stem klinkt luid door de avondstilte. Op de villa gaat dan zachtjes een venster open en de Russische Madame leunt over de vensterbank. Ze luistert mee, elke avond, zonder dat Lena het weet. De oude baron

met zijn lamme benen gromt vanuit de diepte van de kamer, dat het tocht, en zijn vrouw lacht met pijnlijke mond :

— Dat is de mooie jeugd, chéri !

En ze slaat een sjaal rond haar rimpelige hals en steekt de tuin over naar de grasberm voor de villa. Alsof ze haar avondwandeling deed, loopt ze neuriënd langs de vervaagende gestalten van de mannen en vrouwen die luid praten en lachen. Ze wuift met haar hand naar Lena en weifelt, of zij haar bij zich zal roepen, hier dicht bij haar huiverende lijf. Zij doet het niet en zij zal het nooit doen. Ze blijft achter het tuinmanshuis luisteren naar die zorgeloze, prikkelende lach.

Lena ontvlucht de grijpende handen van een jonge boer die zij bij zich had getrokken. Ze loopt op haar blote voeten door het natte gras. De nachtwind stroomt als een water over haar dunbekte lijf. In de schaduw van een hooischuur verbergt zij zich. Zo wil ze zich elke avond laten vinden, achtervolgd en begeerd. Dit wilde hijgen van de man, dit tasten van de koortsige handen, dit kreunen van het bloed maakt haar lichaam wijd van vreugde.

En de volgende morgen kijkt ze lachend de tafel rond, naar de zwijgende gezichten, naar de gissende ogen. Wie 's nachts in haar armen lag, voelt zich evenzeer gekweld als wie slapeloos op zijn bed lag. Zij moet erom lachen, dat de mannen zo'n kleine kinderen zijn en van elkaar denken, dat de een meer van haar krijgt dan de ander. Ha-ha ! niemand komt verder dan haar dijen, anders kletst haar hand lang niet zacht vlak in uw gezicht.

En dan, als het koren in de schuren ligt opgetast en de grote maaltijd in de boomgaard met lampions en vuurwerk voorbij is, laat zij zich haar loon in zilvergeld uitbetalen, gooit haar bundel over haar schouder en keert terug naar het Zuiden. Ze loopt niet zo snel en verend als op de heenweg. Ze is een beetje weemoedig om de herfst. Uit de boomgaarden die ze tegenkomt, steelt ze rijpe appels. Hier of daar laat ze zich in een berm neerglijden tussen de afgevallen blaren. Ze duwt haar neus in de sterke geur van de grond. Ze denkt aan alles wat voorbij is.

In ons dorp overnacht ze altijd in de Rode Leeuw. Ze zit 's avonds bij de plattebuiskachel en kijkt ernstig naar de neertikkende vuurkooltjes. We vinden haar terug, bruingebrand en stil. Als ze eindelijk voor ons een liedje zingt, klinkt haar stem als van achter een nevel. De mannen luisteren nu rustig naar deze stem, die hun bloed in beroering kon brengen. Ze kijkt ons niet aan. Denkt ze dan, dat er eens een tijd komt, dat zij niet meer naar de Russische Madame zal gaan? Voor ze de volgende morgen ons dorp verlaat, gaat ze de kerk binnen en steekt voor het beeld van de Moeder-van-Smarten een goedkope kaars aan. In de flikkerende glans van de kaars heb ik haar gezicht gezien. Haar handen vouwt ze niet. Ze kijkt ernstig naar het betraande gezicht van de Moeder en het afgetobde lichaam van Haar Zoon. Misschien vertelt ze dingen aan deze Moeder, die alleen maar door een moeder begrepen worden. Misschien vergelijkt ze haar eigen zorgeloze gezicht en mooie lichaam met het lichaam en het gezicht van de Moeder en de Zoon daar voor haar. En herinnert ze zich de zoele nachten en de wilde omhelzingen als een pijn?

Maar als ze uit de kerk komt, schudt ze haar haren in de herfstwind. Soms kom ik haar tegen en breng haar een eind weg uit het dorp. Bij het Brombos moet ik omkeren. Ze zoent me op mijn wang en zegt een beetje teatraal :

— Vaarwel Antoine.

Alsof we elkaar nooit meer terug zouden zien.

XVIII.

— Mijnheer pastoor! Mijnheer pastoor!! Mijnheer pastoor!!!

Drievoudig galmde de stentorstem van 's pastoors keukenmeid door de naakte gewelven van de pastorie. Niemand antwoordde en de stilte sloot zich weer toe als de zee over de laatste kreten van een drenkeling.

— Mijnheer pastoor! Mijnheer pastoor!! Mijnheer pastoor!!!

Nijdiger klonk de roep nu door de zomerige, slapende tuin. De mussen die soezend in de schaduw zaten, stoven op en de warme, stoffige bladeren van de fruitbomen kwamen in beweging. De paradijselijke rust was verstoord. En zoals Adam schuchter en verward op Gods roepende stem uit de struiken van het paradijs te voorschijn kwam, stak de pastoor onaangenaam verrast zijn gezicht uit de kersenboom naar voren. Rond zijn mond hing een veeg rood sap, die hij schielijk trachtte weg te wissen voor Martha's borende blik. Hij zuchtte en sloeg zijn ogen neer.

— Mijnheer pastoor, riep Martha, wilde-gij vlug komen? De schilder is in de studeerkamer. Jezus-Maria-Jozef, wat ziet gij eruit! Moet ge soms zo op het portret? 't Is net,

of ge het erom gedaan hebt. Kom, dan zal ik rap uw toog schoonborstelen. En ge moet niet vergeten uw mond te wassen en uw haar te kammen.

Meteen had Martha 'n grote schuier te pakken, waarmee ze zijn toog hartstochtelijk aan 't bewerken ging. Hulpeeloos keek de pastoor naar de hemel, alsof hij van daar redding verwachtte.

— Het is zo'n aardig manneke, mijnheer pastoor, praatte Martha, hij heeft een wilde, gele kuif en een turksleren broek aan en zo'n vrolijke ogen. Gij zoudt niet zeggen, dat hij een portret van u kwam maken. En hij zei, dat hij zeker een paar dagen op de pastorie zou blijven, omdat een portret zo maar niet in één-twee-drie klaar is. Waarom hebt ge me dat niet van te voren verteld, mijnheer pastoor? Dan had ik er tenminste op kunnen rekenen. Jazeker, gij denkt maar nooit aan mij. Als ik niet zo veel met u op had, zou ik hier geen twee weken gebleven zijn.

Toen vond de pastoor, dat de maat vol was. Alles liep vandaag samen tot zijn ongeluk. Hij was juist zo plezierig in de kersenboom bezig en hij dacht in de verste verte niet meer aan dat vervloekte portret, dat zijn parochianen hem met alle geweld op zijn aanstaande zilveren priesterfeest cadeau wilden geven, noch aan de lastige bemoeizucht van Martha, waar geen kruid voor gewassen is. Hij ontvluchtte Martha's handen en stormde vol boze gedachten zijn studeerkamer binnen, waar mijn vriend George juist met het H. Hart in zijn handen stond te jongleren.

Ze waren allebei even verbaasd. De pastoor wist niet, wat hij moest denken van dit jongensachtige mannetje, dat zich zo brutaal aan zijn eigendommen vergreep. Hij

keek van George naar de schildersezal en van de ezal naar George, alsof hij probeerde te doorgronden, welk verband er tussen beide zo verschillende dingen bestond. George met het H. Hart in zijn handen wist van zijn kant niet, wat hij van deze pastoor moest denken. Het was de eerste keer, dat hij hem zag, en hij stond verbaasd over zijn grote, onbeholpen lijf in de flodderende toog en zijn week, kinderlijk hoofd met de helle veeg kersensap. Hij zette het H. Hartbeeld plotseling op de tafel en wreef in zijn handen.

— Verduiveld, wat een tiep, mompelde hij tussen zijn tanden en als de weerlicht zette hij de ezal op zonder zich om de pastoor te bekommeren.

De pastoor voelde het bloed naar zijn hoofd stijgen. Zijn brede, stevige handen jeukten en hij had zin George met zijn ezal en penselen vierkant op straat te gooien. Dat hij moest poseren voor dat vervloekte portret, soit, hij wilde zich in het onvermijdelijke schikken. Maar dat dit portret gemaakt moest worden door een piepjonge, arrogante schilder die niet eens de moeite nam behoorlijk goeiendag te zeggen, dat was meer dan zijn zachtmoedige ziel kon verdragen. Over de schildersezal keek George de pastoor doordringend aan :

— Ik begin maar direct, mijnheer pastoor, glimlachte hij, ik geloof, dat dit het begenadigde moment is. Gij neemt me wel niet kwalijk, dat mijn begroeting een beetje vreemd is uitgevallen. Ik was ineens zo geboeid door uw gezicht. Mijn naam is George. George Korthout. Niet zo veel bizonders zo'n naam, nietwaar, maar ik moet het ermee doen.

Steeds maar pratend mengde hij de kleuren op het palet, handig als een aap die olienootjes pelt :

— Gij hoeft niet stil te blijven zitten, als ge wilt, mijnheer pastoor. Ik begrijp, dat het voor u niet mee valt zo meteen uit de kersenboom te poseren voor een portret, dat voor uw part naar de maan kan vliegen.

Onze pastoor, dat is een man die zich altijd kind voelt met de kinderen, en hij vergat gaandeweg zijn geprikkelde stemming. Hij nam zijn sigarenkoker en liet om te beginnen George een struise Karel I opsteken die de mufte atmosfeer van de studeerkamer spoedig geurig en menselijk maakte. Door de etherische, blauwe rook keken ze elkaar bemoedigend en vertrouwelijk aan. George zette de eerste contouren van het portret en de pastoor bekeek heen en weer kuierend nieuwsgierig George's vrolijk gezicht. Behaaglijk luisterde hij naar de dingen die George hem vertelde.

— Gij zijt eerlijk gezegd mijn eerste serieuze opdracht, mijnheer pastoor, lachte George.

— Ha-ha-ha ! lachte de pastoor terug, het is me een goeie fles wijn waard, als ge niet met me klaar komt. Ik ben benieuwd, of ik er mooi op zal komen staan.

— Mooi ? Da's uitgesloten, mijnheer pastoor, gij zijt eigenlijk heel lelijk.

— Ha-ha-ha ! ge komt met me klaar, ik zie het vooruit. Ha-ha ! ik moet daar op voorhand een glas wijn voor inschenken.

Ze tikten de glazen tegen elkaar en dronken met lange teugen de smakelijke Franse wijn. Uit de keuken kwam vaag de kijvende stem van Martha die de koster onder handen nam. Langs het raam reed een hooggewielde kar met hooi volgeladen voorbij, waarachter een troep kinderen danste met klepperende klompen. De toren zong met diepe, bronzen stem het kwartier. George glimlachte en

wist, dat het portret van de pastoor op een of andere manier aan al die dingen moest herinneren.

Toen hij over de ezel van zijn werk opkeek, was hij verrast.

— Neem me niet kwalijk, zei de pastoor, het is mijne tijd. Hij greep een injectienaald, lichtte zijn toog op tot aan zijn dijbeen en stak de naald slordig in het vlees.

— Suikerziekte, manneke, lachte hij, heel gewoon suikerziekte.

Hij gooide de naald op de tafel tussen de pijpen en boeken en tabak. Daarna ging hij in zijn leunstoel zitten, vouwde zijn handen tussen zijn hoekige knieën en tuurde over George weg door het raam dat op de stille, zonnige dorpsstraat uitzag.

Tegen zevenen stak Martha haar hoofd door de deur :

— Mijnheer pastoor, zijt ge vergeten, dat het vanavond krans is ? Ze kunnen elk ogenblik hier zijn !

De pastoor stond uit zijn stoel op en keek op zijn horloge :

— Saprestie, da's waar ! De tijd is voorbij gevlógen. Wij zullen het er vandaag bij moeten laten, George. Ik ben vanavond aan de beurt mijn collega's uit de omtrek te ontvangen. En Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd, nietwaar ? Laat eens kijken, hoever ge er mee staat.

Terwijl ze voor het portret stonden en elkaar hun mening vertelden, ging de deur voor de eerste gast open.

— Die is altijd het eerst op de krans van een ander, fluisterde de pastoor in George's oor, maar zelf is hij altijd het laatst om een goeie fles wijn te schenken.

— Goeienavond Neersel, zei hij tegen het kleine, merkwaardige manneke dat op zijn zwartgelakte klompkes

naar voren kwam. Hij droeg een zwartlakense rijbroek en een zwartzijden petje en een ijzeren bril voor op zijn neus. Hij keek George onderzoekend aan.

— Ah, het portret, zei hij en bezag het doek.

— Wedden, dat hij het over zijn gebarsten kerkschilderij zal hebben? fluisterde onze pastoor George toe.

Neersel knikte goedkeurend naar het portret en vroeg aan George:

— Zoudt ge er iets voor voelen mijn kapotte kerkschilderij te restaureren? Nooit zoiets gedaan? Da's juist een prachtige gelegenheid om uw ervaring te vermeerderen. Natuurlijk, ge moet me goed begrijpen, ik heb de armste parochie van heel de omtrek. Maar ge weet: alles tot meerdere glorie van God

Het gesprek werd afgebroken door de luidruchtige komst van meer gasten, die met hun Zondagse togen en geschooren gezichten de studeerkamer tot de hoeken vulden. Allemaal schoten ze op het portret af als vliegen op de honing. Ze lachten en schertsten over de neus en de mond en de haren en de toog en over de dingen die er niet op stonden, maar er zeker op moesten komen. George werd overladen met goede raad, want zij kenden de pastoor, toen hij nog in de bloemkool zat.

George knikte en lachte maar. Het liefste zou hij ze allemaal op staande voet samen op een groot schilderij gezet hebben als tegenhanger van de Staalmeesters of een Schuttersmaaltijd. Zwarte togen met ontelbare knoopjes, verrimpelde gezichten en dunbegroeide of kale hoofden, tussen hun vingers een kolossale Karel I.

Maar een pastoorskranz is alleen voor de ingewijden zoals een Grieks mysterie. George moest zijn heil zoeken in de keuken, waar Martha een stapel vliedunne flensjes

met kersenmarmelade voor hem klaarmaakte en een fles wijn ontkurkte. Het voltallige gezelschap pastoors maakte het zich gemakkelijk in de grote, groenlederen leunzetels, rommelde in de sigarenkist die de ronde deed, en wachtte blijkbaar op de wijn. Onze pastoor kwam uit de kelder met zijn arm vol flessen en werd verwelkomd met een luidruchtig Alleluja, waarvoor George in de keuken zijn hele stapel flensjes cadeau wilde geven. Het klonk als een strijdlid en een zegezing tegelijkertijd. Ik kwam juist de keuken binnen, toen de laatste galmen versmoorden in een gemeenschappelijke toast.

Martha had goede zin en stond toe, dat ik George voor een paar uur gezelschap hield. We hadden elkaar in lang niet gezien en hadden genoeg aan elkaar te vertellen. Ik at mee van de verrukkelijke flensjes, die we om beurten in rijm en proza prezen, zodat Martha spijt kreeg, dat ze niet meer beslag had, en zorgden er voor, dat de fles wijn binnen een uur droog stond. We zagen elkaar aan en raadden elkaars gedachten : we zouden best een tweede fles lusten.

— Kent gij de weg ? fluisterde George, toen Martha bij de plattebuiskachel indommelde.

— Beter dan in mijn eigen kelder, antwoordde ik.

Ik opende voorzichtig de deur en kwam een ogenblik later terug met een grote, stoffige fles. Toen ik het etiket onder het lamplicht zag, schrok ik : Chateau Rouge 1910. Dat waren getelde schapen. Maar ik kon ze niet meer terugbrengen, omdat er nu voort geregeld een van de pastoors door de keuken kwam op weg naar de W.C. Dat was zo de gewone gang van zaken, als het tegen tien liep.

We schonken elkaar een glas Chateau Rouge in en bedwelmden ons aan zijn diepe, bronstige geur. We raakten

in een vrolijke, uitgelaten stemming, die werd verhoogd door de regelmatige doortocht van de pastoors. Want iedere pastoor die van achteren terugkwam, duwde George een inderhaast gemaakte caricatuur in de hand, die binnen in de studeerkamer onder luide vrolijkheid de ronde deed. Een grote, dikke pastoor had er zo'n plezier in, dat hij voor de derde keer naar de W.C. ging en een kwartier lang in de keuken bleef zitten vertellen van zijn kerkkoor, dat ingericht was op de grondslag van het bezit aan koeien. Als ge voor bas in aanmerking wilde komen, moest ge minstens acht beesten op stal hebben staan. Nietwaar, wat het zwaarste is, moet het zwaarste wegen. George en ik lachten, dat de wijn in onze neus kriebelde. Wat ons alleen 'n beetje dwars zat was, dat onze pastoor zich niet had laten zien. Had hij in de kelder ontdekt, dat er een van zijn befaamde Chateau Rouge's ontbrak, of vond hij de caricaturen van George de perken te buiten gaan? Hij verraste ons tegen half twaalf met zijn kinderlijk, goedmoedig gezicht in de deuropening:

— Komt ge iets te kort, schavuiten? Hier hebt ge een tweede fles die ge soldaat kunt maken.

We voelden ons overrompeld en beschaamd, namen de fles onder dank aan, omdat een weigering allicht argwaan zou opwekken, en wensten hem welterusten.

Het rumoer in de studeerkamer verstilde gaandeweg. Het zwartlakense pastoorke, dat het verst woonde, hoorden we eerst vertrekken. Daarna volgde een vier- of vijftal dat samen de terugreis aanvaardde en ons in koor welterusten kwam wensen. Tenslotte scheen onze pastoor alleen in de studeerkamer te zijn achtergebleven met zijn boezemvriend, de pastoor van Haghorst. Zij waren gewoon om na de krans samen een halfuurtje na te praten

onder het genot van een laatste glas en een laatste sigaar. Wij hoorden een tijdlang hun stemmen zoemen. Toen ik George en Martha verliet, schenen zij driftig met elkaar aan 't praten.

Later is mij duidelijk geworden, wat de oorzaak van hun twistgesprek was. Ze hadden nog een nieuwe fles open-gedaan, op de goede afloop van het portret en het zilveren feest. Dat ze een beetje meer dronken dan ze eigenlijk wel konden verdragen, moeten we hen niet kwalijk nemen. Toen de klok half één wees, stond onze pastoor op en zei, dat het voor Haghorst tijd was onderhand op te stappen. Haghorst keek vreemd op en antwoordde, dat hij dat van onze pastoor onderhand ook verwacht had.

Onze pastoor wist niet, hoe hij het had :

— Jawel, maar woon ik hier of gij ? Haghorst werd een beetje kwaad :

— Ge denkt zeker, dat ik te diep in het glas heb gekeken ? Wat is dat voor een vraag : woon ik hier of gij ! Ik zeg, dat het voor jou tijd wordt, dat ge naar huis gaat !

Haghorst dacht werkelijk, dat hij op zijn eigen pastorie was. Het is best mogelijk, dat onze pastoor nu ook aan zichzelf ging twifelen.

Ten einde raad stelde hij aan Haghorst voor, dat de schilderijen aan de muur moesten beslissen :

— Kijk, is dat nu mijne Goede-Herder of de jouwe ?

Haghorst tuurde ingespannen naar de rose- en blauwe plaat, waarop Onze Lieve Heer er uit ziet als een herder, die zijn schaapjes op het droge heeft :

— Ik heb precies zo'ne zelfde, collega, haar-eender !

En voor Christus-op-de-Golven en Maria-met-de-Zeven-Zwaarden antwoordde Haghorst telkens triomfantelijk :

— Ik heb precies zo'ne zelfde collega, haar-eender !

Want de platen op onze dorpspastorieën zijn ongeveer allemaal het zelfde.

Tenslotte bracht het portret van George de uitkomst. Haghorst mompelde eerst een beetje verlegen en wist niets beters te doen dan zijn eigen hartelijk uit te lachen, dat hij zich zo had kunnen vergissen. Hij zette zijn hoed op, nam zijn stok en volgde onze pastoor naar de voordeur.

Het was een donkere nacht met grote, vlottende wolken, die een zeldzame keer de jonge maan lieten zien. Onze pastoor ademde diep de koele, zuivere lucht die door de open deur binnenstroomde. Haghorst scharrelde naar buiten en had geen tijd van de koelte te genieten. De wijn was hem in de benen gezakt en hij moest minstens een half uur binnendoor langs een smal pad.

— Het zou misschien goed zijn, Haghorst, als ge een lantaren had op dat vervloekte padje, zei onze pastoor.

Hij ging naar binnen en kwam uit de studeerkamer terug, juist toen de maan dunnetjes tussen de wolken doorscheen. Haar smalle licht viel ironisch op een geelkoperen kanariékooi, die de pastoor aan Haghorst gaf :

— Allé, nu zal het wel schikken, niet waar ? Dominus vobiscum.

Haghorst nam de kanariékooi, waarop de maan scheen alsof er een lichtvlam binnen in danste, en sukkelde de plavuizen tuinpad over. Bij de poort keerde hij zich om :
— Gij komt de lantaren wel eens terughalen met een glas wijn, hé ?

De pastoor zag Haghorst na, zover hij hem kon volgen, en sloot zorgvuldig de voordeur. Eerst toen hij de studeerkamer binnenkwam zag hij, dat hij zijn geelkoperen kanariékooi miste.

Het was een schoon feest, toen onze pastoor zijn zilveren priesterjubileum vierde. De kerk was met bloemen en linten en goud versierd, de zon scheen klaterend op de brokaten kazuifels, de bruidjes strooiden veldbloemen, de harmonie bracht met blinkende instrumenten een aubade en het portret pronkte in de studeerkamer, waar de receptie werd gehouden. De pastoor stond kinderlijk blij al maar handen te geven en te glimlachen.

George en ik wachtten op het gunstige ogenblik, dat we hem zouden feliciteren. Wij hadden een bijzonder geschenk, dat we hem liefst zonder getuigen zouden aanbieden. 's Avonds na de pastoorskrans' hadden we namelijk niet ver buiten het dorp een geelkoperen kanarie-kooi gevonden, die ons veel hoofdbrekens kostte, voor we zijn mysterie begrepen. Met heldere bloemen en duistere rijmen versierd droegen we de kooi in een laken gewikkeld tegen het einde van de receptie naar binnen.

Toen de pastoor ons met het laken zag, rook hij onraad. Maar hij is er de man niet naar zich gauw uit het veld te laten slaan. Vriendelijk en kalm nam hij onze gelukwensen in ontvangst zonder zijn ogen van het laken af te wenden.

— En dit hebben we voor u meegebracht, mijnheer pastoor, zeiden we triomfantelijk.

Hij knoopte langzaam het laken los en moest hartelijk lachen, toen hij de kooi zag :

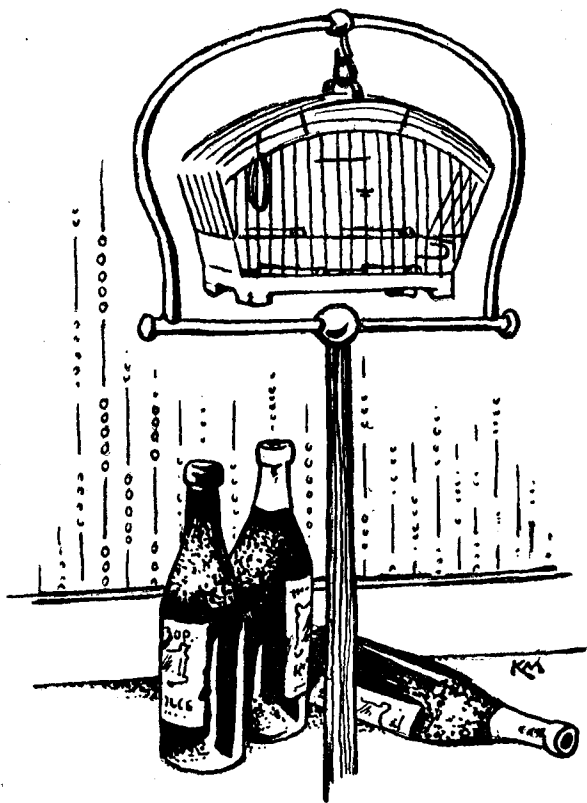
— Lelijke schavuiten, die gij zijt !

Wij hadden het grootste plezier :

— Ja, mijnheer pastoor, we dachten : we zullen onze pastoor zijn rechtmatige eigendommen maar terugbrengen.

Toen we de deur uit wilden gaan, riep hij ons plotseling

terug. We keken elkaar aan, wat dat te betekenen had.
— Hebben jullie niks vergeten? vroeg hij.
— Vergeten, mijnheer pastoor?
We voelden, dat we grond verloren.
— Ik miste namelijk niet alleen mijn kanariekooi maar ook
een fles Chateau Rouge 1910!

XIX

We kennen hem kortweg als Giel of Giel de jager. Nooit heb ik zijn achternaam horen vernoemen en ik heb het ook nooit nodig gevonden ernaar te vragen. In het dorp is hij een merkwaardige figuur, waarmee iedereen, kind en grijsaard, vertrouwd is. Het dubbelloopse jachtgeweer over de linkerschouder, gevolgd door twee of drie honden, stapt hij kaarsrecht over de weg. Zijn grijs, verweerd hoofd houdt hij schuin als iemand die gespannen en aandachtig luistert. Zijn turksleren pak dat de kleur van schimmel, mos en herfstblaren heeft, kraakt luid op zijn gespierde lichaam.

Hij is jachtopziener op de Blauwe Hoeve, die een kwartier ten noorden van het dorp ligt. Hij kent het landgoed van zijn heer evengoed als zijn broekzak. Hij weet : dit pad maakt direct een scherpe bocht, die struise beuk daar verloor precies vijf jaar geleden op een Novembernacht zijn kruin, en achter gindse glooiing komen de konijnen in het voorjaar spelen. Blindelings vindt hij zijn weg tussen dennen, struikgewas en moeras, vindt hij de hazen, patrijzen en fazanten. Hij hoeft alleen maar te ruiken en te luisteren en hij weet, of hij zijn geweer gereed moet houden.

Nooit schiet hij wild, of hij heeft de uitdrukkelijke

opdracht van zijn heer. Hij kruipt liever op zijn handen en voeten tussen het struikgewas naar de zonnige, stille plek, waar in het voorjaar de korhoenders hun bronst botvieren of naar de welige wei, waar tegen de avond de konijnen komen grazen. Dan knijpt hij zijn ogen tot spleten, zijn hart bonst op de geurende grond, rond zijn mond komt een zachte glimlach. Zachtmoedig en verrukt kijkt hij naar de zorgeloze dieren zoals een verliefde jongen naar zijn meisje.

Voor de sterren in de morgenklaarte verbleken en de haan de kippen naar buiten jaagt, kruipt hij uit zijn veldbed op de hooizolder, waar de honden met hem slapen, en maakt hij zijn morgenwandeling over het landgoed. Of hij keert rond dit uur, vochtig en verkleumd, uit de bossen naar de zolder terug, als hij 's nachts op de loer heeft gelegen naar wilddieven. Het klaren van de morgen wil hij nooit missen, omdat dan de koele lucht nog niet bedorven is door de hitte en de stilte nog ongeschonden door het dagrumoer. Alles wat jong en teer is, alles wat onaangetast is door bederf en gewoonte, vervult hem met een soort verliefde zachtheid en zorg. Daarom houdt hij van pasgeboren vogels en dieren, van kinderen en bloemen, van de sterren en de morgenklaarte.

Wat weet ik eigenlijk van hem? Als ik een zeldzame keer op een winteravond op de Blauwe Hoeve kom, zit hij bij het open haardvuur, peinzend en eenzellig. Soms lacht hij in zijn eigen of mompelt voor zich heen, zodat hij een beetje op een dwaas lijkt. Hij schijnt met de gedempte tikkende klok tegenover hem een tweegesprek te voeren. Misschien vertelt hij haar, waarom hij nooit getrouwd is of wat hij in zijn jeugd heeft meegemaakt. Als de klok haar heldere slagen door de stilte van het vertrek

laat klinken, kijkt hij haar aan met een vleug weemoed in zijn ogen. Ongetwijfeld spreekt zij een taal tegen hem, die hij beter verstaat dan de taal van de mensen.

— Ik heb eens iemand gekend met zo'n stem, Antoine, zei hij op een avond tegen mij, met zo'n zachte, klinkende stem waarvan het hart trilt. Dat is lang geleden, voor gij geboren werd, jongen.

Hij bleef voor zich uit zitten kijken. De meid van de hoeve die Giel nooit met rust kon laten, lachte :

— Jawel, het zal een mooi, jong meisje zijn geweest, dat zo'n stem had !

Hij glimlachte, riep zijn honden en ging zonder verder iets te zeggen naar de hooizolder, waar de wind door de kieren blaast.

De morgen, waarop ik met Giel op de patrijzenjacht zal gaan, is vol heldere zon en speelse wind. Als ik in mijn pyama uit het raam kijk, rijdt de wind als een dolle hit over de daken en tuinen. Zijn wuivende manen ritselen door de zonnige lucht, zijn hoeven ranselen de vergeelde blaren uit de krakende bomen en zijn staart geselt de windwijzers.

De statige torenhaan moet meedoen in de grote dans van de wind, of hij wil of niet. De nonnetjes van het klooster die naar de vroegmis gaan, worden niet ontzien en zij doen hun best hun wapperende rokken omlaag te houden. En de mulder, die voor zijn huis in zijn handen staat te wrijven, omdat het wind op zijn molen is, krijgt onverhoeds een vlaag rond zijn hoofd, zodat zijn hoed in een grote boog over het huis vliegt. Zelfs de kraaien kunnen geen stuur houden en dwarrelen koddig door elkaar. Alleen de toren staat robuust, een beetje hoog in zijn

kraag, in de zweepslagen van de wind en trekt zijn wenkbrauwen op voor het dwaze schouwspel aan zijn voeten. Haastig kleed ik me aan, snijd een stapel boterhammen en zeil met de wind van achteren naar de Blauwe Hoeve. Giel staat met het geweer over zijn schouder gereed op de deel en kijkt naar de ravottende honden.

— Gij zijt laat, zegt hij enkel en zwijgend gaan we gebogen op de wind in de richting van het Brombos dat in heraldisch goud, zwart en rood voor de horizon ligt. De honden stuiven voor ons uit, staan hier of daar bij een struik stil en snuiven in de wind. Giel volgt ze met zijn rustige, klare ogen. Fluit ze terug, als ze te ver naar zijn zin gaan.

We laten het dichte Brombos links liggen en duiken in het dunner begroeide Scharbos dat langzaam in de akkers overgaat. Als ik hem opmerkzaam maak op vleugelgeklep en schorre kreten dichtbij, glimlacht Giel en schudt zijn hoofd. Juist wanneer ik minder oplettend ben, komt er beweging in zijn gespannen gelaatstrekken en houdt hij zijn geweer klaar. De honden zijn stil blijven staan : een vlucht patrijzen fladdert onhandig tussen de takken. Het salvo van het geweer scheurt door de windvlagen en de honden springen vooruit. Een ogenblik later komen ze allebei terug met een spartelende patrijs in hun bek. Zij kijken Giel aan en Giel kijkt de honden aan. Ze schijnen tegen elkaar te zeggen : dat hebben we samen vakkundig opgeknapt.

Tegen de middag gaat de wind liggen en de beweging in de bomen verstilt. De zon strooit kwistig haar goud over de wereld.

— Hoe korter men leeft, hoe kwistiger men moet zijn, zegt Giel naar het prachtige najaarsland kijkend. Hij verliest

gaandeweg zijn stilzwijgendheid, nu de eerste patrijzen geschoten zijn. De beminnelijke filosoof die in hem leeft, kijkt uit zijn ogen. Zonder de honden kwijt te raken praat hij zacht als tegen zijn eigen over de symboliek van alle dingen die op de wereld te zien zijn. Alles heeft voor hem een meer dan zakelijke, praktische betekenis : evengoed de ontbladerende bomen als de vluchtende patrijzen. In een paar woorden haalt hij achter hun uiterlijke verschijning hun eigenlijk, dieper liggend gezicht te voorschijn : — Alle leven doet zich ons gemaskerd voor. Het masker heeft zijn versierende, verhevigende of verzachtende waarde, zeker, maar het verliest zijn waarde, als we vergeten, wat achter het masker zit. Een masker zonder gezicht is zinloos, nietwaar ?

Zijn gedachten zwerven ver uit, maar zijn oog blijft scherp op de dingen rond hem gericht. Midden in een langdurige alleenspraak legt hij zijn gezicht plotseling tegen de geweerkolf en schiet pardoos in wat dunne twijgen links van het pad. Ik kijk verwonderd naar de honden die in het struikgewas vliegen en een prachtige fazant meebrengen.

— Ja, lacht hij, ge dacht zeker, dat ik mijn geweer vergeet, als ik zo aan 't praten ben ? Dan zou ik een verduiveld slecht jager zijn. Wat voor een jager geldt, geldt voor iedereen. Niet het minst voor een dichter zoals gij zijt. Beheers uw zwerfende gedachten ; laat u door niets en niemand afleiden, denk kort en bondig, zonder omwegen, en schiet zoals het hart het u ingeeft, zonder aarzelen, want de kans komt maar eenmaal voor de geweerloop. Nooit moet ge menen : direct krijg ik weer de kans. Daar weet ge niets van. En als er een nieuwe kans komt, nooit is zij dezelfde als de eerste, de onherroepelijk voorbije. Gij

dichters noemt de kans inspiratie. Nietwaar : twee woorden voor één ding. Wat de jager doet, moet de dichter doen : niet wachten, maar schieten.

De stralen van de zon vallen al schuiner over de wereld. Op een omgewaaide eik eten we onze boterhammen. De honden springen over en weer tussen Giel en mij en slokken gretig de toegeworpen stukken brood. De verzagde rust van de bossen klimt in het hart omhoog en vult de mond met spaarzame, diepe woorden. Giel veegt zijn lippen af, slaat een breed kruis en trekt zijn knieën tegen zijn borst op. Zijn ogen turen door de open plek voor ons naar de verte, waar boeren de akkers ploegen, klein en onwezenlijk onder de grote hemel. Op een dorp luidt een kleine klok.

— Als ik hier op deze eik 's middags mijn brood eet, vertelt Giel, blijf ik altijd een half uur denken over de wereld en het leven. Ik weet niet hoe het komt, maar steeds kom ik uit op mijn eigen beroep. Jager zijn, dat is een heel bijzonder bedrijf, misschien hebt gij daarover ook wel eens gedacht. Eigenlijk kunt ge alles wat er op de wereld gebeurt alleen maar goed begrijpen door de jager en de jacht. De een jaagt op geld, de ander op mooie woorden ; deze op een vrouw, die op een hersenschim. Hierin komen we allen samen : de boer, de jager, de minnaar, de vrek en de dichter. Het wild waarop we mikken, verschilt meer of minder ; de hartstocht waarmee we het wild bespieden en achtervolgen, is dezelfde. Overigens geloof ik, dat het van weinig belang is waarop men jaagt, als men het maar goed doet. Wat is geluk ? We kunnen het niet onder woorden brengen. Ik niet en gij niet. In ieder geval is geluk niet het bezit van een stuk wild, een vrouw, een schone akker, een zak

geld, een gedicht. Geluk is meer de jacht op deze dingen, die ons volledig in beslag neemt en ons leven uitbrandt zoals een vuur een hooimijt. Dan is het de tijd van God, de grote jager, die nooit een kans laat voorbijgaan en feilloos mikt. Wij moeten allemaal een beetje op God lijken in denken en doen. Daarom zei ik een uur of wat geleden, als ik me goed herinner: denk kort en bondig, zonder omwegen, schiet zoals uw hart het u ingeeft, zonder aarzelen, want de kans komt maar eenmaal voor de geweerloop.

Zo denk ik nu altijd, als ik hier op deze eik uitrust. Het zijn maar een handvol korte gedachten, die op zichzelf niet veel betekenen en eerst door het verband een diepere zin krijgen. Omdat ik geen dichter ben, is het mij niet gegeven dat verband zo helder te zeggen, dat iedereen het volledig begrijpt. Maar kom, we zullen het stuk achter die bomen nemen. Me dunkt, dat we daar kans hebben op een fazant. Voor vandaag is het dan weer genoeg geweest.

We fluiten de honden die in het akkerland zwerven, en volgen het kronkelende pad naar de rand van het Scharbos. Daar schiet Giel nog een prachtige fazantenhaan, juist zoals hij gedacht heeft. Trager onder het gewicht van zes patrijzen, twee fazanten en vier konijnen gaan we dan de zon tegemoet die bloedrood achter de Blauwe Hoeve ondergaat. Het zwijgen heeft weer de overhand genomen.

Dicht bij de hoeve zegt Giel me eenvoudig welterusten, geeft me een fazant als aandeel in de jachtbuit en roept de honden naar binnen. Als ik aan de bocht van de karreweg omkijk, staat hij tegen zijn gewoonte nog in de

deurstijl en tuurt mij na. Hij wuift verrast met zijn grote, goede hand.

En dan wordt het weer lente. De sneeuw smelt in de greppels en sloten ; de grond barst open en wordt zacht als deeg ; en de westewind veegt dagelijks de hemel schoon. Als de zon de hevige, vruchtbare regenbuien doorbreekt, zwellen de kiemen naar de huid van de aarde en spatten open in pril, teer groen. Plotseling scheert een zwaluw door de koele lucht.

En de boeren treden uit hun hoeven naar de dampende velden. De ploegijzers slaan hun bliksems van horizon tot horizon en de haambellen rinkelen vrolijk door de maagdelijke stilte. De geur van grond en mest zweeft op de zachte voorjaarsbries. Op de erven van de boerderijen komen de jongemeisjes in hun strakke lijfjes de was doen en de emmers schuren. Over hun gezicht en blote armen legt de zon een zachtgouden glans.

En op de Blauwe Hoeve wacht Giel in spanning op de komst van de ooievaars die elk jaar op het karwiel boven de stromijt hun nest maken. Op een morgen wordt hij wakker, elk jaar weer opnieuw, en hoort hun snavelgeklepper rond de hoeve. Dan is het voorgoed lente geworden. Iedereen komt met kinderlijke vreugde kijken naar de schichtige vogels die over en weer vliegen, alsof ze hun keus niet kunnen maken.

En dan gaat Giel met zijn honden onder het karwiel in de stromijt slapen, omdat eens, lang geleden, kwajongens de ooievaars verdreven hebben. Iedere avond rolt hij zich warm op in een paardedeken en waakt samen met de honden onder de heilbrengende vogels, zolang tot de ooievaars jongen hebben. De nachtkou deert hem niet noch

de spot van de knechts. Hij vraagt zich niet af, of het wel nodig is. Hij zal dit blijven doen tot aan zijn dood, alsof hij er de hemel mee kon verdienen.

De kinderen uit het dorp gaan in de lente dikwijls naar de ooievaars kijken, omdat zij immers de kleine kindjes in de wieg brengen. Giel vertelt ze geduldig over zijn vogels en over de kindjes.

— U hebben ze zeker ook al eens een kindje gebracht? vragen ze.

De meid, die hun vraag in de keuken hoort, schiet in een luide lach. Giel slaat verlegen zijn ogen neer en zegt:

— Jazeker, een heel mooi kindje. — Hij weet niets beters. En de kinderen nemen elkaar bij de hand en dansen in een kring rond de stromijt en de grijze jager. Boven hun hoofd cirkelen de ooievaars met klepperende snavel. Helder klinkt door de middagstilte het liedje van de kinderen:

Ooiëvaar,
Lepelaar,
takkedief,
breng mij gauw een kindje lief!

XX.

Daar boven op de toren tussen de zeilende wolken en fladderende kraaien heb ik misschien de beste uren van mijn leven doorgebracht. Als ik met mezelf en de wereld geen blijf meer weet, vraag ik de sleutels van de koster en klim langs de nauwe windingen van de trap naar het verrassende licht, dat door de galmgaten uit de diepe hemel valt. Daar, vlak voor de stille of bewogen ruimte die zich naar alle kanten tot in het oneindige uitbreidt, word ik kalm en rustig. De toren draagt mij als een reusachtige boom die het dorp in zijn schaduw bewaakt en zich met zijn kruin in de hemel boort. Hij is tussen hemel en aarde een schakel, waar de krachten van boven en beneden, van lichaam en ziel, heden en toekomst op elkaar botsen en verzoend worden. Zijn lichaam is diep gegrondvest in de moedergrond die ons allen draagt, zijn hoofd steekt tussen de wolken in de zuivere aether.

Wie nooit 's morgens vroeg, als de zon opkomt, boven op de toren heeft gestaan, weet niet wat een feestelijke gebeurtenis de geboorte van de dag is. De zon wikkelt de aarde uit de nevels los als een pasgeboren kindje uit de moedervliezen. De jonge aarde kijkt met duizend blikkende ogen naar de heldere hemel: dat zijn de ramen van de huizen, de zilveren waterspiegels en de rode daken

van de hoeven. De akkers en weiden roken. Het is, alsof de aarde in dit uur gloednieuw uit de scheppende hand van God komt.

Langzaam groeit de morgenklaarte over het land tot volle dagluister. De bossen bij de Blauwe Hoeve, de bossen van het Kasteeltje, de bossen van het Neereind, alle bossen waaieren open in de wind en het zonlicht. De vogels tekenen hun grillige arabesken aan de blauwe lucht en tokkelen hun stemmen door de stilte, die groot weergalmt. Daar worden deuren opengeworpen, paarden komen naar buiten en boeren in blauwe kiel, die in de golvende akkers teloorgaan. Vrolijk rinkelen de emmers waar een meisje in haar lijfje het koele water put. Heel in de verte fluit de blinde herder van de Blauwe Hoeve op zijn vingers naar zijn hond. Zijn schapen zijn witte stippen op de bruine hei. Een jong paard dat met zijn vlossige kop in een struik stond te soezen, schrikt plotseling op voor een troep schreeuwende mussen en draaft met opgeheven staart in de ronde door de wei, als in een circus.

En dan begint soms onverhoeds daar vlak bij me de bronzen stem van de klok te zingen, luid en lachend of beheerst en droef. Mijn hart en lijf worden in haar tuimeling heen en weer geslingerd of zachtjes gewiegd. De mensen daar beneden hebben haar gehoord. Zij komen naar buiten uit hun huizen, de mannen, vrouwen en kinderen. Vandaag komen zij met vrolijke, feestelijke gezichten, hun hoge hoeden en witte poffers blinken in de zon, de harmonie speelt de bruiloftsmars van Lohengrin, die twee die daar zo plechtig naast elkaar lopen, gaan met elkaar een nieuw leven beginnen. En morgen komen zij met bedrukte, stroeve gezichten, rouwkleren en parapluies

vullen de dorpsstraat, de lijkwagen gaat zo hortend en langzaam, daar is weer iemand gestorven, God hebbe zijn ziel. En de klok luidt over de wereld haar steeds eendere lied.

Als we daar beneden aan de voet van de toren staan, vinden wij ze vandaag vrolijk en helder, morgen droef en gesluierd. Maar daarboven, vlak onder de wijde hemel en haar geweldige stem, hoort ge, dat zij even verheugd is om een begrafenis als om een bruiloft. Dat komt, omdat zij beter dan wij de eeuwigheid begrijpt.

Terwijl ik in het boek blader, dat ik heb meegebracht, klimt de zon naar de top van de hemel. De aarde heeft zich onder haar groeiende warmte in haar volle luister ontplooid en haar borsten zwellen als van een rijpende vrouw. Het is alsof de aarde een stuk gewonnen heeft op de hemel, de afstand tussen beide lijkt minder groot. Hoekig en scherp liggen de huizen en hoeven rond de toren, duidelijk zichtbaar bewegen zich mensen en dieren over de wegen. Hun kreten en roepen weergalmen tussen muren en hagen. De mens heeft van de dag bezit genomen en veroverd op hem zijn dagelijks brood en dagelijkse vreugde. Daar is het klinken van de hamers bij smidje van Tilborg, het ruisen van de molenwieken bij Dries de mulder, het ratelen van de bierkar van Pierre Lamoën, het roepen van de boeren achter hun paarden, het schelle geschreeuw van Keesje Bunt met zijn hazen-en-konijnenvellen, het klepelen van de winkelbel bij Trui 't Sas. Iedereen schijnt te willen laten horen, dat hij druk bezig is in het zweet des aanschijs zijn dagelijks brood te verdienen. Daar beneden op de begane grond lijkt het zo'n kris-kras van belangen en bedoelingen, alsof er geen verband in

zit, maar hierboven krijgt alles een ordelijk karakter. We hebben allemaal ons toegemeten deel in de arbeid die het gemeenschappelijk leven mogelijk maakt, ieder op zijn plaats en naar zijn talenten. Niet alleen de mensen wier bedrijvigheid hierboven zichtbaar en hoorbaar is, maar ook al diegenen die binnenshuis of verborgen onder het loof van de tuin in stilte bezig zijn. Daar hebt ge Hieronymus die vinnig op zijn schoenzolen klopt, de Sik die zijn pen over het foliopapier laat krassen, moeder Bertens die de vloer dweilt en bezorgd is voor het twaalfde kindje dat moet komen, en Ome Sjef die een artikel voor de Imker schrijft en tussen de regels door over het leven filosofeert. En dan de vele namelozen, die wij alleen van gezicht kennen en die voor ons van geen belang schijnen te zijn. En de zieken en gebrekkigen, die voor hun raam met geraniums liggen uit te kijken naar beterschap en redding. En de dompelaars van langs de weg met het schurft op hun ongeschoren gezicht en hun rammelende maag, die men uit de weg gaat, omdat zij hun vingers niet thuis kunnen houden. En de pastoor die zijn brevier bidt en telkens moet denken aan de nood van een van zijn zielen. Allemaal leven en werken ze in één verband, aan elkaar gebonden door vaak onzichtbare draden, maar altijd weer op elkaar uitlopend, gewild of ongewild. Het perspectief van de toren, dat wel een beetje zal lijken op het perspectief van de eeuwigheid, laat hierover geen twijfel.

Hoe klein is het dorp in dit perspectief, hoe vertrouwelijk en zeker de gebeurtenissen van arbeid en leven, hoe geregeld het verloop van oorzaak en gevolg. Maar hoe oneindig is de horizon, hoe nevelig en ruimteloos zijn de gedachten die naar de oever van de aarde vliegen, hoe

grillig grijpen droom en verlangen vaak in de dagelijkse orde der dingen. Ergens doorsnijden de grote cirkel van de horizon en de kleine cirkel van het dorp elkaar en op hun kruispunt ontspringt plotseling een hartstocht of een misdaad, een kind of een toren, een kermis of een gedicht. Zie, hoe de middag zich glorieus en onbewimpeld laat zien en hoe hij de wereld in brand zet. Nu weet gij, hoe de grote optochten van de harmonie, de schitterende ruitfeesten, de bonte kermissen en stralende processies uit de volheid van de middag spruiten, hoe zij het leven binnen de kleine cirkel van het dorp onweerstaanbaar verwijden tot de grote cirkel van de horizon.

Ik ben ontelbare malen met de harmonie meegetrokken, ik heb alle tentjes van de kermis bezocht, ik heb meer dan eens het vaandel gedragen in de beroemde Sint Jansprocessie en onder de veranda van de Rode Leeuw de uitbundige teeravonden van de schutterij meegemaakt. Ondergedompeld heb ik me in hun feestelijke luister en de gloed van de aarde heeft in mijn aderen gebrand. Maar ik heb de zin van dat alles eerst goed begrepen, als ik op een van de grote feesten op de toren klom en daar beneden heel het dorp door elkaar krioelde met confetti, serpentines en muziek : hier viert de mens voor enkele uren de onstuimige doorbraak van het dagelijkse leven naar het buitengewone, ideale leven ; hier laat de mens zich bewust of onbewust meezuigen naar de lichtende horizon.

Laat dan de zon uitdoven in haar eigen gloed, de aarde koeler worden en stiller, laat de avondnevels het hartstochtelijke, gezwollen gezicht van de dag omhullen en kalmeren. Daar boven op de toren zie ik de barmhartig-

heid van de avond over de wereld neerkomen. De huizen en hoeven vervagen tegen de donkere grond, de mensen stappen kalmer over de wegen, de bomen suizen. Alles ontspant zich, geeft zich over aan de zachte wil van de nacht en luistert naar de stilte. Aan de lucht komen de eerste sterren en de maan die de hemel met zacht licht vult. De nacht zegent met een groot gebaar de vermoeide aarde, zoals de moeder aan tafel het brood zegent. De lampen worden aangestoken, hun licht valt mild op de etenden en de mens voelt de gedachten en dromen schuchter naderbijkomen.

Wat weet ik van hun gedachten en dromen in de avond? Wanneer de moeder haar kinderen bekruint op de slaapzolder en dodelijk vermoeid neerzit aan de lege tafel tegenover de man. Wanneer het meisje naar buiten komt en zich voelt wegsmelten onder de mond van haar jongen, of alleen op haar bed ligt te hunkeren naar de ontbeerde gemeenzaamheid. Wanneer de man zich over de vrouw heenbuigt en hun lichamen zich woordeloos aan elkaar overgeven. Wanneer de bruid met een blik van haar ogen vertelt, dat zij het leven in haar schoot draagt. Wanneer de priester van aangezicht tot aangezicht tegenover God staat in de beslotenheid van zijn kamer. Wanneer mijn vrienden alleen zijn en hun dromen zien verijdeld.

Nauwelijks weet ik genoeg van hen, dat ik mijn eigen gedachten met de hunne kan verenigen. Ik kan vanuit de toren naar hun verlichte vensters turen, ik kan luisteren naar hun vage stem ergens in de donkerte, ik kan alleen maar vermoeden, wat in hun harten leeft.

De zuivere stilte rond de toren, de lichte hemel boven hem en de verduisterende wereld onder aan zijn voet

werpen mij terug op mijn eigen hart. Het is alsof dit de wijsheid van de toren is, die eenzaam en in zichzelf gekeerd zijn hoofd tussen de sterren optilt en zich door niemand en niets laat afleiden. Soms zie ik daar beneden het vrolijk getwinkel van lampions en draaiende sterren, als de kinderen langs de huizen driekoningen zingen, zoals ik zelf altijd gedaan heb, of hoor ik het zoemende ronken van rommelpotten en het luide lachen van vastenavondgangers. Maar ook dan sluiten mijn ogen en oren zich na enkele minuten als vanzelf en wellen de diepe gedachten op, die in het hart worden geboren en naar het hart weerkeren. De avond dwingt ons met zacht geweld tot dit zwerven van de gedachten rond het eigen hart, de avond laat ons eenzaam over aan onszelf. Het leven van het dorp wijkt weg, zo oneindig ver weg ; wat is er gemeenzaams tussen het dorp en mij ?

Als ik vroeger geboren was, waarom niet in de middeleeuwen, dan zou ik 's avonds onder het balcon van een jonkvrouw zingen of in de vaagverlichte zaal van een kasteel een ridder genezen van zijn liefdeskwaal. Dan was ik een troubadour, een minnestreel, een sprookspreeker aan mijns heren tafel, die zijn leed en verlangen als een symbool voor ieders leed en verlangen uitzingt voor allen die horen willen. Ik zou moeten leven van een royale gift van een beschermheer of beschermvrouwe : een ring, een mantel, een glas wijn en onderdak. Ik zou moeten reizen te voet of op een slecht paard, van dorp tot dorp, van stad tot stad, overgeleverd aan de grillen van het weer en wantrouwende herbergiers. Misschien zou ik een ongenaakbare beminde hebben of een gestorven beminde die ik nimmer bezat, en in de vrouwen voor wie ik zong, zou ik haar rusteloos en zonder baat zoeken, wetend, dat

mijn verlangen nooit vervuld zou worden. En eenzaam zou ik gestorven zijn met een sobere steen op mijn graf ergens aan een verlaten berm of op een triest kerkhof. Daar zou een rijm in de steen gegrift zijn, dat vorst en regen langzaam zouden wegvreten. Misschien zou er van tijd tot tijd een vogel komen zingen.

En in werkelijkheid ben ik een gewone mens uit het dorp, die 's morgens buiten een wandeling maakt, af en toe een gedicht of een novelle schrijft tussen het gelijkmatige werk voor het dagelijks brood, en 's avonds op zijn gitaar een paar liedjes speelt, die heel in de verte herinneren aan de liederen van de minnestreel die hij had moeten zijn. Wat weten de mensen in het dorp van mij, wat denken ze van mijn gedichten en liederen? Zij luisteren naar mij op hun bruiloften, op hun Vastenavonden, op hun kermissen, klappen in hun handen en buigen zich weer over hun maaltijden en drinkgelagen. Waarom zouden ze ook moeten weten, dat ik heel mijn leven temidden van hun feesten en begrafenissen cadeau wil geven voor de schaarse ogenblikken, dat ik eenzaam en ongekend dezelfde tedere vreugde door mijn ziel voel stromen, die de zangers en dichters van alle eeuwen doorstroomde? Want herstellen wil ik de band, die mij zou verbinden met alle dichters en minnestrelen die het lichte leven en de liefde beminden, met alle balalaika-spelende moesjiks, met alle fluitende Chinezen, met alle gamelanspelers van Indonesië, met allen die het lied als leven en het leven als lied beminnen en duurzaam hunkeren naar de eeuwige, ongeschonden vreugde die ons hier slechts bij vlagen ten deel valt.

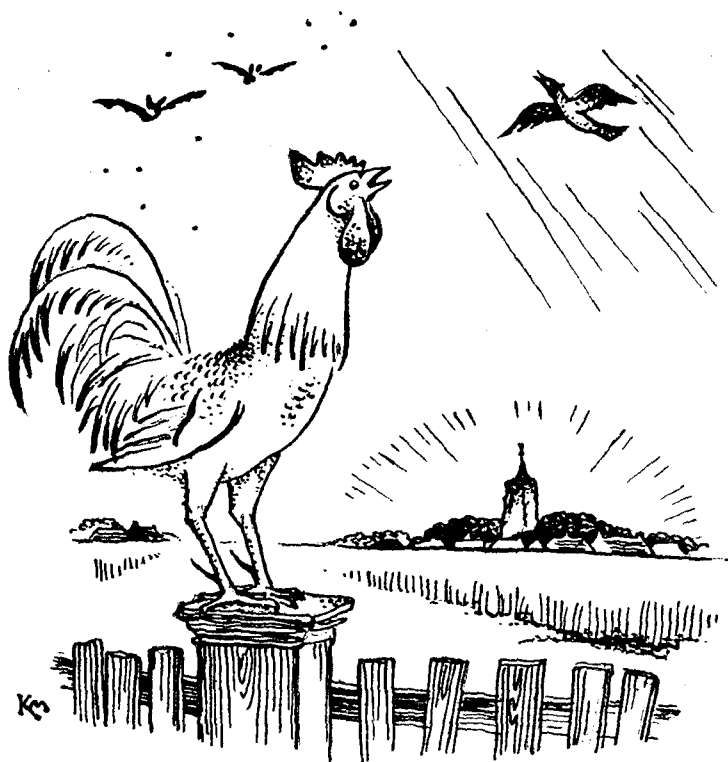
Daarom is het dorp mij dikwijls te klein geweest, daarom heb ik mij vaak banneling gevoeld en hongerlijder in een

land dat overvloeit van melk en boter. Hoevele keren heb ik me losgebroken en ben ik uitgezworven naar de grote, geillumineerde steden, waar verleden en heden in een gloeiende pracht samenkomen. Daar zou ik me vollediger kunnen ontplooien, meende ik. Ik heb er geleefd en geschreven, ik heb er mannen en vrouwen ontmoet die naar mijn gedichten luisterden. Maar toch verschrompelde alles, wat ik aanvankelijk als de glorie van mijn leven zag, binnen korte tijd. Wanneer ik alleen was op mijn dakkamertje of op de brug van een gracht stond, kon ik ineens aangegrepen worden door een verterend heimwee naar het arcadische dorp, naar de golvende korenakkers en de wuivende bomen. Als zovelen die het dorp verlieten met het brandende oog op de horizon gericht, keerde ik er terug met het oog op zijn kleine, vertrouwde cirkel, waar het leven niet gigantisch-groot is, maar echt en gezond en zonder valse schijn.

Daar op mijn kamer met de boekenplank en de bloemen schrijf ik nu in de grote, stille ogenblikken mijn gedichten en in de luide, zorgeloze dagen de verhalen van de mensen, zoals ik ze ken vanaf mijn jeugd. Wat de toekomst brengen zal, ik weet het niet, misschien zal eenmaal mijn hart en mijn lijf weer moeten uitzwerven en zal ik het dorp voorgoed achter laten. Maar of ik dan nooit meer over het dorp en zijn mensen zal schrijven, altijd zal ik met een gelukkige glimlach aan die tijd terugdenken. Want al is hun historie niet groot en verheven, ik heb hun veel vreugde en wijsheid te danken.

Het hart keert steeds weer tot zichzelf terug. De avond buigt onze blik over de eigen ziel, gevuld met vreugde en leed. Zeker als gij met mij daar boven op de toren

staat en met blinde ogen uitkijkt in de geheimzinnige duisternis. De avond verzoent in ons hart leed en vreugde. Langzaam vult de stilte mij tot de boord van mijn ziel en alle gedachten smelten in deze stilte weg. Waar is de gewonde drift en de geprikkelde wanhoop? Waar het nooit-vervulde verlangen en de bittere verzadiging? Als ik langs de windingen van de donkere trap naar beneden ga, ligt het dorp verloren in de nacht. De winden trekken voorbij en de nachtvogels en de gedachten.

XXI.

Het is een gehavend dorp, waar ik nu woon. De verkeersweg waaraan het ligt, is vernield door bommen en tanks. De weinige huizen zijn helemaal of gedeeltelijk in puin gelegd en de mensen zoeken tussen de ruïnes de resten van hun huisraad bij elkaar. De massieve, machtige kerktoren reikt nog maar halverwege naar de mistroostige najaarshemel. De zuilen en bogen en spitsen, die zo ernstig of speels de wonderlijke bewegingen van de menselijke droom en gedachte vertolken, zijn in het kerkschip neergestort. De wind huilt met een lugubere stem door de gapende ramen. Soms kantelt een stuk steen met geraas naar beneden.

Misschien, schreef ik lang geleden, waait Gods zuiverende wind nog eens door dit land en ontdoet hij de toren van zijn malle muts. Wie had kunnen weten, dat het een orkaan van granaten en mitrailleurkogels zou zijn, die niet alleen zijn muts maar ook zijn edele hoofd en glorieuze lichaam kapot zou beuken? Had hij daar maar altijd onveranderd mogen blijven staan: onvoltooid naar de gedachte van de man die hem schiep ergens op een slechtverlicht kamertje, maar zo helemaal volledig naar de gedachte van allen die heel hun leven in zijn schaduw

sleten. Nu weten wij pas voorgoed, wat hij, de reuzige hemelbestormer, voor ons betekende.

Hij was inderdaad de schakel tussen hemel en aarde, de ruggegraat van het dorp. Zijn stem was inderdaad de hartslag van ons leven, de melodie van ons verdriet en onze vreugde. Er is een leegte in ons midden, een leegte in ons hart. Als we elkaar aankijken, voelen we eenzelfde smart naar onze lippen stijgen. Maar we willen er niet over praten, en zwijgen.

Toen begin September het koren lag opgetast in de schuren en de bomen vol sappig fruit stonden, hoorden we in de verte de kanonnen naderbij komen en we wisten, dat de geallieerde legers Antwerpen naderden.

— Het klinkt precies zo als in de vorige oorlog, vertelde Hieronymus mij, toen ik hem mijn kapotte schoenen kwam brengen. Hij zei het op een toon, alsof het in deze oorlog eender zou gaan als in de oorlog van '14—18 en timmerde vinnig voort op de schoenen die hij onderhanden had. De terugtrekkende Duitse troepen liet hij rustig aan zijn venster voorbijgaan.

Toen ik naar buiten in de zonnige dorpsstraat trad, voelde ik me helemaal niet op mijn gemak. Alle huizen en tuinen die ik sinds zo lang ken, bekeek ik met een ongewone aandacht, waarover ik zelf verwonderd was.

— Laat me op de toren klimmen, zei ik tot mezelf, dan zal ik het land en het dorp nog eens helemaal in één blik zien liggen.

Ik haalde de sleutels bij de koster en was in een paar sprongen boven op de toren. Daar onder de stralende, lichtbewolkte Septemberhemel zag ik de eigenaardige pracht van mijn geboortegrond zich uitstrekken tot aan de

blinkende randen van de horizon. In grote vakken wisselden de stoppelvelden af met de bieten- en aardappelvelden, de bossen stonden als grote bruin-en-rode ruikers daartussen, de hoeven lagen rustig te slapen onder de zeilende wolken, zoals altijd.

En toch was er iets bizonders aan dit vertrouwde landschap. Ik zou niet kunnen zeggen, waar dat precies in zat. Het was alsof er een vage, onrustige trilling boven de aarde hing, die tastbaar werd, als voor de zoveelste keer hoog uit de lucht een Engels jachtvliegtuig als een havik neerstortte op de traag voortkruipende Duitse transportcolonnen.

Hierboven op de toren dacht ik er voor het eerst helder en onbewimpeld aan, dat het vuurspuwende front nader en nader zou schuiven en dit gave, schone land plotseling onder zijn mokerende slagen zou wegkrimpen. Daarom keek ik onwillekeurig met diepere aandacht naar alle dingen die samen, immer onveranderd, de sfeer van mijn leven vormden. Daarom keek ik scherp naar de minste bewegingen en verschuivingen in hun vertrouwde beeld, die het teken konden zijn van de naderende orkaan. Mijn hart klopte sneller en onrustiger, het voelde mee de geheime spanning die over het land lag uitgespreid. En in deze gemoedstoestand maakte ik de laatste dagen voor de losbarsting door.

Want de gebeurtenissen volgden elkaar snel op. Ze overrompelden het goede, eenvoudige dorp, waar het leven en de arbeid zich in de voorbije jaren hadden voortgezet in eenzelfde ritme, ondanks de korte spanningen van mensenjacht en geweldenarij van de bezetter. De mensen moesten zich hals-over-kop realiseren, dat alles, wat zij als vanzelfsprekend voor de handhaving van het nationale

gevoel en de ingewortelde eigenaard hadden gedaan, alleen maar een voorspel kon zijn voor de moeilijke en zware dagen van de bevrijding metterdaad. Maar toen het vuur van de Poolse granaatwerpers losbrak, vond de nood hen klaarbewust en bereid.

De Duitsers nestelden zich in onze huizen en tuinen en plaatsten in de straten her en der verspreid hun mortieren. Aan het Neereind schoten ze eerst vijf boerderijen weg die het zicht naar het Zuiden belemmerden. We kregen geen tijd om de huisraad in veiligheid te brengen en de beesten gebruikten ze merendeels voor hun veldkeuken. Omdat we boven de grond voor de barbaarsheid van de Duitse soldaten niet veilig waren, sloten we ons met ons hebben en houwen in de kelders op.

De eerste granaten die fluitend over het dorp kwamen, sloegen de muts van de toren en vernielden een deel van het kerkdak. Die het door hun raam zagen, keken elkaar aan en lazen op elkaars gezichten het vermoeden van gruwelijke gebeurtenissen. Het was maar het begin. In de kelders hoorden we nu van tijd tot tijd het fluiten en inslaan van de granaten, het ratelen van de mitrailleurs en het instorten van daken en muren. Telkens na een minutenlange, onafgebroken beschieting viel abrupt een doodse stilte in, die nog ondraaglijker was.

Dan keken we voorzichtig door een dakraam naar buiten en zagen de Duitse soldaten hun gewonden langs de huizen wegdragen, naar de pastorie die als hospitaal was ingericht. We durfden beneden in de kelder niet zeggen, hoe we het dorp steeds meer gehavend vonden. En als we hoorden, dat er hier of daar doden waren gevallen, begroeven we ze 's avonds in stilte in de tuinen. Toen we moeder Bertens wilden begraven, werden we door

de soldaten uiteengejaagd en we hebben haar later haastig vlak achter haar huis in de grond gestopt.

Zonder dat we het gemerkt hadden, waren de Polen tot aan de eerste huizen van het dorp genaderd en hadden de Duitsers die sterk gedund waren, in de richting van het Brombos teruggedreven. Het was na een van die plotselinge stilten die op een schietpartij volgden, dat ik door het raam een tank zag aankomen, waarop de vijf-puntige ster geschilderd stond. We hadden geen kans blij te zijn over hun komst, want nu lag het dorp onder het helse vuur van de Duitse mortieren, dat twee dagen zou duren. Vanuit het Brombos kwamen de Duitsers telkens met kleine brigades naar voren, bestormden de Poolse stellingen in het dorp en trokken dan weer haastig terug. Het aantal gewonden en doden onder de dorpelingen groeide van uur tot uur.

Toen de Polen tot voorbij het Brombos waren gevorderd, kwam het bevel, dat het dorp ontruimd moest worden. Het was tegen het vallen van de avond na een zware dag. We hadden geen tijd veel mee te nemen, want binnen een half uur moesten we op weg naar België. Sommige oude mensen jammerden, dat ze niet mee wilden en we moesten ze gewoonweg meeslepen. Het was een ellendig uur. Daar waren er, die in hun haast zo maar op hun kousen naar buiten kwamen. Anderen torsten zakken met allerlei nutteloze dingen. Ik droeg de twee kleinsten van moeder Bertens zaliger en een tas gevuld met mijn geschriften. In een fijne miezelregen zette de stoet zich in beweging, zwijgend en gelaten, onder het geratel van de mitrailleurs en het ronken van de voorbijkomende tanks.

Bij de grens brachten legerauto's ons de volgende dag naar een dorp in de Belgische Kempen. Daar verspreidden zich de dorpingen over de gastvrije huizen en probeerden er het beste van te maken. Samen met de pastoor ging ik iedere dag op inspectie, hoe of iedereen het stelde. Dat was nodig, want de moeilijkheden met voedsel en kleren waren groot. Bovendien moesten een paar van 's pastoors schapen die niet tot de sterkste behoorden, in de gaten worden gehouden. Zo vonden we Keesje Bunt op een avond stomdronken in een café met een orchestrion, Keesje de wereldverbeteraar, en hij stopte alle geleende franken één voor één in de sleuf van het orgel. En de Sik zat maar hele avonden droefgeestig voor zich uit te kijken en was helemaal de kluts kwijt. De minste moeite hadden we juist met de zwijgzame, minder bekende dorpingen, met wie ik vroeger nauwelijks ooit gesproken had. Zij namen alles voor wat het was, waren blij als er iets voor hen werd gedaan, en hadden een hele avond het grootste plezier, wanneer een van hen naar bed moest, omdat zijn enigste hemd gewassen werd.

Drie weken bleven we daar, vol zorg over het lot van de dingen die we in het dorp hadden achtergelaten. Toen kwam het bericht, dat de Duitsers tot aan de Maas waren teruggedreven en het onmiddellijk gevaar voorbij was. De eerste families keerden naar het dorp terug, plotseling zonder veel lust, alsof ze de moed niet hadden de verwoesting van hun bezit met eigen ogen te zien. Ik kon pas twee dagen later met de tweede groep meegaan. Het laatste stuk van de weg deden we te voet. Bij het opgaan van de zon zagen we plotseling de toren voor ons liggen. Ik stond onwillekeurig stil, sloot voor een ogenblik

mijn ogen en opende ze weer. Hieronymus die naast me liep, keek me aan en frommelde met zijn pet in zijn handen. We knikten allebei mechanisch en liepen haastiger voort over de gehavende weg.

De toren stond halvelings in de schrille morgenklaarte als een boomstam, waarvan het bovenste stuk door een wervelwind is afgedraaid. Hij was haast onkennelijk verminkt. Maar rond zijn romp vlogen als altijd de vogels, vrolijk en zorgeloos. De vogels die niet zaaien of maaien, zij hebben zo alle eeuwen door rond de torens gevlogen, pas voltooid en heerlijk of kapotgeschoten en ontluiserd. De mensen die vernield zien, wat zij in jarenlange arbeid en zorg hebben opgebouwd, hebben door alle eeuwen naar hun zondorschoten vleugels gekeken, met toegeschroefde keel en vochtige ogen.

Toen we het Neereind voorbij waren, konden we het dorp in zijn geheel overzien, want de eerste huizen waren met de grond gelijk gemaakt. We moesten over omgevalen muren en weggeschoten daken klimmen om midden in het dorp te komen. Overal grote gapende gaten in de huizen, over de straat uitgestrooide meubelstukken en linnengoed, gehavende fruitbomen en verschroefde balken. In de tuinen lag het afgevallen fruit te rotten, een enkele kip scharrelde ertussen en kakelde vreemd in de doodse stilte. Voor het huis van Hieronymus lagen de kapotte schoenen door elkaar zoals hij ze achtergelaten had, ze waren verkleurd en verschrompeld door de regen. Door het dak van de Rode Leeuw stak de grote vlag van de schutterij, aan flarden gescheurd.

Bij de pastorie klonk plotseling een luid geblaf. Het ging door merg en been. Met kwispelende staart kwam een hond op me toegestormd. Het was een van de honden

van Giel van de Blauwe Hoeve. Hij likte mijn handen met zijn warme tong en vlijde zich tegen mijn benen. Ik had Giel gemist in België; men vertelde, dat hij in het dorp was achtergebleven. De hond sprong voor me uit en speurde tussen het puin. Ik vond Giel onder tegen de toren met zijn gezicht tussen het woekergras. In zijn achterhoofd stak een granaatscherf.

Vanuit het Oosten steeg de zon traag naar de middag. Haar koude, doordringende licht legde de wonden van het dorp bloot, zonder medelijden. Hier en daar scharrelde een mens bij een puinhoop, vulde een zak met de dingen die nog bruikbaar waren, en bleef een ogenblik kijken naar een verwoest bed of een tafel.

Achter de kerk zag ik de grijze grootvader van Jean en Pierre met zijn rug naar me toegekeerd. Hij stond daar helemaal alleen midden in de bouwvallen en wendde zijn hoofd langzaam naar alle kanten. Daarna ging hij op een kapotte zuil zitten en stutte zijn hoofd in zijn magere handen.

Ik liep op mijn tenen voorbij, zodat hij mij niet kon horen. Maar allebei keken we tegelijkertijd dezelfde kant uit. In de gehavende tuin van Bertens kwam een klein meisje aangehuppeld in haar springtouw. Over haar blonde haren lei de zon een zachtgouden glans. Zij danste tussen de trieste rommel en keek naar de laatste rode appels die aan de bomen waren blijven hangen. Grootvader Lamoen en ik, wij volgden allebei het meisje met onze ogen. Wij keken met gespannen aandacht en vergaten een ogenblik het vernielde dorp. Zij stond stil bij een grote, gele herfstaster die gaaf was gebleven, stak haar neus in de bloemkroon en lachte met een heldere, zorgeloze stem.

Wij allebei hebben toen vreugde in ons hart gevoeld. Wij

allebei hebben toen geweten, dat het hart blijft leven en bloeien in de diepste nood.

Daar staat de toren nu in de grote landwind, die van nergens komt en naar nergens toegaat. Zoals eeuwen geleden zullen ze vandaag of morgen weer komen, de arbeiders met spade, truweel en hamer, en langzaam zal de toren herrijzen in nieuwe luister. Boven in zijn hoofd zal de klok weer over de aarde zingen, met haar klare stem, die altijd eender is in vreugde en leed, nood en voorspoed. De mensen zullen haar horen, deze stem van de hemel, en hun verdriet vergeten. De mensen zullen weer arbeiden en feestvieren, zoals zij altijd gedaan hebben : rond hun nieuwe toren, waarvan we alleen nog maar dit weten, dat hij, hoe schoon ook, immer zal zijn een onvoltooide droom.

